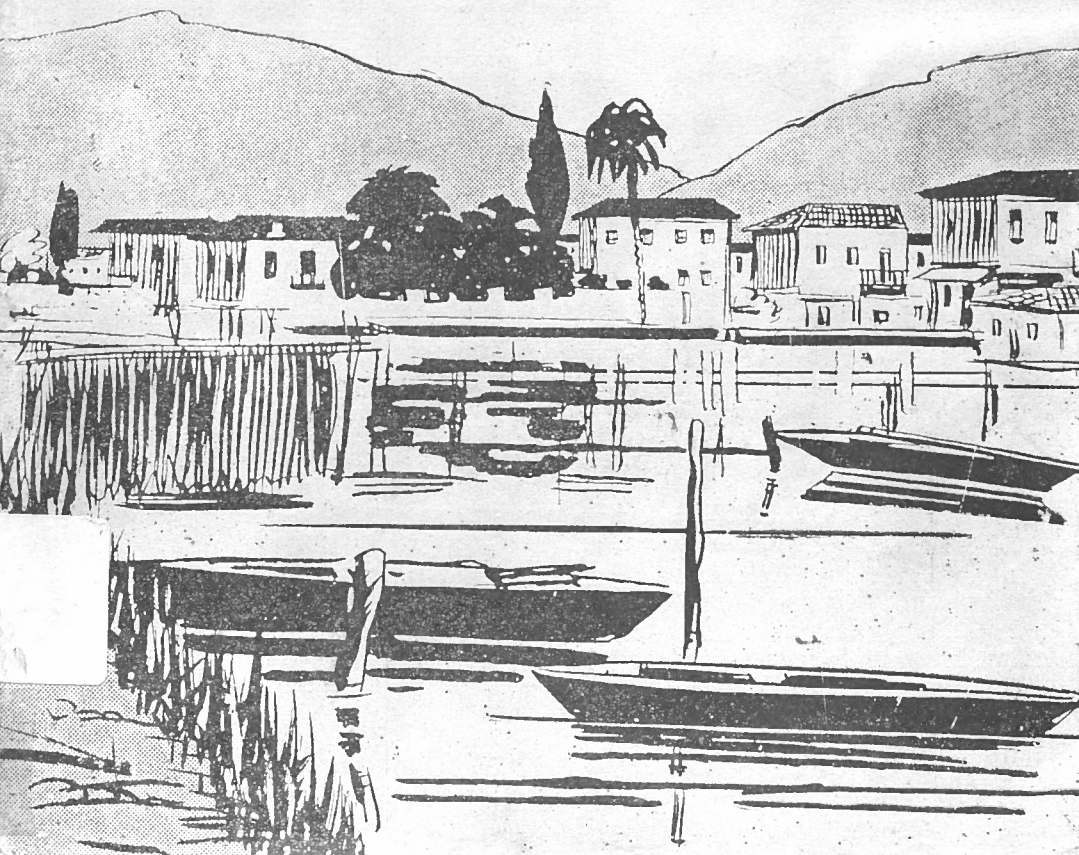

Θ. Μακροπούλου

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Πρόλογος Κνωστή Παλαμά

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

Προσφορά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 12-84

Α. Ε. 2720

Α. Τ. 889,3 ΜΑΚ

ΔΗΜΟΣ. Γ. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
- ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ -
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

* Ε. 2720

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

ΣΚΙΤΣΑ κ. Γ. ΓΡΗΓΟΡΗ

1937

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Τῆς μικρῆς χώρας, πού λέγεται Μεσολόγγι εἶναι μεγάλη ἡ φήμη. Δὲ βρίσκεται καμμιά χώρα τῆς γῆς, πού νὰ μὴ θυμῆθηκε καὶ νὰ μὴν εἶπε τ' ὄνομά της κάθε φορά, πού βρίσκεται εὐκαιρία νὰ δοξολογήσῃ ἥρωικὰ γεγονότα. Ἡ χώρα τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων δὲν τονίστηκε μόνο μὲ τοὺς ὕμνους τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ πεζὸς λόγος βρίσκεται ἀκόμα σὲ σχετικὴ στασιμότητα. Δὲ γράφηκε ἀκόμα καμμιά μονογραφία, πού νὰ ἐξαντλῆ, καθὼς τοῦ ἄξιζε τὸ θέμα της, ἂν καὶ εἶναι πολλὰ καὶ πλούσια τ' ἀποσπάσματα, πού μᾶς ἄφησεν ὁ Κωνσταντῖνος Στασινόπουλος. Ἀκόμα καὶ τὰ περίφημα ἐπικὰ κομμάτια, πού μᾶς ἄφησεν ὁ Σολωμός, ὅσο κι' ἂν εἶναι τέλεια στὸ εἶδος τους, μού θυμίζουν τὰ γενικὰ κριτικὰ κάποιου δικοῦ μας φιλόσοφου, πού κάπου λέει: «Τὰ ἔργα, πού δὲν τελείωσαν καὶ ἄρτια ἂν εἶναι σχεδιασμένα, εἶναι μόνον ἀρχιτεκτονικὰ προβλήματα». Ἀλλὰ ἓνα βιβλίον, πού δὲ βγῆκε ἀκόμα, μὰ πρόκειται νὰ δημοσιευθῆ, μού ἄφησε στὰ ὀλιγοσέλιδα χειρόγραφα, πού εὐτύχησα νὰ γνωρίσω, ἐντύπωση πού δὲ θᾶπρεπε νὰ μείνῃ ὅλως διόλου ἰδιαίτερη, εἶναι τὰ διηγήματα τοῦ Θ. Μακροπούλου. Τὸ θέμα τους εἶναι τὸ Μεσολόγγι. Τὸ Μεσολόγγι σὲ διηγήματα, πού ὅσο κι' ἂν δὲν εἶναι σὲ στίχο, ὅσο κι' ἂν ὁ πεζὸς της λόγος εἶναι πραγματιστικὸς, μ' ὄλον τοῦτο καὶ ἡ ρεα-

κι τίποτε δὲν εἶχε μείνει ἀπὸ τὴν ζωὴ, πὺ τὴν γνῶρισε ὁ ψαρᾶς καὶ ὄλα τὰ συγγενάδια του. Στὴ καμπὴ τῆς γωνίας-διηγίεται ὁ συγγραφέας-πρὸς τὴν πλατεῖα τῆς ἐκκλησίας, τὴ συνοδεία ὑποδέχτηκε βοερὸς ἀλαλαγμός. Ἐπ' ὄλα τὰ σημεῖα, ξετρυπώνοντας ἀπὸ σπιθερὲς καπνοῦρες, τρέχανε μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ δοῦν... Κόπηκε ὁμως ἡ φόρα ὅταν ἕνας φώναξε: Αἶ, τοῦ μαύρου τοῦ Μανῶλη ἡ γαίτα».

Μὰ τίποτε δὲ μποροῦσε νὰ κρατήση τὴ δόξα της μπροστά στὴν μοῖρα τῆς ἀθλιότητάς της. Ὅλα κι' αὐτὰ πὺ τὴν κρατοῦσαν ἀνυπόταχτα κι' αὐτὰ πὺ διασταχτικὰ ἀκολουθοῦσαν, μὲ μιὰ ὁρμὴ τὴν ρίζανε στὴν πύρινη ἀγκαλιά!

Ἔτσι τὸ Μεσολόγγι δὲν εἶναι μόνο γιὰ τὴν λύρα τοῦ ποιητῆ, μὰ καὶ γιὰ τὸ κοντύλι τοῦ διηγηματογράφου.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Παλιὰ Γαΐτα

Τρόμος τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ Φράγκου, ξάφνου
Στὰ τρώει καημὸς τὰ φύλλα τῆς καρδιάς
Κουρσάρος, κι' ἐρωτεύτηκες τὴν λίμνη
Τὴν ἡμερὴ καὶ γίνεσαι ψαρῆς

ΠΑΛΑΜΑΣ

Ρημάδι τῆς τύχης παραδαρμένο ἡ παλιὰ γαΐτα (1)
κειτόντανε στὴν ἥσυχη ὄχθη τῆς λιμνοθάλασσας, ὡς τὴν
τελευταία Μεγάλη Παρασκευή.

Δυνατὰ τὰ λιοπύρια τοῦ καλοκαιριοῦ τὴν φρυγανιά-
ζανε λειώνοντας τὶς πίσσες τῶν πλευρῶν της. Καὶ οἱ χει-
μῶνες, φουσκώνοντας πρασινωπὴ ὄργη στὴν ἔκταση τῆς
ἄβαθης θάλασσας, τὴν δέρνανε ἀλύπητα, σωριάζοντας
ἐπάνω της φύκια, χαλασμένες καλαμωτὲς καὶ κάθε λο-
γῆς ἐκβράσματα.

Ἄπὸ τὸν κόσμον, ὅσον ἡ διάβα πλησίαζε στὸ μέρος
της, μονάχα μιὰ γριά σταματοῦσε λίγο, κύτταζε καὶ φεύ-
γοντας στέναζε βαθειά.

Τὶς σιγόπνοες φεγγαρῶλουστες νύχτες, ὅταν στὸ
ἀκίνητο ἀσήμι τῶν νερῶν σαλεύη ράθυμη γλύκα ἀλαργι-

(1) Γαΐτα εἶναι βάρκα μακρουλὴ χωρὶς καρίνα.

νοῦ ὄνειρου, αὐτὴ ξεχώριζε σὰν κᾶτι τὸ λησμονισμένο, πού κᾶποτε περνῶντας ἡ ζωὴ νέκρωσε καὶ παράτησε.

Καὶ ὅμως τὸ σκελεθρωμένο ἐκεῖνο ἀπομεινάρι, μαρτυροῦσε ἱστορία παλιά, ἀνακατεμμένη μὲ πολλές λύπες καὶ λιγοστὲς χαρὲς.

* * *

Ὁ ἀφεντικός της, ὁ καημένος ὁ γεροΜανῶλης τότε τὴν θεωροῦσε σωστὴ θυγατέρα του καὶ τὴν πονοῦσε ἐξαιρετικά, πολλές φορές δέ, στὴ μοναξιά τῆς λίμνης, μέρες στενόχωρες γιὰ τὸν ψαρᾶ, τοῦ γινόντανε πνευματικός.

Συνήθιζε ὁ καλὸς ἄνθρωπος, καθὼς παραμόνευε μὲ τὸ καμάκι του τὸ πέρασμα καμμιάς παχειᾶς κλεισοβτικῆς μαρίδας (1), νὰ μολογᾷ τὰ βάσανα τῆς πικρῆς του ζωῆς ἀφήνοντάς τα νὰ σκορπιστοῦν ἀπὸ τὶς αὔρες στ' ἀτέλειωτα πλάτεια.

* * *

Πιότερο καιρὸ ἀπ' τὴν ζωὴ του εἶχε περάσει μαζί της παρὰ μὲ τοὺς δικούς του. Κι' ἂν σ' ἐκείνους ἄκουγε παράπονα ἢ καὶ γκρίνιες κᾶποτε, μ' αὐτὴ κρατοῦσε ὁμόνοια, ὁμόνοια ἀδιατάρακτη.

Τὴν συχνογύρισε στ' ἀνοιχτὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ἄβαθες ἀκροθαλασσές. Τὴν ἔσερνε μαλακὰ μαλακὰ ἀνάμεσα στοὺς Γόνους (2) καὶ τὴν διεύθυνε ἐλεύθερα στὴ Γαλιά. (3) Ἄλλοτε γιὰ ψάρεμα ὅταν τὰ καμάκια ἀφηνόντανε ἐλεύθερα. Καὶ ἄλλοτε γιὰ κυνήγι, τὸν καιρὸ, πού τὰ πολύλαλα παπιὰ καὶ οἱ κατάμαυρες φαλαρίδες σκεπάζουν κάθε ρηχὴ ἄκρη καὶ κατὰ τὰ ἡλιοβασιλέμματα οἱ τουφεκιὲς καὶ τὰ γαυγίσματα διώχνουν τὴν ναρκωμάρα τῆς λιμνοθάλασσας.

Ἄν ἡ γαῖτα τοῦ στάθηκε θυγατέρα τρυφερή, αὐτὴ ἡ τελευταία μὲ τὶς ἀσάλευτες ἀπλωσές της ὑπῆρξε ἐρωμένη του. Μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη ρούφηξε τὴν ἄρμυρη ἀπόπνοιά της νοιώθοντας τὸ ἄβρο χᾶδι της. Ὀλόδροση καὶ διάφανη τὴν αὐγὴ, παραδομένη στὴν νωχελῆ ξεγνοιασιά, τοῦ ἔδειχνε λάγνο χαμόγελο ροδόλευκης σκλάβας χαρε-

(1) Μαρίδα εἶναι ἡ μεγάλη τσιπούρα τῆς λιμνοῦ.

(2) Γόνου εἶναι προσχώσεις τῆς λίμνης.

(3) Γαλιά σημεῖα ὀποιοδήποτε βαθειὰ τῆς λίμνου.

μιού, ὕστερα ἀπὸ παννύχιον σαρκικὸν κάματο. "Ἐκλυτη, παθιασμένη τ' ἀπογεύματα, ἔσφιγγε αἰχμάλωτη τὴν ψυχὴν του, σπρώχνοντας τὴν φτωχὴν φαντασίαν του νὰ πλανηθῆ—ζητιάναν ἄγνωστης εὐτυχίας—στοὺς πορφυρόχρους κόσμους, ποὺ δημιουργοῦν οἱ ἑξωτικές δύσεις.

* *

Καμπόσες φορές, κατὰ τὰ γεράματα ἰδίως, σὰν ἡ ψυχικὴ του διάθεσις νὰ τὸ ζητοῦσε, ἄφηνε τὴν γαλήνην καὶ τὴν ραθυμίαν της. Ἀλάργευε, παρατοῦσε τὴν ἀγαπημένην της ὄψιν. Ἐμπαινε τότε στὸν αὐλάκα καὶ περνώντας σιμὰ ἀπὸ τὸ γελαστὸ νησί τοῦ Βασιλαδιοῦ, χωνόντανε στὸ σάλο τῶν γαλάζιων νερῶν τοῦ Πατραϊκοῦ. Τὸ μικρὸ σκαφίδι—ἡ γαίτα—ἀρχινοῦσε τὸ τραμπάλισμα, ἐνῶ τὰ γαλανὰ κύματα ἀνυπόταχτα καὶ κάποτε ἀφρισμένα χοροπηδοῦσαν γύρω κτυπώντας τὶς χαμηλὰς πλευρὰς της καὶ μισοβρέχοντας τὸν θαλασσινό.

* *

Πολλὰ χρόνια, νέος ἀκόμα, ὡς κέντρο τῆς δουλειᾶς του εἶχε τὸ Βασιλάδι. Ἔτσι τελειώνοντας εἴτε ἀπ' ἔξω στὸ βαθὺ πέλαγο, εἴτε ἀπὸ μέσα στὴ λίμνη, γυρνοῦσε στὸ μικρὸ νησί καὶ αὐτὴ τὴν ἄραζε στὴν ἀμμουδιά, ἀφήνοντας τὴν τίς νύχτες κάτω ἀπὸ τὴν σκιά τοῦ Φάρου.

* *

Στὸ γελαστὸ αὐτὸ νησί ἡ ἄψυχη συντρόφισσα, δὲν ξεχνοῦσε ἓνα περιστατικὸν κάποιου καλοκαιριοῦ. Ὁ Μανώλης τότε κρατιόντανε πολὺ καὶ ἦτανε κι' ὁμορφος ἄντρας.

Κατὰ τὰ ρηχὰ λίγα ξέμακρα ἀπὸ τὸ Βασιλάδι, εἶχε «καθίσει» μιὰ θερία Γολέτα, φορτωμένη γιὰ τὰ νησά, ἔμεινε δὲ ἀναγκαστικὰ ἐκεῖ πολλὰς ἡμέρας. Μὲ τὸ καράβι ταξιδεύανε καὶ γυναῖκες, συγγένισες τοῦ πλοιάρχου, ἀφράτες καὶ ζωηρές, ὅπως οἱ μυθικὲς γοργόνες τῶν γιαιῶν. Κάθε πρωτῆ, προτοῦ δυναμώσῃ ἡ κάψα, τὶς ἔβγαζε ἡ φελουκα στὴ στεριά καὶ στὶς ἀπόμερες ἀμμουδιὰς, κοντὰ σὲ ψηλὰ ἀλμυρικά, πετοῦσαν τὰ πολύχρωμα πουπουλένια ροῦχα καὶ παραδίδανε τριανταφυλλένια κορμιὰ στὰ καταγάλανα κύματα. ποὺ ράθυμα διπλωνότανε πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡλιοκαμμένοι ψαράδες, μὲ χίλιους πόθους σὲ στήθια

θρεμμένα στις θάλασσες άγναντεύανε λαχταριστά.

Ξαναβγαίνανε τὰ βραδάκια, ἅμα καλμάριζε τὸ πέλαγο καὶ τὸ ἀπόγειο κατεβατὸ ἀνάλαφρο ἀνάλαφρο δρόμοιζε τὸ ξαπόσταμα τῆς θαλασσινῆς ἀργατιᾶς. Ἀκουμπούσαν στὰ τεχνητὰ βραχάκια τοῦ φάρου καὶ τραγουδοῦσαν παλιούς νησιώτικους σκοπούς, γεμάτους ἐρωτικά βάσανα.

Ὁ ἀφεντικός τῆς γαίτας εἶχε «πληγωθῆ». Ἐπλεε τακτικά μὲ δαύτη στὸ πλεούμενο καὶ πωλοῦσε τετράπαχους σπάρους ζωντανούς, πίνες ἐκλεκτές καὶ ἄλλα θαλασσινά. Μαζί του ἀστιευόντανε λίγο ἐλεύθερα μιὰ ροδοκκόκη χήρα. Ὁ πλοίαρχος, μεσόκοπος ἀφεντάνθρωπος, μόλις ἔφευγε ὁ ψαρᾶς, τὴν πειραζε:

«—Ἄλλο θύμα πάλι... Ἄλλος θ' ἀναστενάξει δῶ ὅταν θά ἀφήσωμε τὸ νησί».

Ἄλλά, ὅπως θυμόντανε ἡ γαίτα, δὲν εἶχε δίκαιο ὁ ναυτικός, γιατί κάποια ἀσέληνη νύχτα, που βασίλευε στεριά καὶ πελάγου γαλήνη κι' ἀνάπαψη, ἡ ὠραία γυναικὰ δέχτηκε νὰ μπῆ σ' αὐτὴ καὶ προσεχτικὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν λεβεντοψαρᾶ. Στὴν ἀλαργινῆ ἄκρη, κάθισε μαζί του ἀρκετὴ ὥρα, ἀφοῦ κόντευε νὰ σκάση ἀπὸ τὴν Παλιοβόνα τὸ φεγγαράκι. Θυμόντανε ἀκόμα τὸ γύρισμα στὴ Γολέτα. Πλεύρισε τὸ ἡσυχασμένο πλοῖο, καὶ ὁ Μανώλης σηκώνοντας τὸ νεραϊδίσιο κορμί νὰ τ' ἀπηθώσῃ στὸ ἔρημο κατάστρωμα, κόλλησε ὀλόθερμο φιλιὸ στὰ χεῖλη....

* *

Μιὰ μέρα τέλος τὸ καράβι τελείωσε τὶς ἐπισκευές του, ἀνοιξε τὰ πολλὰ πανιά του καὶ χάθηκε πρὸς τὴν Ζάκυθο. Ὁ ψαρᾶς συνώδεψε ὥρα πολλὴ μὲ μελαγχολικὸ βλέμμα τὴν λευκὴ θωριά του. Ἐπειτα κάθισε καὶ τραγούδησε λυπημένα, σὰν τὸ πουλί, ποῦ χάνει τὸ ταῖρι του. Αὐτό, ὕστερα, τὸ ἔκανε συχνά.

* *

Ὁ χρόνος σιγὰ σιγὰ τοῦ ρούφηξε τὴν φρεσκάδα καὶ τοῦ βάραινε τοὺς ὤμους. Τώρα κι' αὐτὴ τὴν κύτταζε πρὸς τὸ πολὺ καὶ τὴν τραβοῦσε ἔξω στὴ στρωτὴ ἀμμουδιὰ στὴ ρίζα τοῦ Φάρου ἐπειδὴ, παρ' ὅλα τὰ «μερεμετιάσματα» εἶχε ξεφτῆσει.

Στὸ πετρινὸ πεζοῦλι τοῦ κτιρίου τὸν περίμενε ὁ γε-

ρο Μάνθος ό φαροφύλακας, τραβώντας ήσυχα τήν τσιμπούκα του.

Κατάμαυρο τό μικρό σκυλάκι, γαύγιζε παιχνιδιάρικα τόν φίλο τοῦ κυρίου του.

— Καλησπέρα, Μάνθο...

— Καλώς τόν Μανώλη.. "Ελα κάτσε. Πέρα "Εκτορ. Πώς πήγε σήμερα;

— Τι νά πάη;

— Κρατήσανε πρᾶμμα τὰ γεροβολίδισ; Μπασές μεγάλες.

— Κρατήσανε κι' αὐτά. Δουλειά δμως ἄσωτη. Κουράστηκα. Κουράζομαι εύκολα πιά. Γεράματα Μάνθοοο!

— Γεράματα, γεράματα, ζήσαμε κιόλας. Ξεχνᾶς τί χρόνια περάσαμε...

— Τὰ ὑστερινά κυττάζει κανείς.

*
* *

Τό ότι ἔμεινε ἀνύπαντρος τόν βάραινε ἔξαιρετικά. Τρεῖς ἀδερφάδες ὁ φουκαρᾶς καί με τὰ τιποτένια μέσα του, μιᾶ μονάχα κατάφερε ν' ἀποκαταστήση. Κι' ἔτσι, με τήν ἐλπίδα, σήμερα κι' αὔριο, νά δώση καί τίς ἄλλες, ἔμεινε χωρίς νά γνωρίση τήν οἰκογενειακή χαρά. "Όσο περνοῦσε ὁ καιρός ἡ λύπη-του, ἀπ' αὐτό, αὔξαινε. Στό τέλος τοῦ ἔδωσε τήν μπουκάλα γιατρό. Πόσο θλιβόντανε ἡ γαῖτα, ἅμα τόν καταλάβαινε νά πηδᾶ μέσα τρεκλίζοντας καί ἀναδίδοντας τήν ἀποφορά τοῦ ποιοτοῦ.

Τό ἐλάττωμα τοῦ ἔφερε τήν τελειωτική καταστροφή. "Ο καραβοκύρης τοῦ ἱβαριοῦ συχνά τοῦ ἔκανε παρατηρήσεις. Προπαντός νά μὴν ἀνοίγεται πιωμένος τίς νύχτες κατὰ τό μέρος τοῦ καναλιοῦ γιά χιταπόδια. Αὐτός δμως εἶτε ἀπηγοητευμένος, εἶτε πειραγμένος δέ δεχόντανε, γέρος τώρα—συμβουλές ἀπ' ἄλλους καί μιᾶ βραδειά, καθώς τραβοῦσε νοτιᾶς ἔγινε τό κακό.

Μετά τό βύθισμα αὐτή κάθισε μαλακά στόν πάτο με τό πλάγι, τό δέ βασανισμένο κορμί τοῦ ἀφεντικοῦ, νεκρό πιά, κύλισε καί τὰ ρεύματα τό σύρανε μακριά γιά νά μὴ τό ξαναδώσουν ποτέ...

"Ενα πρωτῆ, ὕστερα ἀπό ἀγῶνα, τήν τραβήξανε στήν ἐπιφάνεια γεμάτη φύκια. Τίς πλευρές της κοσμοῦσαν στρεῖδια καί λογιῶν λογιῶν κοχύλια. Μέρα χαρᾶς Θεοῦ. Κόσμος ἀρκετός φαινόντανε γύρα σ' ἄλλες γαῖτες κι' ἀνάμεσα καί δυο χωροφυλάκοι.

Ἄκαθάριστη ὅπως τὴν βγάλανε, ἄχρηστη πλέον, τὴν δέσανε πίσω ἀπὸ τὸ προiάρι τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν σύρανε πρὸς τὴν «Χώρα».

Ἐκεῖ πέρα στὴν βορεινὴ ἄκρη τῆς λιμνοθάλασσης ὅπου ὀλοξάπλωτη στὸ φῶς φαντάζει ἡ χώρα καθρεφτίζοντας τὶς ὀμορφιές της στ' ἀσάλευτα καταγάλανα νερά, περιμένανε ὄχι λίγοι. Μαζὶ τους στεκόντανε ἡ μόνη ζωντανὴ ἀδελφὴ τοῦ μακαρίτη ψαρᾶ, ἡ θειά Παρασκευὴ. Τοῦ ἐρχομοῦ τ' ἀγνάτεμμα ξεσήκωσε θρῆνο σωστῆς κηδείας. Ἔχυσε δάκρυα ἡ φτωχὴ γυναῖκα..

* *
*

Ἀπόμαχος τῆς θάλασσης καὶ τῆς ζωῆς πετάχτηκε στὴ ὄχθη δύο βήματα ἀπὸ τὸ σπιτάκι τῆς γριᾶς. Ἐκεῖ ἔμενε τόσο καιρό. Κανεὶς δὲ τὴν πείραξε. Κανεὶς δὲν ἄπλωσε χέρι ἐπάνω της. Οὔτε κι' αὐτὲς οἱ παρέες, πού τὶς νύχτες τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς βγαίνουν ζητώντας ξύλα γιὰ τὴν φωτιὰ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ παρέες αὐτὲς καὶ σήμερα ἀκόμη σηκώνουν ὄχι ξύλα μονάχα καὶ κορμούς ἀπὸ δέντρα, ἀλλὰ καὶ παλιές γαίτες, ὀλόκληρα ἄχρηστα προiάρια καὶ καμμιά φορά, πλευρὲς ἀτόφιες σάπιων καϊκιῶν. Χωρὶς ν' ἀναγκάζεται νὰ βγαίνει ἡ δόλια ἡ ἀδελφὴ καὶ νὰ παρακαλῆ, αὐτὲς τὴν προσπερνοῦσαν, κι' ἂν κανέννας τους λησμονοῦσε, οἱ ὑπόλοιποι φωνάζανε:

— Μὴ μωρέ, δὲ κάνει· εἶναι ἡ παλιογάϊτα τοῦ μακαρίτη τοῦ ΜπαρμπαΜανώλη. Πᾶμε !...

* *
*

Αὐτὴ ὅμως τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ τὰ πράγματα εἶχανε ἔρθει διαφορετικά. Ἀνήμερα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κηδεύτηκε ἡ Θεία Παρασκευὴ. Ἐρήμαξε, κλείστηκε τὸ σπιτάκι. Παρέκει ἡ γαῖτα ἀπόμεινε ὀλάρφανη. Τὰ σκοτεινὰ βράδια ξεχώριζε σὰν ἄνθρωπος, πού πεσμένους μπρούμυτα θρηνοῦσε βουβά, ἀλλ' ἀδιάκοπα.

Ὅσοι ἄλλοτε διαβαίνανε σιμὰ τῆς ἀδιάφορα, τώρα λοξέυανε ἐπειδὴ τὸ ἀντίκρουμά της τοὺς ἐνοχλοῦσε. Ἐπιθυοῦσαν νὰ μὴ τὴν ξαναβλέπανε καὶ τὸ χατῆρι τοὺς τὸ κάμανε τὰ παιδιὰ.

* *
* *

Περασμένα μεσάνυχτα ὅταν φτόσανε στὸ μέρος της

οί μικροί μιὰς παρέας. Ἐντηχοῦσαν ἀνάλαφρα, εὐλαβικά τρία τρία τ' ἀργὰ καμπανίσματα ἀπ' τὰ καμπαναριά τ' ἈΐΣπυρίδωνα καλῶντας τοὺς πιστοὺς τῆς σκοτεινῆς συνοικίας στὴν κατανυκτικὴ ἀκολουθία, ποὺ ἄρχιζε.

Προχωροῦσαν ὅλα μαζί σιγοψάλλοντας :

Σήμερα μαῦρος οὐρανὸς
Σήμερα μαύρη μέρα...

Στὴν ἀκροθαλασσὰ κρατήσανε τὸ βῆμα σὰν διστακτικά. Ἐνάσα βαριοῦ ἀχοῦ χαλκουινῶν ξεψυχοῦσε ὡς ἐκεῖ, σωστὴ πένθιμη ἀπήχηση. Τὰ καμπανίσματα, πιὸ σιγαλά τῶρα, ἐγγίζανε τὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς. Φωτοστέφανο ἀπέριπτο σκέπαζε τὸν ναὸ καὶ τὰ κοντινά του σπίτια.

Πλησιάζανε ἀκόμα. Κυκλώσανε τὸ σαπισμένο κουφάρι μὴ βγάζοντας λέξη. Οἱ τολμηρότεροι σκούσανε καὶ δοκιμάσανε ἂν ἦτανε βαρειά. Ἄλλοι στρίψανε τὰ κεφάλια προσπαθώντας νὰ διακρίνουν τὸ ρημασμένο σπίτι. Λίγος δισταγμὸς ἀκόμα καὶ μετὰ ὅλα τὰ χέρια ἀπλωθήκανε. Τὴν τραβήξανε ἤσυχα ἤσυχα καὶ σοβαρά. Ἡ πράξη τους ἔμοιαζε μ' ἐκτέλεση κάποιας ἐπίσημης ἀποφάσεως. Ἐπρεπε πιά καὶ κείνη νὰ πάρη τὸ δρόμο τοῦ ἀφανισμοῦ.

*
* *

Κουβαλῶντας ἄλλοτε τὰ παιδιὰ εὐφλεκτο ὕλικὸ στὴν ἐκκλησία, ἀφήνανε ὁ ἐνθουσιασμὸς τους νὰ ξεχειλίξη ξεφωνίζοντας θριαμβευτικὰ ἀπὸ μακρυὰ. Τὴν φορὰ ὅμως αὐτῆ, ἂν καὶ μεταφέρνανε μισοπισσωμένο σάπιο κορμί, τροφὴ λαχταριστῆ τῆς φωτιᾶς, βαδίζανε ἀμίλητα. Κάτι τοὺς ἔσφιγγε τὴν καρδιά. Τὴν ἱστορία τῆς τὴν ξέρανε καλά. Πολλὲς φορές ἢ συμπάθειά τους εἶχε ἀγκαλιάσει τὸ ἄψυχο πρᾶμμα. Αὐτό, ποὺ κάνανε καταλαβαίνανε πὼς ἔπρεπε νὰ γίνη, ἀλλὰ καὶ πὼς ἔπρεπε νὰ τοὺς λυπῆ. Πρωτόβγαλτα δὲ νοιώθανε, ὅτι ἐκείνη τὴν στιγμή γράφανε τὸν ἐπίλογο μιᾶς θλιβερῆς ἱστοριούλας, οὔτε πρώτης οὔτε τελευταίας, στὴ ζωὴ.

*
* *

Στὴν καμπὴ τῆς γωνίας πρὸς τὴν πλατεία τῆς ἐκκλησίας, τὴν συνοδεία ὑποδέχτηκε βοερὸς ἀλαλαγμὸς. Ἐπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἀνοιχτοῦ χώρου, σχίζοντας σπιθερές

καπνοῦρες, τρέχανε μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ δοῦν τί «ἄλλο» φέρνανε γιὰ τὴν φωτιά. Κόπηκε ὅμως ἡ φόρα, ἅμα φώναξε κάποιος :

— Αἴ, αἴ. Τοῦ μαύρου τοῦ Μανώλη ἡ γαῖτα !..

Αὐθόρμητα ἀφήσανε διάδρομο καὶ ὅσοι τὴν κρατοῦσαν. σιμώνοντας δύσκολα, μὲ μιὰ ὀρμὴ τὴν ρίξανε στὴν πύρινη ἀγκαλιά.

Τὸν καιρὸ τοῦ Χαλασμοῦ

Νᾶμουν πουλι νά πέταγα, νά πήγαινα τοῦ ψήλου
Ν' ἀγνάντευα τὴ Ροῦμελη, τὸ ἔθμο Μεσολόγγι.
Πῶς πολεμᾷ μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους Πασάδες
Πέρφουν κανόνια στὴ στεριά καὶ μπόμπες τοῦ πελάγου

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ

Γέμισε πάλι ἡ ἐκκλησία κεῖνο τὸ δειλινό. Σωστὴ σύ-
ναξη, ποῦ ἔπαιρνε χαρακτήρα ἐπίσημο.

Στὴ πρόσκληση τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ, Θανάση Ρα-
ζικώτικα νά παρευρεθοῦν οἱ καπεταναῖοι, οἱ ὄπλαρχη-
γοὶ καὶ ὄσοι ἀπὸ τοὺς κατώτερους μποροῦσαν, λείψανε
μονάχα ἐκεῖνοι, ποῦ φυλάγανε βάρδιες στὶς ντάπιες καὶ
τὰ πυροβολεῖα καὶ ὄσοι, ἄρρωστοι βαρειά, ἢ μὲ πληγὲς
ἀνοιχτές, κρατοῦσαν τὸ στρῶμα. Ἔτσι, μέσα στὸν ἱερό
χώρο στριμωχνόντανε ἠγήτορες ἀσπρισμένοι καὶ σεβά-
σμιοι καὶ ἄλλοι καμαρώνοντας μουστάκι κορακόφτερο καὶ
μάτι ἀστρήτη, μὲ Μεσολογγίτες καὶ ξενοχωρῖτες πολεμι-
στές. Καὶ ὀλοένα μπαίνανε καὶ ἄλλοι, ὄλοι στραπατσα-
ρισμένοι, ἀκατάστατοι. Ἄλλοῦ λερωμένος ἐπίδεσμος βα-
στοδοσε στὴν κούνια σακατεμένο χέρι καὶ ἄλλοῦ πανὶ
σκοῦρο σκέπαζε ἓνα μάτι ἢ φάσκωνε κάποιον ματωμένο
μέτωπο.

Ἔνα πληθος ἀπὸ ἄφοβες καὶ τολμηρὲς ὑπάρξεις ποῦ
νύχτα μέρα, παλεύανε, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ δόντια, νά διώ-

ξουν από πάνω τους την άδυσώπητη προγραφή του έχθρου, σκορπώντας στο σκληρό άγώνα λίγο λίγο το αίμα τους, την ζωή τους.

Ἡ πρόσκληση τοῦ ἀρχηγοῦ ξανάναψε στίς κακουχημένες, βαρύθυμες καρδιές τους ἐλπίδες. Ἐλπίδες ὅμως ὄχι γιά στρατιωτική βοήθεια. "Ὅσοι βρισκόντανε μέσα στήν ἐλεύθερη στενή λωρίδα τῆς Μεσολογγίτικης γῆς, ἄν καί ἀδιάκοπα τοὺς ἀραίωσαν οἱ στερήσεις, τὰ τουφέκια, τὰ κανόνια καί οἱ μπομπάρδες Ρεσίτη καί Μπραΐμη, φτάνανε. Φτάνανε νά κρατοῦν τὰ πεινωμένα ἔξω ἀπό τὸ «Φράχτη» τὰ ὑπερήφανα μπαϊράκια Τουρκίας καί Ἀραπιάς. Ἀλλά γιά κάτι ἄλλο, ποῦ τὸ συλλογιζόντανε διαρκῶς ξύπνιοι καί τὸ ὄνειρευόντανε στὸν παραγμένο ὕπνου τους. Κάτι ἄλλο, ποῦ θάσβυνε τὸ μαρτύριο τοῦ χορτασμοῦ στοῦ βλέμμα τῶν κερωμένων παιδιῶν καί τὴν λαχτάρα στήν ὄψη τῶν μαννάδων καί θά ξανάχυνε ζωὴ στὰ σκελεθρεμένα κορμιὰ τῶν ἀγωνιστῶν.

Γι' αὐτὸ τὸ «κάτι» νά ἦτανε κανένα «μαντᾶτο».

*
* *

Τίς τελευταῖες βδομάδες τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἡ Ἁγία Παρασκευῆ, ἅμα τύχαινε σύναξη, καταντοῦσε μικρὸ κοινοβούλιο Μιά πραγματική ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ὅπου συγκεντρωνόντανε οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἄντρες γυναῖκες καί μικρά ν' ἀκούσουν τοὺς ἀρχηγούς. Νά μάθουν ἀπ' αὐτοὺς νέα, ὅσα φτάνανε ἀπὸ τὸ Ἀνάπλι, ἢ ἀπὸ ἄλλο μέρος, ποῦ «δούλευε ἀκόμα τὸ καριοφίλι» ἐλεύθερο δηλαδὴ τμήμα τῆς ἐπαναστατημένης χώρας. Χωρὶς καμμιά ἀσφάλεια ἀπὸ πουθενά, κατατρεγμένοι ἀπὸ χίλιους δυὸ κινδύνους στήν στεριά καί θάλασσα, παραδομένοι στοῦ ἀφάνταστο βάσανο τῆς πείνας, βρισκόντανε ὄλοι, πολεμιστὲς καί μή, σὲ μιὰ ἀκατάπαυστη διέγερση. Ἡ ἥρωϊκὴ τους ὑπομονὴ δοκιμαζόντανε φριχτά. Ὁ ἑαυτὸς τους ὁ ἐλεύθερος, ὁ εὐγενικός, τὸν τελευταῖο καιρὸ δύσκολο συγκρατοῦσε τὸ ἀπείθαρχο ἔνστικτο τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, σὲ κάθε φωνὴ τοῦ ντελάλη γιά σύναξη, τρέχανε μήπως μὲ τίς ἐλπίδες ἀκόμη δυναμώσουν τὴν ψυχικὴ τους ἀντοχή.

Καί τὸ ἀπόγευμα αὐτὸ ἔξω στὸν πρόναο κσι στὸν περίβολο, ἀφοῦ μέσα δὲν χωροῦσε, στιβαζόντανε τὰ γυναικόπαιδα. "Ἄλλων οἱ προστάτες εἶχανε χωθῆ μέσα." Ἄλλων παραμένανε στοῦ φρούριο σκοποὶ ἢ βογγοῦσαν πε-

σμένοι στά πρόχειρα νοσοκομεία και άλλων τέλος δὲν ἦτανε οὔτε στά τελευταῖα οὔτε μέσα, ἐπειδὴ τὸ κακὸ βόλι, ἡ ἀσθένεια ἢ ἡ πείνα τοὺς γκρέμισε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

Φτάνανε λοιπὸν διαρκῶς μαυροφορεμένες κυροῦλες, ὡχρὲς νέες γυναῖκες καὶ παιδιὰ στοῦ χάρου τὸ κατῶφλι. Σκελετωμένα βρέφη, γέρνοντας κεφαλάκια μαραμμένα στοὺς στραγγισμένους μητρικοὺς κόλπους, κυττάζανε μ' ἀθῶο παράπονο, μὴ νοιώθοντας τίς κακὲς αἰτίες, ὅσες ἀνακατεύανε τὰ δάκρυα τῶν μαννάδων τῶν μὲ τὸ λιγοστὸ γάλα κάνοντας το πικρό.

Καρτερικὸς καὶ σιωπηλὸς κόσμος, ποὺ δὲν εἶχε κἀνένα παράπονο ἀπὸ τὴν τύχη του.

*
* *

Ὁ ἀρχηγὸς ἄρχισε. Βασίλευε σιγῆ. Προσοχὴ καὶ ἀπὸ τὰ νήπια. Καὶ μίλησε πρῶτα γιὰ τὴν βοήθεια. Τὸ νέο ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ἔλεγε πὼς ὁ Μισοῦλης κίνησε καὶ πλέει κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ Μεσολογγίτικα νερὰ φέρνοντας τροφίμα. Κουράγιο ἀκόμα ὅλοι τοὺς. Καταπῆγκανε τὸ ποτήρι τῆς πίκρας. Λίγες σταγόνες περιπλυσὸν τὶ εἶναι; Ἡ πατρίδα χαροπαλεύει. Ὁ «ὀχτρός» λυσοσάει ἐπειδὴ μένει ἄπρακτος. Τὸ κάστρο πρέπει νὰ τὸ κρατήσουν θυσιάζοντας τὰ πάντα. Ὁλη ἡ Ἑλλάδα παρακαλιέται στὸ Θεὸ νὰ τοὺς προστατέψῃ καὶ ἡ Φραγκιά σφογγάει δάκρυα....

Παρέταξε πολλὰ, πολλὰ μαλακά, γλυκὰ λόγια. Λόγια, ποὺ δυναμώνουν πολυβασανισμένες καρδιές καὶ ξαναφέρνουν τὸ θάρρος στὴ ψυχῆ.

Ἔκαμε λόγο μετὰ γιὰ τὴν ὁμόνοια. Τίμιο καὶ σωτήριο πρᾶμμα ἡ ἀγάπη μεταξύ τοὺς καὶ μάλιστα σὲ τέτοιες περιστάσεις.

Μιὰ στιγμή ἔγινε πολὺ σοβαρὸς καὶ στηρίζοντας τὰ βλέματά του στοὺς καπεταναίους καὶ ὀπλαρχηγούς:

— Θὰ σὰς εἰπῶ γιὰ τὸ ἴδιο τώρα, τὸ προχθεσινὸ, θυμᾶστε; Πᾶει ἡ βροχῆ. Καλωσύνεψε. Στέγγωξε ὁ τόπος καὶ τὰ ζῶα πατοῦν στέρεα. Τὸ πρῶτο σκοποὶ ἀγναντέψανε δυὸ καραβάνια ν' ἀργοσιμῶνουν ἀπὸ τὸ Κρουνέρι. Πολεμοφόδια θὰ κουβαλᾶνε. Θὰ ξαναρχίσουν οἱ μπουμπάρδες. Καὶ δῶ στὴ πόλῃ τίς ἀπαντέχομε τίς μπόμπες. Ἀποτραβιόμαστε, ὅσο δυνόμαστε τὰ πισῶ, μὰ ἡ Ντάπια τοῦ Μπότσαρη, ποὺ δέχεται τὸ ἴσο κτύπημά

τους; Ρίχνουν και τόσα άλλα κανόνια, δίχως να τὰ λογαριάζουμε. Αὐτὲς ὅμως κόβουν ὀλόϊσα και πληγώνουν τὸ προτεῖχισμα γερά. Καταλαβαίντε ; Δὲν εἶναι μικρὸς κίντυνος. Βαλθῆκανε οἱ Φρατζέζοι μὲ τοὺς ἀραπάδες νὰ μᾶς κλονίσουν τὸ ἀτράνταγο ἀγκωνάρι τοῦ κάστρου μας. Τὰ σκυλιά!... Καὶ μοῦ στέκονται, ὕστερα ἀπὸ μάθε κτύπημα, κι' ἀπεικιάζουν μὲ τὰ κάλια.

Ἡ ὄργη και ἡ ἀγανάκτηση τὸν κόψανε. Μιὰ φωνὴ τότε πετάχτηκε, ἀνάμεσα στὴ νέκρα.

«—Θὰ μᾶς πῆς σήμερα τί πρέπει νὰ κάμωμε γι' αὐτό, Καπετὰν Θανάση;

Γύρισε τὸ κεφάλι πρὸς τὸ δεξι μέρος.

«—Ναί, καπετὰν Βάγια. Γι' αὐτὸ σᾶς ἤθελα ὄλους. Ποῦ λέτε, ἂν ἀφήσωμε και χειροτερέψη ἡ κατάσταση, θὰ καταλήξωμε στὸ ἴδιο τὸ κακό, ἂν μὴ χειρότερο, ποῦ φτάσαμε τὸν περσιμένο Αὐγουστο μὲ τὴν «Ἐνωση», τὸ ὕψωμα τοῦ Κιουταχῆ. Πρέπει νὰ βάλωμε χέρι στὰ διαολικὰ σύνεργα. Ἔδωκε πῆρε ὁ καπετὰν Δεληγιώργης ἐδῶ, μὲ τὰ κανόνια του. μπά και τίς πετύχη, ποῦ. Τίς ἔχουν αὐτὲς τίς μομπάρδες ἀποτραβηγμένες δεξιά ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Ἀϊθανασοῦ. Τὸ λοιπὸν σᾶς λέω ἕνα μέσο θὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα. Τὸ μελέτησα μὲ τὸν καπετὰν Ἰζαβέλα και μείναμε σύμφωνοι. Χρειάζονται ὅμως καρδιὲς γερές και πόδια ζαρκαδιοῦ. Νὰ διαλεχτοῦν πεντέξ παλληκάρια, ὅποια θέλουν.

— Λὲς γιὰ γιουροῦσι, ἀρχηγέ;

— Σὴν τέτοιο, καπετὰν Κοντογιάννη, ἀλλὰ και μὲ κινήσεις ὄλων μας ἀπὸ τὰ πλάγια. Τὸ σχεδιάσαμε καλά χτές. Καὶ ν' ἀναγκαστοῦν νὰ τίς ἀποτραβήξουν και νὰ χάσουν τὸ στόχο, ὄφελός μας εἶναι...

— Ναί, ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ, καπετὰν Κώτσικα ;

— Σὺ μίλησες, καπετὰν Σεχρέτη;

— Ναί, ἀρχηγέ μου. Ρώτησα : ἀπὸ ποῦ θὰ κινήση τὸ γιουροῦσι; Τὰ σκυλιά, καλά τᾶπες, οἱ Φρατζέζοι, μετὰ ἀπὸ τὸ μεγάλο μας γιουροῦσι, περάσανε πιθαμὴ πιθαμὴ τὸ κάστρο μας. Φράξανε κάθε σημεῖο. Ὑψώσανε πλεχτά, στοιβάξανε χῶμα και σωριάσανε πέτρες. Νὰ και τώρα δουλεύουν...

— Δὲν ἔχεις ἄδικο στὴν ἀπορία σου. Τὴ λογαριάσαμε ὅμως. Καὶ θὰ τὸ ποῦμε ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ «ἀπὸ ποῦ» μὲ καταλαβαίνεις ; Πρῶτα νὰ διαλεχτοῦν τὰ παλληκάρια. Παρασκευὴ σήμερα. Τὴν Κυριακὴ στὸν ἴδιο

τόπο και την ίδια ώρα, με την βοήθεια του Θεού και της Ἁγιά Παρασκευής, θά πάρωμε απόφαση. Τότε νά παρουμε αποφασιστοῦν ὅσα παλληκάρια θέλουν, νά ξέρνε ὁμως καλά: θά βάλνε τὰ κεφάλια τ'ς στὸν ντροβά.»

Διακριτικός ψίθυρος δημιουργήθηκε καὶ μεταδόθηκε κι ἔξω. Δύσκολο τὸ σχέδιο τοῦ στρατηγοῦ. Πάλι νά διαλεχτοῦν νέοι ἄντρες; Πάλι γιουροῦσι; Πήγαινε πολὺ. Ἄλλοτε ἀμέτρητες ἀπόπειρες τῶν κλεισμένων προξενουῶσαν ρήμασμα στοὺς ἐχθρούς. Φτάσανε οἱ παλληκαράδες νά κουβαλοῦν στὴν πολιτεία τις νύχτες ὄχι μόνον ὄπλα καὶ πρᾶματα ἀξίας, ἀλλὰ καὶ αἰχμάλωτους ἀκόμα. Καὶ δὲ βγαίνανε μόνον τις νύχτες. Μέρα μεσημέρι δυὸ βήματα ἀπὸ τὸν Ρεσίτη τοῦ σπάσανε τὸ μπαϊράκι. Καὶ ὁ Γιαννιὸς πρῶι πρῶι, γιὰ νά βγάλῃ τὸ ἄχ σκαρφάλωσε τὴν πλαγία τοῦ ἐχθρικοῦ ταμπουριοῦ καὶ μὲ τὴ πάλα ἄνοιξε τὸ κρανίον τοῦ τούρκου, ποὺ στέργιωνε τὴν σημαία. Καὶ πόσα ἄλλα... Λίγο καιρὸ ὁμως τώρα ἡ κατάστασι; γίνηκε στενόχωρη. Κανεὶς δὲ μποροῦσε νά ξεμυτῆσῃ ἔξω ἀπὸ τις ντάπιες καὶ νά διαβῆ τὸ αὐλάκι, χωρὶς ἄμεσο κίνδυνον. Ἐκεῖ ποὺ φτάνανε καὶ γυναῖκες μαζεύοντας ξύλα, φυλαγόντανε οἱ ἄντρες νά ξεπροβάλουν. Γιὰ ἓνα «γκια οὐ ρη» στελνόντανε βροχὴ οἱ σφαῖρες καὶ χαλάζι τὰ χοντρά βλήματα. Καὶ ἀπὸ κάθε ἀνύποπτη θέσι. Πόσοι λεβέντες, παίρνουντὰς τὸ ἀψήφιστα, δὲ ζαναγουρίσανε. Καὶ καρτεροῦν γονιοὶ θλιμμένοι καὶ σταλάζουν τὰ δάκρυα τῶν μαννάδων, ποὺ δὲ τοὺς ἀπολάψανε, δὲ τοὺς κλάψανε.

Γι' αὐτὸ τὸ σχέδιον φάνηκε δύσκολον. Νά βγοῦν καὶ νά φτάσουν στὶς καλοφυλαγμένες μομπάρδες; Ποιὸ; θά ἔλεγε στὰ σωστὰ ὅτι θά τὸ κατάφερνε;

Ὅλοι οἱ νιοί, ὅσοι παραστεκόντανε στὴ σῦναξη, δαγκωθήκανε. Τὴν ζωὴ κανεὶς δὲ τὴν λογάριζε πιά. Ὀλημερίς τὴν θέριζε ἡ πείνα καὶ τὴν ἔρρευε ἡ ἀρρώστεια. Μὰ θάκανε καὶ τίποτε ἢ θά παρατοῦσε ἀπροστάτευτη, σὲ ὥρα ἀνάγκης, τὴν πόλη καὶ τοὺς δικούς του. Τὴν στιγμή αὐτῶν τῶν δισταγμῶν καὶ ἐνῶ ἡ συγκέντρωσι σχεδὸν διαλυόντανε, κάποιος πέρασε στοὺς ἄντρες κι' ἔσπρωξε ζωηρά. Κεφάλια στρίψανε ἀπορημένα καὶ στόματα εἶπανε σιγά:

— "Α, ὁ Κωσταντῆς ὁ ἔρμος. Γιὰ δέστε πῶς τραβαίε μέσα. Νᾶναι πάλι μεθυσμένος;

Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἄκουσε καὶ κοντοστάθηκε. Τὸν συμμαζέψε ἡ ντροπή. Κι' ἀπὸ τὰ νειάτα του ἀγαποῦσε

τὸ καλὸ κρυσὶ καὶ τοῦ τόπου καὶ τὸ παχὺ ἔφτανησιώτικο.
Καμπόσο καιρὸ ὄμως τελευταῖα τὸ παράκαμε.

Κεντημένος ὁ γερο Σανοῦδος ἀπὸ τὴν ἀποφορὰ τοῦ
πιοτοῦ καὶ μὴ ξέροντας τὴν αἰτία γύρισε μὲ κόπο νὰ δῆ,
πίσω του. Ὁ βαρὺς μορφασμὸς σβῆστηκε διαμιᾶς στὴ πα-
τριαρχικὴ του μορφῇ. Τὸν εἶδε, καὶ ἄνθρωπος σεβαστὸς
καὶ πολυδοκιμασμένος, πρόλαβε μὴ πληγῶση μὲ τὴν κα-
ταφρόνια ἕνα φαρμακωμένο γονιό, ποῦ ἔτρεχε στὸ κρασί.
νὰ σιγάσῃ τοῦ πόνου τὸ βασανιστήριον. Καὶ ὁ πόνος, ὅσος
πετιέται ἀπὸ ματωμένα πατρικὰ σπλάγχνα, εἶναι ἀσώπα-
στος καὶ στὴν εὐγενικὴ ὅσο καὶ στὴν ταπεινὴ γενιὰ καὶ
βαλαντώνει ἀφέντη καὶ δοῦλο. Τὸ ἐναντίον, παραμέρισε.
εὐγενικὰ ὅσο μποροῦσε, νὰ διαβῆ ἐκεῖνος, σκεπάζοντάς
τον μὲ βλέμμα ποῦ ἔλεγε:

«— Διάβα, Κωσταντῆ. Σὺ ἔχεις ἐδῶ μέσα τὰ περισ-
σότερα δικαιώματα. Γιὰ ὄλους μᾶς κλάδεψες τὰ βλα-
στάρια τῆς γενιᾶς σου σύρριζα.

* * *

Ὁ ἀρχηγὸς αὐτὴν τὴν ὥρα, ἀπαντώντας δεξιὰ ἀρι-
στερὰ στοὺς καπεταναίους, δὲ πρόσεξε μιὰ βραχνὴ φωνή,
ποῦ σήκωσε τῶν ἄλλων τὴν περιέργεια. Κάποιος τὸν εἰ-
δοποίησε καὶ τότε, πιάνοντας τ' αὐτὶ του λόγια βραχνια-
σμένα, γύρισε τὴν ζωερὴ ματιὰ του ἐδῶ καὶ κεῖ στὸ
πλήθος.

— Ἀξιέ μου καπετάνιε, ξανᾶπε ὁ μεσόκοπος ἄνθρω-
πος σιμώνοντας, ἐγὼ μίλησα... Ἐγὼ ὁ Κωσταντῆς.

Καὶ προχωρῶντας λίγο ἀκόμη μέσα στὴν ἀπόλυτη
σιγῇ, ποῦ ἐπέβαλε ἡ ἀπροσδόκητη ἐπέμβαση ἀλλὰ καὶ
κάποιος σεβασμὸς, ἐξακολούθησε:

— Μίλησα, καπετάνιε μου, γι' αὐτὸ, ποῦ εἶπες. Ὁχι
ἄλλα γιουροῦσα, ἀρχηγέ μου. Ὁχι νὰ σὲ χαρῶ... Ἡ, μὴ
καλεῖς τότε γι' αὐτὰ παλληκάρια...

Ἡ φωνὴ του βράχνιασε περισσότερο, συνέχισε
ὄμως:

«— Ναί, ναί, καλὰ κομανταίνεις, ἀλλὰ μὴ ζητᾶς νέα
θυοῖα ἀπ' τα παλληκάρια. Δὲν ἀπόμεινε γερὸ κορμί. Ρή-
μαξε ἀπὸ νειᾶτα ὁ τόπος μας. Μείνουμε ξηρὰ κούτσουρα.
«Θέλεις γιουροῦσι; Καλὰ· μὰ δὲν εἶναι ἄλλοι; Ὅσοι φά-
γαμε τὸ ψωμί μας; Να ἐγὼ τί χρωστάω τώρα πιά; Μιά
ζωή. Μιλᾶω σοβαρά. Καπετανιε μου. Μὲ ξέρεις ἐσύ.
Γιὰτὶ ὄμως μὲ κυττάζεις; Δὲ μὲ πιστεύεις; Ἡ μὲ βλέπεις.

ἔτσι; Ἄν δὲν ἤμouνα ἔτοι πῶς νὰ ἤμouνα; Μου ἔφαγε τὸ καλοκαίρι ἢ ἀρβανιτιά τὸ Σπύρο μου καὶ προχτές οἱ ἀρπαδες στὴ Κλείσοβα μ' ἀρπάξανε τὸν ἄλλο τὸν λεβέντη τὸν Παντελῆ. Πῶς νὰ ἤμouνα;... Ἄλλὰ ὅμως ἡ καρδιά, παρ' ὅλες τίς φουρτοῦνες, τὸ λέει ἀκόμα. Τὸ λέει καὶ θέλω νὰ δώσω μιὰ σ' ἐκείνους, ποῦ δὲ μὲ λυπηθήκανε... Τί λέω; Ἐμένα; Σ' αὐτούς, ποῦ δὲ λυποῦνται τίς γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ἀφοῦ κόψανε τὴν μπουκιά ἀπ' τὰ ἄθωα στόματα, βρέχουν μεροφυχτίς μπόμεπες καὶ τὰ σκοτώνουν».

«Ὁχι παλληκάρια, ξαναλέω, καπεταναῖοι μου. Φυλάξτε τα, ὅσα ζοῦν ἀκόμα, νὰ δοῦμε αὔριο μὲ τὴ λευτεριά μας νέα μπουμπούκια... Μὴ πρὸς Θεοῦ τὰ στέλτε καὶ σωριάζονται κάτω, ὅπως ἐγὼ κατέβαζα μὲ τὸ τσεκούρι τὰ κούτσουρα τίς ἐλιές...».

*

* *

Μερικοί, βλέποντας τὴν συγκινητικὴ ἐντύπωση, ποῦ προκαλέσανε τὰ λόγια τοῦ Κωσταντῆ κι' ἀκούγοντας τίς γυναῖκες νὰ στεναάζουν, φανταστήκανε πῶς ὁ καπετάν Θανάσης θὰ θύμωνε. Δὲ στεκόντανε, ἐνῶ αὐτὸς προσπαθοῦσε νὰ πετύχη ἓνα σκοπὸ, ποῦ ἀπαιτοῦσε τόλμη καὶ ἀποφασιστικότητα, νὰ βγαίνει ἄλλος μπρὸς καὶ νὰ λέγη πάνω κάτω ἀντίθετα. Κάθε ἄλλο ὅμως. Ὁ στρατηγὸς ἔσκυψε λίγο πρὸς τοὺς καπεταναῖους, σιγομίλησε καὶ μετὰ, ἀφοῦ συνέστησε στοὺς ἄλλους νὰ σκορπιστοῦν, ἔκαμε νόημα τοῦ Κωσταντῆ νὰ πλησιάση. Τοῦ μίλησε σοβαρὰ κι' ἐπίσημα. Προσπάθησε νὰ τοῦ δείξη, πῶς, ἂν καὶ γνῶριζε τὰ κατορθώματά του καὶ δὲ ξεχνοῦσε τίς θυσίες τῆς οἰκογένειάς του, αὐτὴ τὴν στιγμή δὲν εἶχε δίκιο. Δὲν εἶχε δίκιο γιατί ἂν αὐτοῦ ἡ καρδιά «ἴσως» νὰ τὸ ἔλεγε ἀκόμα, παρ' ὅλες τίς στερήσεις, δύσκολα θὰ φανερωνόντανε δεῦτερος σ' ἂν κι' αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ περισσότεροι νὰ παρουσιάζόντανε πάλι δὲν ἐπιτρεπόντανε νὰ τοὺς ἐμπιστευθοῦν ἓνα τέτοιο «τόλμημα».

Ὁ Κωσταντῆς, ξεγερωμένος, ἤρεμος ἄκουσε ψύχραιμα καὶ τὸν ἀρχηγὸ καὶ τοὺς λοιπούς. Φάνηκε μάλιστα πῶς πίστεψε καὶ ὑποχωροῦσε. Ζήτησε ὅμως λεπτομέρειες. Τίς ζήτησε μὲ τὸ ἴδιο θάρρος, ποῦ εἶχε δεῖξει τόσες καὶ τόσες φορὲς ἐκεῖ ποῦ ἔπρεπε. Οἱ συνομιλητὲς του δὲ δισταξάνε. Τοῦ μολογήσανε τί θὰ κάνανε γιατί καὶ ἀπὸ ποῦ. Βαθειὰ ἱκανοποίηση ἐφαίδρυνε τὴ μορφή του. Εὐχα-

ρίστησε, χαιρέτησε με σεβασμό και έφυγε.

*
* *

Νύχτωσε. 'Η σκοτεινιά έπλάκωσε κι' άπλώθηκε όλοϋθε να συντροφέψη την στέρηση, τον πόνο, την θλίψη και την βουβαμάρα, συντρόφους πιτ' μόνιμους στην ήρωική, αλλά δυστυχη πόλη.

Μιά σκιά λίστρησε άθόρυβα στο έρημο σοκάκι πρὸς την θάλασσα. Σάλευε ανάλαφρα κι' άργά. 'Ακίνητα τ' άλμυρόπνοα νερά. 'Απέναντι τὸ νησί τοϋ 'Ανεμόμυλου. Θαμπὸ μισοχαμένο σημείο. 'Η Κλείσοβα δὲ ξεχώριζε.

'Ο Κωνσταντῆς έμεινε στιγμὲς άρκετὲς σφογγίζοντας με την μανίκα τὰ μάτια. Κύτταξε, κύτταξε στὸ σϋθαμπο, έπειτα ξαναπήρε τὸν δρόμο τ' "Αί Σπυρίδωνα. 'Η ξαδέλφη του, ή κυρά 'Ανιὼ άνοιξε στὸ πρῶτο του κτύπημα. Μπήκε άμίλητος, καταβλημένος ν' άκούση γκρίνιες και συμβουλές. Τίς γκρίνιες της γιατί σκέπτεται ακόμα έπειτα από τόσες συφορές, πράγματα φοβερά. Πράγματα παράτολμα, πὸ οϋτε ή ηλικία και ή κατάντια τοϋ επέτρεπε, οϋτε και ή ψυχή του, χιλιωματωμένη, έπρεπε νὰ τὰ συχωρή... Αϋτός νύχτωνε και ξημέρωνε βαρυκομῶντας και ξεστομίζοντας κατάρες γιὰ τοϋς φονιάδες τῶν δυὸ ὠραίων του παλληκαριῶν και θὰ έτρεχε νὰ σκοτώση άλλα παλληκάρια, ἄς είναι ὅ,τι νᾶναι... Και τίς συμβουλές της, ἄλλοτε νὰ φυλάγεται και νὰ μὴ ντροπιάζεται έξ αίτίας τοϋ κρασοϋ, μπροστὰ σὲ τόσο κόσμο.

Σ' ὅλα αϋτά καμμιά άπόκριση. "Αρπαξε ένα παλιὸ σουρτοϋκο και καναδυὸ μικροπράγματα και τράβηξε νὰ βγῆ. Τοϋ ξαναμίλησε. Πρόφερε δυὸ τρεῖς λέξεις και χάθηκε. 'Ακολούθησε ἴσα τὸν κατασκότεينو δρόμο. "Εβλεπε σᾶν τῆ γάτα και πατοϋσε σᾶν δεκαοχτῶ χρονῶν παιδί. Προσέπρασε τὸ Δροσινέϊκο σπίτι και σταμάτησε στην πόρτα τοϋ έγκάρδιου φίλου του, τοϋ Μπαρμπα Λία. Αϋτὸς και νὰ μὴν εἶχε θὰ τοϋ κονόμαγε λίγο ἄφριστὸ ἄσπρο. "Ασπρο από μαλαγοζά, έκλεκτὸ σταφύλι, πὸ κείνα τὰ χρόνια τὰ παλιά, τὸ εἶχανε φέρει από την σπανιόλικη πολιτεία, Μεσολογγίτικα καράβια.

'Ο φίλος, βαρυθύμησε φιλικά.

— Βρὲ Κωνσταντῆ, έδῶ πεθαίνουμε και κοιμόμαστε νηστικοί και σϋ ζητᾶς κρασί; Αϋτὸ χορταίνει έσένα; Και νὰ ὑπαρχε κᾶνε; 'Αλλά έγινε σπάνιο, κι' αϋτὸ τὸ λίγο τὸ παίρνουν οἱ γιατροί γιὰ τίς λαβωματιές..

Γέλαγε ρουφώντας νέκταρ από χωμάτινη κανάτα κάτω στοῦ λύχνου τὴν ἀναλαμπή.

Καληνύχτισε κι' ἀπομακρύνθηκε γοργά. Ἄνοιξιάτικη νύχτα λίγο συνεφισσμένη καὶ περισσότερο ὕγρῃ. Τράβηξε τὸν κάτω δρόμο, ποῦ ἔβγαζε στὴν πίσω ἄκρῃ τοῦ τελευταίου ἀνατολικοῦ προμαχώνα. Μονάχα σκοποὺς συνάντησε, γνωστὸς ὅμως, διάβαινε ἐλεύθερα. Ἔφησε καὶ τὰ τελευταῖα σπιτάκια σκοτεινά, λαγιασμένα, βουβά. Χαμμιά φωνὴ φύλακα μονάχα τάραζε τὴν ἡσυχία στὰ προχώματα καὶ τὶς ντάπιες τοῦ κάστρου. «Ἡσυχία», σκέφτηκε. Ναί, μέχρι σήμερα. Αὔριο μεθαύριο μὲ τὸ καλωσύνεμμα θὰ ξαναρχίση τὸ πανηγύρι. Χορτασμένοι ἄνθρωποι, σκυλομμαζέματα γαυριασμένα, θὰ ριχτοῦν στοὺς νηστικούς καὶ μισοπεθαμένους νὰ τοὺς ξεκάμουν... Νὰ ἔρχονται τούλάχιστο τὰ καράβια... Νὰ πλένε μὲ τὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἐδῶ; Ἡ θὰ τελευτοῦμε παράκαιρα;...»

Ἄπόμακροι μισοσβυσμένοι ἀλαλαγμοί, ἀνατολίτικες φλογέρες καὶ ταμποῦρλα, ἄνταβατοῦρι» σωστό, τὸν ξέκοψε ἀπ' τὶς σκέψεις του. Στάθηκε καὶ τένωσε τ' αὐτί του. Πραγματικά, τὸ ἀντίθετο στοὺς χριστιανοὺς στρατόπεδο, πολὺ ἀλάργα, γλεντοκοποῦσε. «Γιατί; Ραμαζάνι δὲν ἔχουν τέτοια ἐποχὴ». Φόβος τὸν στενοχώρησε. «Μπὰ καὶ τοὺς ἔρχονται βοήθειες κι' ἄλλες ἢ ἐτοιμάζνε καμλιά ἐπίθεση πάνω σὲ ξελιγωμένους ὑπερασπιστές; Βαρὺς στεναγμὸς ξεφουσκῶσε τὰ στήθια του. Κοντεύουν δυὸ χρόνια τώρα. Πιάσανε τὸν κάμπο καὶ τὴν περιφέρεια τὰ λεφοῦσα. Κόψανε καὶ κάψανε καὶ τὴν τελευταία χλωρασά. Στεγνώξανε τὰ στόματα καὶ στὰ νήπια. Βαλθήκανε νὰ ξεκάμουν τὴν χριστιανικὴ πολιτεία συθέμελα καὶ νὰ τραβήξουν στὰ σκλαβοπάζονα ὅ,τι ζωντανὸ ἤθελε ἀπομείνει...» Τὸν ἔπνιξε, τὸν καρύκωσε ἡ ὄργῃ. Βάδισε πάλι καὶ σὲ λίγο σταμάτησε στὴν ἀκροθαλασσά. Ἔσκυψε ἀπότομα. Προσπερνοῦσε κάποιος σκοπὸς καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν δῆ.

Ξεψυχώντας ὁ νοτιάς εἶχε φουσκῶσει πολλὴ μπασά. Καὶ τὸ κυματάκι, γαλανὸ χάδι ἡσυχῆς χαμηλῆς παραλίας, ψιθύριζε θερμὴ συμπόνια στὸν κλεισμένο, σ' ἓνα τρίγωνο γῆς, ἀνθρώπινο πόνου.

Γύρω ἐκεῖ πάντα φυτρῶνανε καὶ φουντώνανε ἀρμύρες σταχτοπράσινες. Τώρα δὲ βλόγαγε οὔτε ρίζα. Τὶς εἶχανε μαζέψει τὰ παιδάκια καὶ οἱ γριές. Ἄλμυρόπικρες ὅ,τι νάτανε τὶς καταπίνανε.

Στὴν ἄκρῃ τοῦ νεροῦ ἔδειξε κάποιον δισταγμὸ. Τὸ πε-

λάγωμα δὲ τὸ λογάριαζε, οὔτε τὸ βρέξιμο. Πρὶν δυὸ χρόνια, ὅταν ὁ Κοκκίνης συμπλήρωνε τὸ κάστρο, προβλέποντας μαζί μὲ τὸν Μαυροκορδατο τὴν ἀνατολίτικη κατεβασά, αὐτὸς καὶ τόσοι ἄλλοι, εἶχανε δὲν εἶχανε δική τους δουλειά, ἐρχόντανε καὶ δουλεύανε. Στὰ κρυσταλλιασμένα νερά καὶ τὸν βοῦλκο χωνόντανε ὡς τὸ γόνα. Ἀκλόνητη ἢ καρδιά του. Κουβάλαγε ἀσβέστη καὶ πέτρες. Τὴν μισή πολιτεία σχεδὸν γκρεμίσανε γιὰ νὰ ὑψωθοῦν οἱ προμαχῶνες καὶ νὰ κτιστοῦν τὰ καταλύματα τῶν πολεμιστῶν. Ἰδροκόπαγε, τσακιζόντανε. Τὶ ἔπαθε; «Αὐτὰ τὰ εὐλογαίει ὁ Θεός, ἔλεγε μὲ τὸ νοῦ του. Δὲ κόβουν ἡμέρες. Μονάχα...» Μισοπνίγηκε. Ἀπόφωνο παράξενο ἔσυρε τὸ τελευταῖο φύσημα. Τὸν συνετάραξε κακὸς ἐφιάλτης. Ἔσκυψε πρὸς τὴν λιμνοθάλασσα. Τοῦ ἦρθε ν' ἀφήσῃ μιὰ φωνή. Φωνὴ δυνατὴ. «Ὅπως ἅμα ἀργοῦσε, τὰ παλιά χρόνια, ὁ μικρὸς τότε Παντελῆς καὶ ἔβγαινε πρὸς τὸ πέλαγος— τὸν ἔβανε ἢ δόλια ἢ γυναικα του— καὶ φώναζε στὰ σκοτάδια τῆς ὑγρῆς ἀπλῶσας : Παντελῆ, Παντελῆ!

Καὶ κεῖνος, παιδί ξεπεταμένο πιά, ἀπαντοῦσε:

— Ἔρχομαι, πατέρα, ἔρχομαι!.

Τὰ ξαναμμένα μάγουλά του μουσκέψανε. «Ψέμμα-τα» εἶπε στὸν ἑαυτό του. «Ἀπόφωνος ἄλλος». Ὁ Παντελῆς δὲν εἶναι στὸν ἐπάνω κόσμο πιά. Μοῦ τὸν κτυπήσανε οἱ μαῦροι. Τὸν μακελέψανε οἱ ἀντίχριστοι τσακίζοντας τὴν ζωὴ μου τὴν ἴδια. Καὶ μ' ἀφήσανε συντρίμι, γερασμένο μὲ τὸ στανιό, κουφάρι ἔρμο... Ἔρμο; Ἔρμο; Ἡ λέξη ἄφησε ἀνίλαλο, πού ξύπνησε μέσα του κάτι τί. Μιὰ ψυχικὴ ἀντίδραση σκέπασε μὲ ρίγος τὸ κορμί του. Θυμήθηκε. Θυμήθηκε τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Δεσπότη Ἰωσήφ στὴν κηδεῖα τῶν σκοτωμένων παιδιῶν στὸν ΑἴΣπυρίδωνα. Ἐκλαιγε κι' αὐτὸς μαζί μὲ τοὺς χαροκαμένους γονιοὺς καὶ πρόσεχε τὸν σεβαστὸ ἱερωμένο. Τόση ἀλαφράδα εἶχανε τὰ λόγια του, ὥστε σταματήσανε ὀλονῶν τὰ δάκρυα καὶ τῶν γυναικῶν οἱ στεναγμοί. Ναι, δὲ ξεχνοῦσε τίς λίγες τελευταῖες λέξεις, πού τίς εἶπε σιγά:

«Κανεὶς δὲ εἶναι μόνος· κανεὶς ἔρημος. Ὅλοι σὲ μιὰ μάννα θηλάξαμε καὶ αὐτῆς τῆς μάννας ζητάμε τὴ λευτεριά...»

«..Αὐτῆς τῆς μάννας;.. Δὲν εἶχε δικίο; Καὶ πολὺ. Σωστὰ καὶ ἱερά λόγια. Τόσος κόσμος δὲ πολεμαίει ἡνωμένος; Καὶ ὁ καθεὶς, κάθε μέρα, δὲ δίνει στὴ τρομερὴ θυσία κόβοντας ἀπὸ τὰ σπλάχνα του ἓνα κομμάτι; Ἄλ-

λος τὸ γιό του, ἄλλος τὸν ἀδελφό του, ἄλλος τὸ μικρό του παιδί; Ὅλοένα τὸ καυτὸ σίδερο σωριάζει κορμιὰ κάτω καὶ σηκώνει θρήνους...»

«Δὲν εἶναι μόνος λοιπόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δικοὶ του γύρω. Ὁ καθενὰς ἔχει μιὰ θέση καὶ πρέπει νὰ προσφέρει τίποτε. Αὐτὸς ὅμως τί νὰ πρόσφερνε; Τὸ ξεκλαρισμένο δέντρο μονάχα τὸ κούτσουρο τοῦ κορμιοῦ του ἔχει, πληγωμένο κι' αὐτὸ ἀπ' τὶς κτυπιές. Ἄστραψε ἡ ματιά του.. «Τὸν ἑαυτὸ μου, ψιθύρισε. Τὸ παλιοκουφάρι μου. Τὶ ἀξίζει ἂν πρόκειται νὰ βγῆ κανένα καλὸ;»

Πάτησε τότε ἀποφασιστικὰ τὰ νερά καὶ προχώρησε χωρὶς θόρυβο, κρατῶντας μέσα στὸ σκότος διεύθυνση πρὸς τὶς κάτω ἄκρες τοῦ τούρκικοῦ στρατόπεδου.

* *
*

Τὸ πρῶι, μόλις πρόβαλε στὸν ὀρίζοντα ὀλόλαμπρος ὁ μαρτιάτικος ἥλιος ἐρεθίζοντας τὸν δημιουργικὸ ὄργανό στὴν φύση, τὰ τελευταῖα σύγνεφα χαθῆκανε πρὸς τὸ πέλαγος.

Ἄσυγκράτητα τ' ἀραβικὰ ἄλογα, συνηθισμένα νὰ καλπάζουν σ' ἀμμουδερὲς ἐρήμους καὶ νὰ ξεδιψοῦν στὶς πηγές τῶν ὀάσεων, χρεμετίζανε λαχταριστὰ, χαιρετῶντας τὴν καλωσυνεμμένη ἡμέρα.

Ἄνεβασμένοι στὶς κορυφές τῶν ὑψωμάτων μουεζινίδες καλλιφῶνοι, ἀνακατεύανε μὲ τὰ παθιασμένα ἀράπικα τραγούδια τῶν μελαγχολημένων μελαψῶν στρατιωτῶν τὶς παρακλήσεις τῶν πρὸς τὸν «Ἄλλάχ Ἰκμπάρ».

Σκαπάνες ἀντηχοῦσαν παντοῦ ἀναταράζοντας τὸ ἀναποδογυρισμένο ἔδαφος. Καὶ τσεκούρια ξεκολλοῦσαν τὰ τελευταῖα ξεσκλίδια ἀπὸ τὰ λαβωμένα κορμιὰ τῶν δέντρων. Ἄναχώματα, προχώματα, πυροβολεῖα ὅλα στὴ σειρά σκεπάζανε τὸν τόπο. Στὸ βᾶθος βορεινὰ, ὅπου εἰρηρικὰ ἀργοανέβαινε τὰ ψῆλου καπνός, διακρινόντανε ἀπλωμένες πλοῦσιες κατασκηνώσεις καὶ τὰ μπαῖράκια ποῦ κινούντανε ράθυμα. Δεξιώτερη πρὸς τὸ δρόμο τοῦ Φειδαρη караβάνια ἀπὸ γκαμηλές σαλεύανε ρυθμικά, πλάγι τους δέ, στὸν ἴσο κάμπο, μπουλούκια μαῦροι καβαλάρηδες, παίρνοντας διαταγές ἀπὸ λευκοὺς ἀξιωματικούς, κάνανε ψεύτικες ἐπελάσεις. Πίσω ἀκόμη μισοξεχώριζαν κι' ἄλλα караβάνια. Μεταφερνόντανε, δίχως διακοπή, τροφές, διάφορα σύνεργα, μπαρούτι καὶ προπαντός

μπόμπες από τὸ Κρυονέρι, τὸ σκάλωμα τῆς μαύρης ἐπιδρομῆς.

Οἱ ἄντρες τοῦ Κιουταχῆ, ἀρβανιτάδες οἱ πιὸ πολλοί, ἄθελαι ἴσως συρμένοι στὸ φονικὸ ἐκεῖνο συναπάντημα, ὄλοι νέοι καὶ γεροὶ ἄντρες, σκάφτανε μέρες τώρα. Καὶ μὲ τὴ βροχῆ. Τὴν νκισούρικη ἀγγαρεία, ὄση δὲ τοὺς ἔφυγε πρὸς τὸ κάστρο, τὴν διώξανε, τὴν ξεκάμανε. Τρόμος ἢ προδοσά της. Σκάφτανε, ὄλοένα σκάφτανε. Ἀτσάλινα μπράτσα ξεκλειδώνανε τὴν παχειὰ ἀκαλλιέργητη γῆ καὶ χαρακώνανε προχώματα, ὄλο καὶ πιὸ σιμὰ στοὺς προμαχώνες τῆς ὑπερήφανης καὶ ἀκατάβλητης πόλεως. Σπάγανε χοντρές ρίζες. Ἀνατρέπανε αἰωνόβια κούτσουρα ἐλιές. Ποιὸν ἔμελε; Ποιὸς πόναγε; Αὐτοὶ ἓνα μονόχα προσέχανε: Τὴν μεγάλη Ντάπια. Στὶς πολεμίστρες μισοφαινότανε τὰ καριοφίλια. Κάθε μπάμ ἦτανε βόλι φυτευτό. Καὶ σὲ κάθε βόλι, πὺ σφύραγε ὅπως τὸ σιχαμερὸ φεῖδι, ἓνα κορμὶ κατρακυλοῦσε καὶ παφλάζανε τὰ νερά τοῦ νεοσκαμμένου ἀύλακιοῦ. Κρυφοκυττοῦσαν μὲ βαθὺ μῖσος τ' ἀπροσκύνηνα κάστρα. Κᾶποιοι δέ, γυρίζανε τὰ μάτια πρὸς τὴ Δύση. Ἀπὸ κεῖ τραβοῦσαν οἱ δρόμοι, ἀνάμεσα στὰ ψηλὰ χιονισμένα βουνά, πρὸς τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀρβανιτιά.

* *

Φορῶντας τὸ τούρκικο σουρτουόκο ὁ Κωστανταντῆς, καταλασπώμενος, ἐντελῶς ἀγνώριστος, περίμενε καὶ προχώρησε καλὰ ἡ μέρα. Στὴ λάκκα, πὺ εἶχε κρυφτῆ, λιστρῶντας σὰν τσακαλι στὴ γλίνα τοῦ ἀλμυρικότοπου καὶ βουλιάζοντας στὶς ἐπικίνδυνες ἀύλακιές καὶ τὰ στεκάμενα βαλτονέρια, ἔφτασε τὰ πρῶτα χαράματα. Ἄν ἤξερε τὸ ἀλλαγμά, ὄσο εἶχανε κάμει στὸν τόπο, καὶ τοὺς χίλιους δυὸ κινδύνους, παρ' ὄλο τὸ ξέγραμμα τῆς ζωῆς του θὰ δίσταζε. Τώρα ὄμως τὰ εἶδε ὄλα καὶ κατάλαβε τὸ ἀδύνατο σημεῖο.

Τῆς ἡμέρας τὸ προχώρημα τὸ ἤθελε καὶ γιὰ ἄλλους λόγους καὶ γιὰ τὸν ἥλιο. Ἔτρεμε σύγκορμος. Ἔπρεπε νὰ ζεσταθῆ λιγάκι καὶ νὰ στεγνώξῃ. Γύρω του ἡ ἀνοιξη σκόρπιζε τὸ πράσινο. Μάσησε λαίμαργα κοτσάνια ζώχους καὶ μάραθα. Εὐφραντικὴ ἢ μοσχοβολιά τοῦ χαμομιλιοῦ κι' εὐχάριστο τὸ βούϊσμα τῶν ἐντόμων.

Ζεστάθηκε καὶ ξετρύπωσε ἄφοβα. Θὰ ἦτανε περίπου μεσημέρι. Βῆματα, στὴν ἀρχῆ, σταθερά, ἀλλὰ ἀμήχανα

βλέμματα. Οί άρβανιτάδες τόν είδανε. Στραφήκανε πολλά κεφάλια. Δάγκωσε τά χείλια του. Φωνές. Νά τόν καλοϋσαν; Δέ ξεχώριζε. Προσποιήθηκε πώς δέ καλάκουσε. Δυνατώτερες. Άνάσαινε βαθειά. Γκέγκηδες. Θεία βοήθεια. Γίνανε άραιότεροι οί κτύποι τής καρδιάς του. Τα μπροστινά χρόνια αύτοί οί άνθρωποι κατεβαίνανε στόν τόπο ως ειρηνικοί δουλευτάδες τής έξοχής. Γνώριζε άρκετοντας δυό λέξεις. Νέες φωνές και χειρονομίες τώρα. Τοϋ δείχνανε επίμονα τήν μεγάλη ντάπια. Ένόησε τί τοϋ λέγανε. Έσκυψε προφυλακτικά, στήλιωσε όμως τά μάτια του κι' αύτός πρós τα κάστρα. Πράσινοι οί χωμάτινοι προμαχώνες, όγκοι πελώριοι, σαν άνθρωποι-δράκοι πεσμένοι μπροστά φράζανε τήν διάβα τών άσπρων και μαύρων άγριμιών πρós τήν ήσυχη χώρα. Κι' έπάνω άπ' αύτούς, στις γωνιές τών τειχισμάτων, όλοκάθαρες σημαίες τοϋ σταυροϋ άνοιγανε πρόσχαρους κόλπους στο φιλικό μαΐστράλι, περιφρονώντας τις στρατιές μιās όλόκληρης αυτοκρατορίας. Βαθύ ψυχικό άλσφρωμα άνοιξε τό χαμόγελο στην όψη του και ανατριχίλα άγνωστη, πρωτοδοκίμαστη τοϋ έσφιξε τό κορμί γεμιζοντας τά μάτια του. Στις έπάλξεις τοϋ φρουρίου, πού φαινότανε έρημες, όπου όμως χιλιάδες μάτια κατασκοπεύανε τόν κάμπο, νόμισε πώς αντίκρυσε, σε πανηγυρικό συναγερμό, όλες τις ψυχές τών χαμένων... "Όλες, να τοϋ άπλώνουν τ' αύλα χέρια και μαζί μ' αύτές και τών παιδιών του... Σάλεψε σιόν τόπο του ψυχικά άνταριασμένης. «Μιά ζωή χρωστάω, μονολόγησε: για ζωή και πρέπει να τήν προσφέρω.. "Ό,τι κι' αν πετύχω καλό θα είναι...» Κόπηκε άπότομα στη σκέψη αύτή και κινδύνεψε να πέση. Βρόντος άπαισίος έκλόνησε τό έδαφος και τήν ίδια ώρα, σαν φυτευτός βαρύς αντίλαλος, έδούπησε πέρα ένα μέρος τοϋ φρουρίου. Χώματα και πέτρες τινάχτηκαν ψηλά. Τό στήθος του πιέστηκε αποπνικτικά. «Ήμπομπάρδα, συλλάβισε σβησμένα. Ήμπομπάδα ξαναρχίζει.» Και τά μάτια του καρφωθήκανε στόν «Μπότσαρη», πού δέχτηκε τό τρομακτικό κτύπημα. Έκει, άνασηκωμένοι και όλοι χαρά, τσάραγανε και οί γκέγκηδες. Ξεχώριζε καλά τό στραπατσάρισμα.

Παγερό, άσήκωτο βάρος πλάκωσε τήν καρδιά του. Τ' αύτιά κουδουνίζανε, σαν κουρασμένα άπό άκατάπαυστα πένθιμα καμπανίσματα. 'Ο κτύπος εκείνος έμοιαζε με

θανατική έκτέλεση όλων τῶν δικῶν του. Θάμπωσε. Ἐρμαιο στή παραίσθηση, ἔβλεπε τὰ κάστρα νά σωριάζονται μὲ πάταγο καὶ τὰ μελαμψὰ μπουλουκία καὶ τοὺς κονιαραίους μὲ βοή καὶ κακὸ νά χυμοῦν στὴν πολιτεία... Κοντανασάλνοντας πέρασε τὸ χέρι του στὸ κάθιδρο μέτωπο... Λίγο ἀεράκι φύσηξε. Συνήλθε. Τὸ κακό, πού φοβέριζε τὸν τόπο του πάντα τὸ στοχαζόντανε καὶ πολλές νύχτες δὲν ἔκλειγε μάτι. Ἐπὶ δὴ ὁμοῦς τὸ ἀγνάντευε μὲ ὅλη του τὴν τρομακτικότητα, ὅση δὲν ἐτόνισε ὁ ἀρχηγός... Βίασε τὸν ἑαυτό του καὶ κίνησε πρὸς τὰ πάνω. Οἱ ἄντρες τοῦ Κιουταχῆ τὸν πῆρανε γιὰ δικό τους. Γιὰ διαφορετικὸ θά τὸν παίρνανε οἱ ὄραπάδες;

Παράκαμψε τὸ προχωρημένο τμήμα τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μπραϊμῆ. Ἄραιος μαῦρος καπνὸς ταξίδευε ψηλὰ σκορπώντας τὴν μυρουδιά τῆς μπαρούτης. Ὁ ἥλιος ἔκαιγε στεγνώνοντας τὸ ἔδαφος. Ἐπὶ τὴν λίμνη ὄλο καὶ δυνάμωνε ὁ μπάτης. Στις ξεζαρκωμένες θεώρατες βαλανιδιές σφυρίζανε τῶν κλωναριῶν τ' ἀπομεινάρια. Λυγίζανε μὲ χάρη τὰ κυπαρίσσια τ' Αἰθνασοῦ καὶ ὄσες κουκουναριές κρατιόντανε στὴν παχειὰ γῆ, ἀφήνανε σιγαλὸ ψιθύρισμα. Πίσω, ἐπάνω στὰ ὑψώματα κολπωνόντανε οἱ σκηνές τῶν πασάδων καὶ παραδέρνανε οἱ σημαῖες. Πρασινάδα καὶ παντοῦ ξανάνοιωμα.

Βρέθηκε στὴ ρίζα κάποιου ὑψώματος. Στὴν ἄλλη μεριά, κατὰ τὸ νέρμα τοῦ ἡλίου, σειρὲς σειρὲς ἀραπάδες στοιβάζανε καλάθια χῶμα καὶ δεματσοῦλες ἀπό κλωνάρια. Βαθμοφόροι, Φρατζέτζοι βέβαια, καθωδηγοῦσαν φωνάζοντας κάποτε νευρικά. Περπάτησε ἀκόμα ἤρεμα καὶ ἀειάφορα πρὸς τὸ βορεινὸ. Δὲ γνώριζε τὸ ἔδαφος πιά αὐτός πού ἤξερε πιθαμὴ τὸν τόπο. Οὔτε σταφίδες, οὔτε λιοστάσια. Σάρα καὶ κακό. Τὶ τοὺς ἔγνοιαζε. Τὸ μάτι του ἔπιασε καμπόσους, ἴσως ἀξιωματικούς, ἀπὸ τὸ ἀπέναντι πλάγι. νὰ τὸν ἐξετάζουν. Γύρισε δεξιά. Προχώρησε λίγο καὶ στάθηκε κατάπληκτος. Καμμιά διακοσαριὰ βήματα παρέκει πρόβαλε κυκλικὸ πρόχρωμα καμωμένο μὲ χῶμα καὶ ξηρὲς δεματσοῦλες καὶ μισοκαλυμμένο μὲ χορτάρια κατὰ ξερα κι' αὐτά.

«Ἐκεῖ ναί, εἶπε λάμποντας ἀπὸ χαρὰ. Ἐπὶ οὗτοῦ ἄκουσα τὸν κρότο» Λίγα βήματα καὶ ἀναγκαστικὰ ξανά-στάθηκε. Δὲ χωροῦσε ἀμφιβολία. Πηγαινοερχόντανε ἀγγαρεῖες, ἀξιωματικοί. Καὶ φαινόντανε σωροὶ στὴν πίσω πλευρὰ καλοφυλαγμένοι. Ἄσφαλῶς βαρέλια μαπαροῦτι

καί μπόμενες. Ἐκολούθησε τὴν διεύθυνση τὸ βλέμμα του καί εἶδε πῶς ὁ «Μπότσαρης» ἔπεφτε ἀπέναντι Ἰσα. Γι' αὐτὸ τὶς στήσανε ἐδῶ, σκέφτηκε. Κτυποῦν ὀλόϊσα, χωρὶς νὰ καλοφαίνωνται, τὴν σπουδαία γωνιά καί ὅταν ρίχνουν καί πέρα ἀπὸ τὸ κάστρο, στὴν πόλη μέσα, φτάνουν ἀκριβῶς στὴ καρδιά, στὸ τρίστρατο. Φτάνουν καί θερίζουν.

Ἀποτραβήχτηκε μὴ λογαριάζοντας ἂν τὸν κυττοῦσαν. Πρὶν ξεκινήσει εἶχε καταστρώσει τὸ σχέδιο ἀπλὸ καί τολμηρὸ. Θὰ τὸ ἐκτελοῦσε. Βοήθαγε καί ἡ μέρα καί ὁ ἥλιος καί ὁ ἀέρας. Ἄφάνες φρυγανισμένες ἄλλο τίποτε. Φαίνεται νὰ ὑπῆρχανε καταλύματα τῶν ἀρβανιτάδων ἄλλοτε ἐκεῖ. Αὐτοὶ τὶς χρησιμοποιοῦσαν. Σῦρθηκε πρὸς τὰ πίσω ἀκόμη. Ἔμασε πολλές, πολλές καί τὶς πιὸ ξηρές. Ἔστερα ψάχτηκε. Βρῆκε καί τὴν Ἰσκα καί τὸ τσακμάκι. Ἔκανε τὸ σταυρὸ του, ἐνῶ ἡ καρδιά ἄθελά του κτύπαγε. Βάρεσε. Μιά. Δυό. Τρεῖς. Τέσσερες... Τίποτε. Δὲν ἄναβε. Ξανά. Πάλι τὰ ἴδια. Παράξενο. Ξαναδοκίμασε, ἀλλὰ καί τώρα τὰ ἴδια, ἀφοῦ τρέμανε τὰ χέρια του. Δύσκολη ἡ ἀναπνοή. Μπρὸς στὸν τολμηρὸ ἀνθρωπο ὠρθῶθηκε ἀπότομα ἡ πρόληψη. Ἀπὸ κοντὰ της ἦρθε ἡ ταραχὴ. Βαρεῖα πιά τὰ χέρια του, σὰν νὰ τοῦ τᾶδενε κανεῖς... Νὰ καὶ μιὰ σκέψη παράξενη... Καί μετὰ τὰ λόγια τῆς Ἀνιῶς: «Ἔσὺ νυχτώνεις καί ξημερώνεις βαρυκομῶντας καί ξεστομίζοντας κατάρες γιὰ τοὺς φονιάδες τῶν παλληκαριῶν σου καί ζήτηρες νὰ πᾶς νὰ κάψης καί νὰ σκοτώσης ἄλλων γονιῶν τὰ παιδιά, ἄς εἶναι ὅ,τι νᾶναι... Τὸ συγχωράει ἡ χιλιοματωμένη σου ψυχὴ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία;...».

Κᾶτι πάγωσε μέσα του... Ὅλο του τὸ θάρρος, ὅλη ἡ ψυχικὴ του δύναμη ἐξατμίστηκαν. «Σωστά, σωστά, ψιθύρισε συνεσταλμένος. Αὐτό, ποῦ θὰ κάνω τὸ θέλει ὁ Θεός; Δὲν εἶναι σὰ μπαμπεσά, σὰ κακούργημα: Ν' ἀφανίσω τόσους ἀνθρώπους... Πόσοι θὰ μὲ καταριῶνται καί μένα...». «Ἄ, ὄχι, ὄχι... δὲ μπορῶ. Θυμᾶμαι κεῖνον τὸν ἀμούστακο τοῦρκο στὴ Λουνέτα; ποῦ παρακάλαγε ἅμα τὸν πιάσανε καὶ ὅμως ὁ Γουρνάρας τὸν τρύπησε μὲ τὸ γιαταγάνι... Πῶς κύτταζε πεθαίνοντας... Ὅχι, ὄχι δὲ φοβᾶμαι, ἀλλὰ δὲν κάνει».

Τὸ ὑποσυνείδητο κυριάρχησε. Ἄνασηκώθηκε μὴ ξέροντας τί ἔκανε. Οὔτε δίδοντας προσοχὴ στὴν ὄχλοβοή τῶν ἀραπάδων, ποῦ ὅλο σίμωνε.

«Έρχονται; Άς έρθουν να με πιάσουν και να με κρεμάσουν, εΐπε άπαντώντας στον ίδιο τον έαυτό του. Εΐ-
μαι ένας δύστυχος και χαμένος άνθρωπος»...

Δέν έρχόνιανε όμως τ' άσκέρια του Μπραΐμη, όσα φωνάζανε διαρκώς. Άργά διευθυνόντανε άλλοϋ και οι φωνές τους, πιό τραχειές, παίρνανε τό χρώμα τής ζωηρής προτροπής και τής προσπάθειας, μάλιστα έπίμοχθης. Όπως, όταν αυτός μ' άλλους, ταμπουρωμένοι τό καλο-
καΐρι στο «Φραγκλίνο» τις άκουγαν όλη τήν ήμέρα, τον καιρό, που σέρνανε τά κανόνια και τά σταινανε σιμά στα κανόνια του Κιουταχΐ. Να μη σέρνανε και τώρα τις μπο-
μπάρδες στις θέσεις του γεμάτες, έτοιμες; Έτοιμες, άντή-
χησε μέσα του ή έρώτηση. Ναί, έτοιμες για να ρίξουν. Να ρίξουν; Άμ τι να κάμουν. Να ρίξουν στο Μπότσαρη και να τον γκρεμίσουν.. «Να τον γκρεμίσουν; Και να σκο-
τώσουν; Και κατόπιν να χυθοϋν τά φουσάτα; Να πατή-
σουν τό κάστρο και να...» Κομπιάστηκε. Ξεροκατάπτε. Διέ-
γραψε στον τόπο του μιá στροφή. Οι τρομερές στιγμές από τού μάχη του Αύγουστου στο ύψωμα τήν «Ένωση» ξαναζωντάνεψαν μπροστά στα γουρλωμένα μάτια του. Τόσο παραστατικά, ώστε έκαμε να σκύψη μήπως τον λάχη του ψηλού Μπέη τό γιαταγάνι, που τον ξεκοιλίασε ό Σπύρος, δίνοντας θάρρος και στους άλλους. Σηκωθή-
κανε οι τρίχες του κεφαλιού του. Άλήθεια έβλεπε τά γιαταγάνια να λαμποκοποϋν, να κτυποϋν κούφια και να βáfωνται κόκκινα... Τις μπόμπες να πέφτουν ίσα και να κάνουν χαλάστρα στα κορμια των υπερασπιστών του κά-
στρου... Γυναΐκες να δέχωνται πελεκημένους τους προ-
στάτες τους στις άγκαλιές.. Και τά παιδιά τραυ-
ματισμένα και αυτά να πολεμοϋν με τις πέτρες.. Βάραγε κι' αυτός. Δέν εΐχε δειλιάσει καθόλου. Κοκκινοβαμένος ό Γουρνάρας δούλευε δυό πάλες.. Τότε... Τότε κλονίστηκε και ξαπλώθηκε μ' αίματα στο στόμα ό Σπύρος... Μούγ-
κρισε και ρίχτηκε άπάνω του... Τό θέλησε εκείνο ό Θεός; Και θέλει τώρα όσα έτοιμάζουν; Τά θέλει; Τά έπιτρέπει; Να ξαναγίνη νέο τέτοιο μακελιό; Και μήπως πιά έχουν και τόσα παλληκάρια; Ξακληρίσανε... Δέ μπορεί, άδύ-
νατο... Άδύνατο...

Γονάτισε όλος άπόφαση. Ξαναβάρεσε τήν πέτρα. Στην τρίτη έπιασε ή ίσκα. Φύσηξε προσεκτικά λίγες στιγ-
μές. Φούντουσε ή πρώτη άφάνα. Άναψε κι' άλλες, κι' άλλες. Και άρχισε να τις άπολάη υποχωρώντας λίγο

λίγο πρὸς τὸ πίσω κοίλωμα, πὺ ἐσχημάτιζε τὸ ἔδαφος. Κι' αὐτές, ὀλόφλογες, σπρωχμένες ἀπὸ τὸν ἀέρα τρέχανε κυλιστὰ πρὸς τὸν προορισμὸ τους ἀνάβοντας καὶ ὅλα τὰ ξεράδια στὸ ἔδαφος..

Τότε, μετὰ τὸ φανέρωμα τῆς φωτιᾶς, ἀκουστήκανε κραυγὲς ἄγριες ἀπὸ διάφορες διευθύνσεις, πὺ ὄλο καὶ μεγαλώνανε πλησιάζοντας τὴν θέση τοῦ τολμηροῦ "Ἐλληνα....

*
**

Τὴν ὥρα, πὺ φανερώθηκε ὁ Κωσταντῆς κοντὰ στοὺς στρατιῶτες τοῦ Κιουταχῆ, συνέπεσε νὰ φτάση στοὺς προμαχῶνες τῶν πολιορκημένων ὁ ἀρχηγός. Θὰ πήγαινε ἐκεῖ τὸ πρῶι ὅπως ἔκανε σχεδὸν καθημερινά, ἀλλὰ ἀπασχολήθηκε ἀλλοῦ μὲ τοὺς καπεταναίους. Δυὸ πάσαρες ὠπλισμένες, καθὼς ἀνοιχτήκανε πρὸς τὴ Γαλιὰ νὰ δώσουν καιρὸ νὰ ψαρέψουν οἱ γαῖτες, πιαστήκανε στὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Λιμνοθάλασσας μὲ ἕξ τούρκικα λαντσόνια. Μεγάλος ἀχός. Τρύπησε τὸ ἕνα πλεύμενο καὶ ἔκαμε νερά, ἀλλὰ δυὸ ἐχθρικά βουλιάξανε καὶ τᾶλλα φύγανε πρὸς τὴν Τουρλίδα «κακὸ σ' θέλει καὶ κακὸ σ' μελετάει».

Ὁ Κώτσικας ἐπιθεώρησε ὅλες τὶς θέσεις καὶ τὰ ταμπούρια καὶ ξανᾶπε στοὺς πλεμιστὲς, ὅσα εἶχε πῆ τὸ προηγούμενο ἀπόγευμα στοὺς μαζεμένους. "Ἄν δὲν εἶχε ψωμί νὰ χορτάση ἀδειανὲς κοιλιές, ἔπρεπε νὰ τοὺς ρουπώση μ' ἐνθάρρυνση καὶ παρηγοριὲς τὶς ψυχές. Πεινοῦσαν κι' αὐτές χειρότερα.

Κατέβαινε σιγομιλῶντας μὲ τὸν καπετὰν Βάγια ἀπὸ τὰ πίσω προφυλακτῆρια τοῦ κεντρικοῦ προμαχῶνα, ὅταν τὸ «ὀριζόντιο» κανοβόλημα τῆς μπομπαρδας ἔσεισε τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ φρουρίου. Στενοχωρήθηκε καὶ γύρισε πίσω. Δυὸ λαβωμένοι κι' ἕνα κανόνι ἄχρηστο. Ἐχωσε τὸ κεφάλι του στὴ μεγάλη πολεμίστρα καὶ ἄπλωσε τὴ ματιὰ του στὸ στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ. Κίνηση ἀκατάπαυστη. Χώματα νεοσκαμμένα στὴ σειρά. Πύργοι. Ἡμικύκλια κανονοστάσια. Καταφύγια. Κάρφωσε τὰ μάτια του δεξιῶτερα. Στὸ μέρος πὺ ὑπῶπτευόντανε τὶς μπομπάρδες ὁ μισόμαυρος καπνὸς διαλυόντανε. Ἄνασκηκώθηκε τέλος. Στάθηκε σκεπτικός. Ἐφτασε κι' ὁ καπετὰν Δεληγιώργης ὁ ἀρχηγός τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὰ εἶπανε ἰδιαιτέρως. Μετὰ κατεβήκανε ἀργά. Εἶχε φτάσει ὁ γιατρός καὶ περι-

ποιούντανε τούς τραυματισμένους. Στο ἴσο ρίζωμα περιμένανε πολλοὶ βαθμοφόροι. Τούς κύτταξε ἤρεμα λέγοντας.

—Τὸ νοῦ σας ὄλοι. Φυλαγμένοι πάντα. Μπορεῖ νὰ ρίξουν κι' ἄλλες. Ἄστε τους τούς μπουλουκτζίδες. Θὰ τὰ πληρώσουν ὄλα μαζί...»

Ἐτοιμαζόντανε νὰ φύγη, φωνές ὅμως καὶ σφυρίγματα ἀπὸ τίς ἀπάνω πολεμίστρες σταμστήσανε αὐτὸν καὶ τὴν σουνοδεία του. Κι' ἄλλες φωνές, κι' ἄλλα σφυρίγματα. Ὁ στρατηγός, εὐκίνητος σὰν παιδί, ξανανέβηκε γοργὰ καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι. Κάτω ἐκεῖ στὴ θέση, ποῦ θὰ βρισκόντανε οἱ μπομπάρδες μιὰ γραμμὴ φλόγες ἀπλωνόντανε καπνίζοντας. Ἄντηχοῦσε ὅμως βοή, ποῦ θὰ ἦτανε πολὺ δυνατὴ. Καὶ ξεχώριζαν στρατὸ τὰ τρέχη. Συναγερμὸς σ' ὄλα τὰ τμήματα τοῦ στρατόπεδου. Γεμάτος φροντίδες ὁ καπετάν Θανάσης ἔκαμε νόημα στοὺς λοιποὺς συναδέλφους του. Σφυρίγματα ἀμέσως καὶ σάλπιγγες ἀπὸ ντάπια σὲ ντάπια. «Στίς θέσεις τους ὄλοι καὶ ἔτοιμοι!» τόνισε. Καὶ συνέχισε :

—Ἴσως νὰ ξανακαήκανε μονάχοι τους οἱ ἀραπάδες, ὅπως τότε στὰ Θεοφάνεια...»

Δὲ πρόλαβε νὰ τελειώσῃ. Κεραυνοῦ ξέσπασμα ἐκούφανε ὄλους. Κυμάτισε ἀπότομα τὸ ἔδαφος ρίχνοντας πολλοὺς κάτω. Κατάπληκτοι ἀνασηκώσανε τὰ κεφάλια καὶ ξέσκεποι παρατηροῦσαν. Τὸ κέντρο τῶν ἐχθρῶν σ' ἀπέραντη ἔκταση σκέπαζε πυκνὸς καπνός, ποῦ ἀνέβαινε τὰ ψηλοῦ σὰν μαῦρα ξανοιμένα μπαμπάκια, ἐνῶ ὄλογυρα σκορπιζόντανε ἢ ἀπόπνοια καμμένης μπαρούτης.

Κάποια μεγάλη σφοδρὰ θὰ εἶχε βρῆ τοὺς ἀλλόθρησκους. Σφοδρὰ, ποῦ στάλαξε ἀνακούφιση καὶ χαρὰ ἀνέκφραστη στοὺς κλεισμένους. Ἄντιβοοῦσαν οἱ ντάπιες ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη καὶ τὸ ἀναγάλλιασμα τῆς ψυχῆς ξεχύθηκε καὶ μεταδόθηκε καὶ στὴν πόλη συναγείροντας τὸ πληθυσμό.

Κοπήκανε ὅμως νωρὶς οἱ ἐκδηλώσεις καὶ σταμάτησε καὶ ἡ πολλὴ κυκλοφορία τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ τεῖχος. Τὸ κανονίδι, ἄγριο ἀλλὰ τυφλό, ξανάρχιζε συντροφιασμένο μὲ φωνές κι ἀντάρα. Ἄλλες μικρόμπες τῶν κανονιῶν μόλις γγίζανε τὰ προτειχίσματα καὶ ἄλλες—οἱ πιὸ πολλές—χωνόντανε στὴν τάφρο τινάζοντας ψηλά τὸ νερό. Μόλις συγκρατῶντας τὰ γέλια οἱ Ἕλληνες κάνανε τὸν βουβό, γιὰτὶ καὶ καμμιά ζημιὰ δὲ τοὺς προξενοῦσαν καὶ περι-

στάσεις απαιτούσαν οικονομία στα πυρομαχικά. "Όλο τὸ ἀντάρσιασμα τὸ θεωρήσανε—καὶ πολὺ σωστά—ὡς ψυχικὸ ξέσπασμα τῶν ἀπέξω. Τὸν ἀφήσανε λοιπόν. Καὶ κείνοι ρίξανε, ρίξανε, φωνάξανε, γαυριάσανε μέχρι τὸ πρῶτο βασίλειμα.

Ὁ κόσμος, τρυπωμένος ὡς τότε, μὴ βλέποντας νὰ πέφτη καμμιὰ μπόμπα μέσα στὴ χώρα, οὔτε γρανάτα, ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ νὰ λουφάζουν σιγὰ σιγὰ ἀπέξω καὶ τὰ ὑπόλοιπα κανόνια, ξετρώπωσε θαρρευτὰ καὶ πλημμύρισε τοὺς δρόμους πρὸς τὶς ντάπιες συζητῶντας. Ὁ περισσότερος μαζεύτηκε πίσω ἀπὸ τὸν Ἀϊ Νικόλα, στὸ μεγάλο κατάλυμα, ὅπου στάθμευε πάντα, στὶς δύσκολες στιγμές, τὸ Ἀρχηγεῖο. Ἦθελε νὰ πληροφορηθῆ, νὰ μάθῃ τί ἔγινε. Κι' ἄλλοτε εἶχανε κατ' ὄψιν οἱ «ὄχτροι», χωρὶς ν' ἀνατιναχτοῦν κι' ὄλα. Κι' αὐτὸ ἦτανε καταστροφή μεγάλη. Κουνήθηκε ὄλος ὁ τόπος. Οἱ κατοπινοὶ ἀναφέρανε μιὰ διάδοση. Διάδοση, ποὺ ἄνοιξε τὰ μάτια ὄλων ἀπὸ θαυμασμό. Δὲ χωροῦσε στὸ μυαλό, ἂν καὶ ξέρανε τὸ πρόσωπο. Ἀρχισαν ὁμως νὰ πιστεύουν ἅμα εἶδαν τὴν κυρὰ Ἀνιὼ κλασμένη νὰ περνᾷ τὴν πόρτα τοῦ «Ἀρχηγείου» καὶ πίσω, λίγο ἀνήμπορο, τὸν κυρ Λία.

Παραξενεμένος κι' ὁ ἀρχηγὸς ἀπὸ τὴν ἴδια διάδοση τοὺς εἶχε ζητήσῃ νὰ τοὺς ἐξετάσῃ. Ξέρανε τίποτε ἄραγε; Ἐκείνη εἶπε πῶς τοῦ ἔδωκε τὸ σουρτουκο καὶ ὁ ἄλλος ὅτι τὸν πότησε κρασί. Νὰ καὶ ὁ Μαργαρίτης ὁ νυχτοσκοπός. Τὸν καλησπέρισε πέρα στὰ σάλτινα περασμένη ὥρα.

Πρόσεξε τὴν προεστὴ ὁ καπετὰν Ραζικώτσικας.

— Τίποτε δὲν σοῦ ἀνέφερε; Καμμιὰ κουβέντα δὲν τῶφυγε;

— Κουβέντα; Τὸν ρώτησα: τί τῶθελε τὸ σουρτουκο; Αὐτὸς δὲ κρύωσε τὸν Γεννάρη...

— Καλὰ καὶ τί σ' ἀπάντησε;

Σωπαίνανε ὄλοι μ' ἀγωνία ν' ἀκούσουν.

— Πάω, μοῦ ἀπάντησε, στὸν κυρ Λία. Νά.. πῶς τὸ λένε, κρυώνω ἀπόψε...

Ἔστριψε τὸ μουστάκι του σκεφτικός, μετὰ ἔριξε τὸ βλέμμα του στὸ γεροφίλο τοῦ Κωσταντῆ.

— Καὶ μένα, καπετάνιε μου, μοῦ εἶπε: γέμισε τὴν κανάτα ἔχεις δὲν ἔχεις. Θέλω νὰ ζεσταθῶ καὶ νὰ δυναμώσω πολὺ ἀπόψε... Ἔτσι μοῦ ἔλεγε τώρα τελευταῖα, ὅταν ἔμπαινε στὴ λίμνη πελαγωγὰ γιὰ χωβιούς ἀψηφῶν-

τας τὰ βόλια ἀπ' τὰ σάλια καὶ τὰ λαντσόνια...

Τοὺς ἔγνεψε πῶς εἶναι ἐλεύθεροι. Ἄποτραβηχτήκανε μαζὺ μὲ τὸ ἄλλο πλῆθος. Ἐμεινε λίγο συλλογισμένος. Γύρισε μετὰ πρὸς τοὺς καπεταναίους. Τοὺς κύτταξε βουβὰ στὴν ἀρχή. Ξανάστριψε τὸ μουστάκι του καὶ ἔπειτα:

— Τὶ λέτε σεῖς, συμφωνᾶτε;

— Σᾶν τί, καπετὰν Κώτσικα;

— Ν' ἀνατιναχτήκανε μονάχοι τοὺς οἱ ἀραπάδες; ἢ νὰ ἦτανε βαλτὴ ἢ φωτιά;

— Ἐγὼ ὑποστηρίζω τὸ δεῦτερο...

— Ἀπὸ τί σημάδια, καπετὰν Νότη;

— Στὸ μέρος κεῖ πού ἀναψε φωτιά, σιμὰ στὰ πυρομαχικὰ καὶ τίς μπομπάρδες δούλεψε μπαμπεσά. Ἐγὼ μόλις χουγιάξανε τὰ καρασούλια, πετάχτηκα πρῶτος στὴ πολεμίστρα. Πολὺ προτοῦ γίνῃ τὸ ξετινασμα. Ἡ φωτιά, ξεχώρισα κατάκαλα, ξεκίνησε, σᾶν νὰ τὴν ἔτσουξε χέρι, ἀπὸ τὴ μέση τοῦ πλεχτοῦ...

— Αὐτὸ κατάλαβα καὶ γώ, διέκοψε ὁ ἀρχηγός. Κι' ἀρχίζω νὰ δίνω πίστη στὴ διάδοση...

— Γιὰ τὸν Κωνσταντῆ, ρώτησε ὁ ἄλλος καπετάνιος.

— Φυσικά, γι' αὐτόν. Πῶς χάθηκε; Ποῦ πῆγε; Καὶ γερὴ καρδιά ἔχει ἀκόμα ὁ ἔρμος, ἂν αὐτὴ τὴν στιγμή ζῆ, καὶ πολὺ παράτολμος εἶναι. Ξεχνᾶτε τί ἔκανε ὅταν τοῦ χάθηκε ἐκεῖνο τὸ χαυδὸπαιδο ὁ Παντελῆς στὴ Κλείσοβα. Καὶ τί ἤθελε ἀκόμα νὰ κάμῃ; Σῶνει καὶ καλὰ νὰ βγῆ ἀπέξω καὶ νὰ σκοτώσῃ ὅποιον βρῆ...

— Νὰ κατάφερε ἓνα τέτοιο κατόρθωμα αὐτὸς καὶ ν' ἀχρηστεψῇ τίς μπομπάρδες... Μεγάλο πρᾶμμα, πολὺ μεγάλο. Ἡ πράξη του πρέπει νὰ γίνῃ μολόγημα. Μὰ ἀπὸ ποῦθε νὰ βγῆκε;

— Αὐτὸν λογαριάζεις, καπετὰν Κοντογιάννη; Εἶναι τετραπέρατος. Θὰ τοὺς βγῆκε, πελαγώνοντας ὅλη τὴν νύχτα, ἀπὸ τὸ πλαγινό. Εἶναι παλιοχάντακα ἐκεῖ. Ἔχει σκυλίσα ἀντοχή... Τὸ περσινὸ τὸ λησμονᾶτε; Δὲν ἔκαψε καταμόναχος ὅλες τίς βοσκές ἀπὸ γύρα στὰ ψηλῶματα καὶ σάρωσε ὁ ψόφος τρακόσες γκαμηλές τοῦ Ρεσίτη καὶ πόσα μουλάρια καὶ μικρὰ ζωντανά; Τρεῖς μέρες θεονήστικος γκεζέραγε μέχρι ποῦ βρῆκε εὐκαιρία καὶ ξέφυγε τίς λιάπικες παγάνες..

«Ἄς εἶναι, πρέπει νὰ ἔχωμε τὰ μάτια μας τέσσερα. Αὐτὸς, ἂν γλύτωσε — καὶ κόβω τὸ κεφάλι μου πῶς θὰ γλύτωσε — θὰ πέσῃ στὸ χάντακα σὲ κάποια μεριά. Νὰ

είδοποιήσωμε τούς σκοπούς στις γέφυρες καί στά σκεπα-
στά. Νά έτοιμαστούνε καί άποσπάσματα.

*
**

“Όταν έσβηνε τὸ χλιαρὸ δειλινό, ἐνῶ τὰ γυναικό-
παιδα ξεθαρρεμένα εἶχανε πιάσει τις ἀκροθαλασιές
ψαρεύοντας καί μαζεύοντας καβούρια, ἀκουστήκανε
ἀνοιχτά βρόντσι. Καί ἀμέσως φανερωθήκανε δυὸ λαν-
τσόνια κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀνεμόμυλου κι’ ἀοχίσανε
μπαταρίες. Πληγωμένες οἱ πάσαρες δὲν ἀνοιχτήκανε,
ἀπαντήσανε ὅμως τὰ κανόνια τῆς παραλίας. Σὲ κάθε
σφύριγμα τοῦ φονικοῦ σίδερου, γυναῖκες καί μικρά, σκύ-
βοντας βρίζανε ἀγανακτισμένα καί ξελαριγγιαζόντανε :
—«Ρίχνε σκυλι Ἄπερμπερίνο νὰ δοῦμε. Ρίχνε ὅσο
σοῦ εἶναι βολικό. . Ὅπου νᾶναι φάνηκε ὁ καπετάν Ἄ-
τρεας μὲ τὰ βρίκια !...»

*
**

Βασιλέμμα ὠνειρεμένο. Ἄργά ἀργά ἡ Δύση ἔχασε
πορφύρες καί χρυσάφια. Σκοτεινὴ καταχνιά στὴν ἀσά-
λευτη λιμνοθάλασσα. Οἱ μαῦρες φτεροῦγες σιμώσανε,
σκεπάσανε καί βουβάνανε τὴν πόλη.

*
**

Ἄρχηγός καί καπεταναῖοι ὅλη τὴν νύχτα στὸ πόδι.
Σκοποὶ στὶς ντάπιες. Σκοποὶ στὸν ἀέρα, στὶς μποῦκες
καί παντοῦ. “Όλοι προσεκτικοί. Τίποτε ὅμως. Γλυκοχά-
ραζε. Λίγα πουλιά, ὅσα δὲν ἔδιωξε τοῦ πολέμου ὁ τρό-
μος, τιτιβίζανε στὰ φυλλώματα τ’ Ἀἰ Νικόλα. Καπνίζον-
τας ἤσουχα ὁ Ραζικώτσικας καί μιλῶντας σιγὰ μὲ τὸν
Μάγερ μέσα στὸ παράπηγμα τοῦ ἀρχηγείου, ἄκουσε
ἀπέξω ὀμιλίες. Ἐστριψε τὴν προσοχή του. Ἄφογκρά-
στηκε καί μονομιᾶς πετάχτηκε ἔξω.

«—Ἐσεῖς αὐτοῦ, εἶπε νευρικά, κοπιάστ’ ἐδῶ.

Καί ἅμα πλησιάσανε, ἀφοῦ αὐτὸν ζητοῦσαν :

«—Εἶν’ ἀλήθεια ὅσα ἄκουσα τώρα, πού μολογήσατε
στοὺς σκοπούς; Τὸν εἶδατε μὲ τὰ μάτια σας μωρέ; Μὲ
τὰ μάτια σας; Πᾶμε κυρ Μάγερ.. Τὸ θερίο! Πάλε ἀπὸ τα-
σάλτσινια πέρασε.. Τί κουράγιο! Καί νᾶναι μισὸς ἄν-
θρωπος ὕστερα ἀπὸ τόσες συφορές...

*
**

Λαὸς πολὺς, ἀμέτρητος, ἔκθαμβος, συγκινημένος,

συγχαίροντας και εύλογώντας τον ήρωά του, κατέκλυσε υπερήφανος, μέσα κι' έξω, τὸ σπῖτι τῆς ξαδέρφης. Γέροι, γριές, παιδιά και κουτσούβελα, λαβωμένοι, ἄρρωστοι και γεροί. Σύναξη πάνδημη, ἐκδήλωση ἀπλοϊκῆ ὅσο και συγκινητικῆ. Πῶς και σὲ ποιὸν πρῶτα ν' ἀπαντήσῃ ὁ τραυματισμένος και θεοκαμμένος. Ὁ γιατρός ἔδενε τὶς πληγές και οἱ δύο πολυξέρες γιάτρισες ἐτοιμάζανε τὶς ἀλοιφές για τὰ καψίματα. Στὴ στιγμή τόσο χέρια ἀπιθώσανε τὰ χρειαζούμενα. Φέρανε ἀκόμα και μιὰ μπουκιά ξηρὸ ψωμί! Καὶ δὲ παύανε νὰ λένε λόγια παρηγορητικά και νὰ παρακαλοῦν τὸν γιατρό νὰ προσέχῃ ξεκολλώντας τὰ ροῦχα ἀπὸ τὶς σάρκες. Σὲ κάθε ὦχ! οἱ γυναῖκες κλαίγανε και οἱ γριές προφέρανε χίλιες εὐχές και στέλνανε τόσα παρακάλια στὸ Θεό.

Τὴν ὥρα ποὺ ἔφτασε ὁ ἀρχηγὸς μ' ἄλλους μαζί, ὁ γιατρός ἔγειρε τὴν κανάτα. Νάματα ἀφριστὰ χυθῆκανε στὶς πληγές. Ὁ Κωσταντῆς μισοσηκώθηκε και κύτταξε. Καὶ καθὼς ἀντιλήφθηκε :

—Κρασί ναι, γιατρέ μου, αὐτό ; Καὶ ἄσπρο ; Μὴ τὸ χαλᾶς ἄδικα... Ὁχι! Μὴ... Στέγνωξε τὸ λαρύγγι μου...»

—Μωρὲ Κωσταντῆ, βρόντησε ἡ βαρειά φωνὴ τοῦ στρατηγοῦ. Αὐτὸ σὲ πείραξε ἐσένα μωρὲ ; Δὲ μᾶς μολογᾶς, τρομερὲ ἄνθρωπε, τί ἔκανες ; Πῶς ξαναγύρισες, θερίο ; Τὸ κρασί χολογιέσαι ; Γίνε καλά ἐσύ και πάρε τότε στὴ σειρά τὰ σπῖτια. Ὁπου βρῖσκες κρασί νὰ τὸ παίρνης μὲ τὸ χέρι σου, ἀκοῦς ; Κανένας δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ μιλήσῃ!

Βαρύ, ἀπὸ χίλια στόματα τὸ βουητὸ τῆς ἐπιδοκιμασίας. Ὁ τραυματίας γούρλωσε τὰ δακρυσμένα μάτια του, μεθώντας ἀπὸ τώρα μὲ τὴν σκέψη.

* *

Καμπόσες μέρες ἀργότερα ὁ Κωσταντῆς βγῆκε ἔξω μὲ κλεισμένες τὶς λαβωματιές, ἄλλὰ και τὴν καρδιά. Περπατοῦσε στ' ἀπόκεντρα σοκάκια, ἀποφεύγοντας τὸν κόσμο. Ἔκοψε κι' αὐτὸ τὸ κρασί, πρᾶγμα ἀπίστευτο. Βαθεῖα ἀνησυχία παράδερνε τὴν ψυχὴ του. Ἀνησυχία, πού, οὔτε οἱ τιμές τῶν καπετανίων σ' αὐτὸν οὔτε ἡ ἀγάπη μικρῶν και μεγάλων, μπορούσαν νὰ τὴν σκορπίσουν. Τοῦ κούφαινε τὴν καρδιά και τοῦ ἔδιωχνε τὸν ὕπνο.

Ἐνα ἀπόγευμα εἶπε τὸν πόνο του στὴν Ἀννιώ.

Ἐκείνη κούνησε νὸ κεφάλι της κυττάζοντός τον στὰ μάτια :

«—Τί νὰ σοῦ πῶ ; Κι' ἐγὼ ἁμαρτωλὴ γυναῖκα εἶμαι. Νὰ πᾶς νὰ ἐξομολογηθῆς καὶ νὰ μεταλάβῃς. Ὁ Μεγαλοδύναμος ἄς σέ σχωρέσῃ. Ἐκανες μεγάλο καλὸ, ἀλλὰ καὶ κρῖμα μεγάλο.»

Τὴν ἄφησε ταραγμένους καὶ μόλις νύχτωσε καλὰ βρέθηκε στὴν παραλία. Ἀπέραντη σιγαλιὰ νεκροταφείου. Ἐξαφνα τὸν κατέλαβε τρόμος. Νόμισε, ὅπως ἐκεῖνο τὸ βράδι στὰ σάλτινα, πῶς κτυποῦσε τ' αὐτιά του ἀλαργινὸς ἀπόφωνος. Ἀπόφωνος κλαψάρικος, ποῦ ἔμοιαζε μὲ θλιβερὸ παράπονο, ὄχι τοῦ γιοῦ του μονάχα τώρα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων παιδιῶν, ὅσα αὐτὸς μὲ τὴν ἴσκα καὶ τσακμάκι εἶχε σπρώξει στὸν Ἄδη. Ὁ τρόμος ἔγινε πανικός. Ἐτρεξε, ἔτρεξε. Κρατήθηκε ἔξω ἀπὸ ἓνα μισοσκότεινο σπίτι, στὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς ἀκροθαλασσᾶς. Ἀνοίγοντας τὴν αὐλόποτρα προχώρησε στὴν εἴσοδο. Ἐνας διάκος καὶ μιὰ μαυροφορεμένη γυναῖκα τοῦ ἀνοίξανε. Μυρίζανε φάρμακα ἐκεῖ μέσα. Λίγα μονοσύλλαβα. Διάβηκε σιμὰ ἀπὸ πολυστένακτες γυναῖκες. Ἄκουσε κλάματα καὶ βόγγους. Τὸ μικρὸ σαράγι χρησίμεινε καὶ γιὰ νοσοκομεῖο. Ἐνας ὄντας πλατὺς καὶ μιὰ ἀρχοντικιά καντύλα κρεμασμένη, ποῦ φωτοσκίαζε παλιὰ μεγάλα κονίσματα καὶ παλιότερα ἐπιπλα. Γραμμὲς γαλήνης στὸ πρόσωπο τοῦ γερασμένου ἱεράρχου. Ξεκούραζε γεροντικά μέλη γυρισμένος ἀπὸ τὸ φρούριο. Ὁ Κωσταντῆς ἔπεσε στὰ γόνατα καὶ φίλησε τὸ ζαρωμένο χέρι.

«—Ἐξέρω, Δεσποτά μου, ὅτι αὐτό, ποῦ ἔκανα ἔπρεπε νὰ γίνῃ γιὰ τὸ φτωχὸ μας τόπο, ποῦ χαροπαλεύει μὲ τὴ ψυχὴ στὸ στόμα... Ἀλλὰ μὲ βασανίζει μιὰ ἰδέα. Μοῦ ἔκλεψε τὸν ὕπνο μου, τὴν γαλήνη τῆς ψυχῆς μου. Πόναγα ἐγὼ τὸν χαμὸ τῶν παιδιῶν μου. Τώρα, ἔξ αἰτίας μου, θὰ πονοῦν κι' ἄλλοι... Ἐγὼ μὲ τὸ ἓνα πόδι στὸ λάκκο, σκότωσα ἓνα σωρὸ παιδιὰ !..»

Σεβαστὰ χέρια τὸν ἀνασηκώσανε ἡσυχὰ ἡσυχὰ. Τοῦ ἔδειξε βουβὰ τὸν ἀπέναντι «Ἐσταυρωμένο».

«Ὅλα, τέκνον μου, ἀπαιτοῦν θυσίες καὶ ἐπιβάλλουν τὴν πίκρα τῆς δοκιμασίας στὴ ψυχὴ... Ὁ Θεὸς ἄς παρηγορήσῃ τοὺς γονεῖς ἐκεῖνων... Δικὰ μας καὶ ξένα θύματα ἐνώπιόν Του θ' ἀντικρύσουν τὴν ἴδια συγνώμη. Ἡμεῖς δὲ κινήσαμε πρῶτοι ἄδικα χέρια καὶ πολεμᾶμε γιὰ τὸ μεγαλύτερο δῶρο Του στὸν ἄνθρωπο: τὴν λευτεριά.»

«Ἄς μὴ ταραζεται τόσοσ ἡ χριστιανικὴ καρδιά σου. Βάδιζε εἰς εἰρήνην».

Σκύβοντας τὸ κεφάλι, ἄκουσε τὰ ἤρημα, πειστικά λόγια τοῦ ἀρχιερέα. Τ' ἄκουσε ν' ἀντηχοῦν μέσα στοὺς βόγκους καὶ στεναγμοὺς πολλῶν ἄλλων πονεμένων ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία. Καὶ ὅταν ἀδρασκέησε τὸ κατώφλι τοῦ θλιμμένου σαραγιού· ὅταν ξαναχώθηκε στὴν ἐρημιά τῆς σκοτεινιάς, ἀντιλήφθηκε κα' αὐτὸς πὼς ἀπ' τὴ συνείδησίν του εἶχε ἀφαιρεθῆ ἀφάνταστο βάρος. Ὅμως τοῦ ἔμενε κα'τι ἄλλο πικρὸ καὶ ἄχαρο. Τοῦ ἔμενε καὶ τοῦ ἔμεινε μόνιμα, ὅσο καιρὸ ἐζῆσε ἀκόμα ὁ γενναῖος ἄνθρωπος: Ἡ μελσυχολικὴ κα' ἀγλύκαντι διάθεση.

* * *

Τὴν φοβερὴ νύχτα τοῦ Χαλασμοῦ (1), ὁ Κωνσταντῆς εἶχε χαθῆ. Τὸν βρῆκανε ἀργότερα στὴ πόλη, ὅσοι γλυτώσανε ἀπ' τὴν καταστροφὴν, ἀλαλο καὶ μισότρελλο, πραγματικὸ ἀνθρώπινο κουρέλι. Πεισμένος, ξημέρωνε καὶ νύχτωνε στὴν ἀκροθαλασσά, ἀντίκρου στὴ Κλείσοβα. Ἡ τούρκικη θρησκεία οἰεβεται τοὺς τρελλοὺς κι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ αἰτία νὰ μὴ τὸν ἐνοχλήσουν.

Ἀργότερα ἀπὸ κάποια γρηὰ μαθευτήκανε τὰ τελευταῖα κατορθώματα τοῦ Κωνσταντῆ κατὰ τὴν τρομακτικὴ νύχτα.

Μὴ θέλοντας μὲ κανένα τρόπο ν' ἀκολουθήσει ἐκείνους ποὺ θὰ «βγαίνανε» προσκολλήθηκε στὴν συνοδεία τοῦ Δεσποτῆ Ἰωσήφ. Ἄμια ὀρμήσανε οἱ ἀραπάδες στὴ πόλη καὶ πιάσανε μισοκαμμένο τὸν ἡρωικὸ ἱεράρχη, ἔκαμνε ὅ,τι μπορούσε νὰ τὸν σώσει. Τὸν κτυπήσανε κι' αὐτὸν ὅμως τοὺς ἐξέφυγε ἐπειδὴ φώναζε ἀρβανίτικα καὶ τοὺς ξεγέλαγε. Τὴν αὐγὴν, ξαγριεμένος ἀνάμεσα στὶς πυρκαϊές καὶ τίς ἀνατινάξεις, ἔχοντας ἀδετεσ φρικτές πληγές, ξαναφάνηκε κοντὰ πρὸς θωπικὴ πύλη. Κάποιος μαβρος σουδανέζος περνοῦσε κρατῶντας στὴν ἀγκαλιά του τρία ὄμορφα παιδάκια, ποὺ παραβελάζανε. Τὰ γνώρισε. Ἦτανε τὰ μικρὰ τῆς γειτόνισσάς του τῆς Ξαυγῆς. Ὅλη ἡ παλιὰ ὀρμὴ ξαναπλημμύρισε τὴν ψυχὴ του Ἐσκυψε, ἄφριπαξε πεταμένο οὐδέρω καὶ προτοῦ καταλάβῃ ὁ ἄλλος, τὸν ξάπλωσε πρὸς χάμμα. Ἄδραξε τότε τὰ παιδάκια κι' ἀποσπαιβήχτηκε γλιήγορα. Πρὸς νὰ πήγαινε ὁμως; Οἱ κουρ-

(1) Χιλιετηρὸ Πάσχα οἱ Μαρ. πρὸν Ἐξοδα.

σάροι μπαίνανε στην πολιτεία αδιάκοπα. Δὲ μπορούσε νὰ κρυφτῆ πουθενὰ καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἄπιστος, ποὺ συνήλθε τὸν ἔφτασε ἀφρισμένος. "Ὅσο κι' ἂν ἔσκυψε ἐπιδέξια ὁ Κωνσταντῆς, τὸ γιαταγάνι τὸν βρῆκε στὸ πίσω τοῦ κεφαλιοῦ. Κλονίστηκε καὶ ξαπλώθηκε, ἐνῶ τὰ μικρούλια σκούζοντας ἀπελπισμένα χουφτωθήκανε πάλι ἀπὸ τὰ μαῦρα χέρια.

* *
*

Χρόνια ἀργότερα, μιὰ μέρα ἡ τούρκικη φρουρά, ὅση ἀκόμη ἀπόμεινε, μάζεψε τὰ ὑπάρχοντά της, συντάχτηκε καὶ τὸ σουρούπωμα βγήκε ἀπὸ τὴ δυτικὴ μεριά τοῦ γκρεμισμένου, ἔρημου κάστρου. Δὲ στάθηκε ἔξω, ἀλλὰ ἔπιασέ τὴν τουρκόστρατα, διάβηκε τὸ Σκαλί, ξημέρωσε στὸ Αἰτωλικὸ καὶ συνέχισε τὴν πορεία της πρὸς τὴν Ἠπειρο.

Οἱ Δημογέροντες, πληροφορημένοι τὰ καθέκαστα, ἀνακοινώσανε τὸ πρῶι στὸν λαὸ τὴν τρανὴ εἴδηση : «Οἱ Τοῦρκοι φύγανε γιὰ πάντα καὶ οἱ «τακτικοὶ» μὲ τὸν ἔπαρχο. ποὺ ἔστειλε ὁ Κυβερνήτης νὰ φέρουν λευτεριά, ἔρχονται».

Τὸ τμῆμα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τὸ ἔβγαλε κυβερνητικὸ πλοῖο στὸ Κρουονέρι καὶ ἀπὸ κεῖ πεζὰ κίνησε γιὰ τὴν πολὺπαθὴ πόλη πατῶντας σὲ ἐρείπια.

Λαϊκὸς συναγερμὸς. Τὰ τούμπανα τῶν ντελάληδων βροντοῦσαν ἀδιάκοπα. Ἡ μοναδικὴ καμπάνα, π' ἀφήσανε οἱ ἄπιστοι, ραγισμένη κι' αὐτὴ, ἀχοβολοῦσε. Ἀνάπηροι, στραβοί, σακατεμένοι, γέροι, γριές, λίγες χήρες καὶ λιγοστὰ παιδιὰ, ἀπομεινάρια ἀπὸ ἕνα ἀφάνταστο ξακλήρισμα, παραταχτήκανε στὴν Πύλη. Λαμποκοποῦσε ἡ μέρα. Πρασίνιζε ὁ κάμπος ἔρημος. Οἱ τακτικοὶ φανήκανε ἀπὸ μακρὰ νὰ προχωροῦν μὲ βῆμα. Κι' ἀνάμεσά τους κυμάτιζε γαλανόλευκὴ ἡ λευτεριά. "Ὅλοι τότε, λησμονῶντας τοὺς νωποὺς πόνους, ἀφήσανε ἀληθινὸ οὐρλιαχτὸ ἀπὸ χαρὰ. Κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ χάντακα ἀντηχῆσανε οἱ σάλπιγγες. Οἱ ἀντίλαλοι ξαπλωθήκανε στὶς ντάπιες. Οἱ μικροὶ βραχνιάσανε φωνάζοντας. Οἱ μεγάλοι κλαίγοντας χαιρετοῦσαν. Σκούζανε οἱ γριές καὶ οἱ ἀσπρομάλλιδες, κρατῶντας στὸ χέρι τὴν σκούφια, σκούβανε πρὸς τὴν σημαία κεφάλι ταπεινὸ. Ὁ ἔπαρχος, δύσκολα συγκρατῶντας τὸν ἑαυτὸ του στὸ θέαμα, ἀντα-

πέδιδε κατασυγκινημένους τὸν χαιρετισμό.

Λίγο πέρα ἀπὸ τὴν Πύλη, τὴν ὥρα τῆς διάβας, κάποιος ἄφησε ἀσυνάρτητα λόγια. Στραφήκανε πολλοί, ἐνῶ διαβαίνανε καὶ εἶδανε τὸν μισότρελλο Κωσταντῆ νὰ οὐρλιάζη μὲ μάτια ἔξω ἀπὸ τὶς κόγχες κι' ἀφροὺς στὸ στόμα.

Οἱ κοντινοὶ τὸν τριγυρῖσανε πονετικά καὶ μιὰ στιγμή, καθὼς κλονίστηκε, τὸν βαστάξανε. Τινάχτηκε, τινάχτηκε στὰ χέρια τους καὶ ὕστερα ναρκώθηκε. Τὸν ἀκουπήσανε στὴν παχειὰ χλόη, ἀφήνοντας καμπόσες γριές νὰ τὸν παραστέκωνται. Ξύπνησε ἀργά, ὅταν πιά βασίλευε ἡσυχία. Τὸ μάτια του ξεκαθαρισμένα, σταθερὰ κάμανε τὸν γύρο στὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα δείχνοντας μεγάλη ἀπορία. Οἱ γριές, ἀπορημένες κι' ἀνήσυχες, χωρὶς ὁμῶς ν' ἀποφانوῦν, τοῦ μιλήσανε χαμογελῶντας. Τὶς κύτταξε σὰν χαμένος. Τὸ σβησμένο βλέμμα του ἀποκτοῦσε λίγο λίγο λάμψη. Τὴν λάμψη τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς πραγματικότητος. Ξαφνικά σκέπασε τὸ πρόσωπό του καὶ ἀκούστηκε ἓνα κλάμα. Τὸ κλάμα ἔγινε θρήνος. Ἔπεσε μπρούμυτα χύνοντας ποτάμι δάκρυα.

*
**

Κοντὰ στὴν τρανὴ χαρὰ, κείνο τ' ἀπόγευμα, ἔφτασε καὶ στάθηκε καὶ τὸ συγκινητικὸ νέο : Ὁ Κωσταντῆς ξανᾶρθε στὰ λογικά του! Τὰ ἔχασε στὸ φοβερὸ «πάτημα» καὶ τὰ ξαναβρῆκε τὴν ὥρα τῆς λευτεριάς!

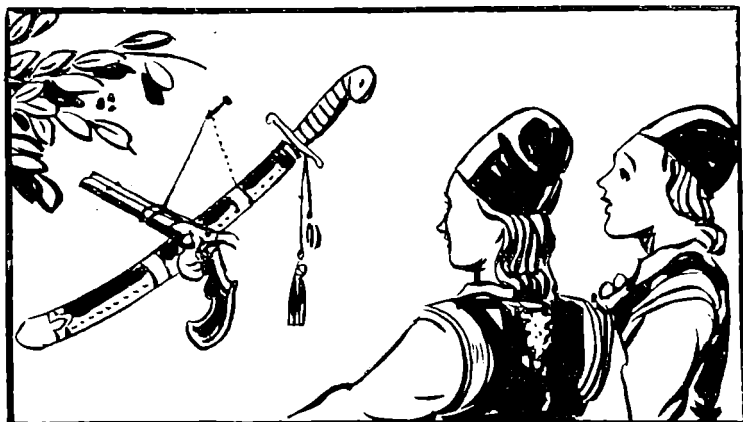
*
**

Τὴν ἄλλη μέρα, Κυριακὴ, ὁ ἔπαρχος στὴν τελετῇ, πού θὰ γινόντανε, ζήτησε νὰ παρασταθοῦν στὴν ἐκκλησία καὶ σὲ ξεχωριστὸ μέρος, ὅλοι οἱ ἀγωνιστές. Διάταξε μάλιστα νὰ εἰδοποιηθοῦν προσωπικά ἀπὸ τοὺς δημογέροντες. Οἱ τελευταῖοι πρῶτα πρῶτα ψάξανε γιὰ τὸν Κωσταντῆ. Ποιὸς ἄλλος ἄξιζε νὰ προτιμηθῆ; Μάταιος ὁμῶς ὁ κόπος. Δὲ φαινόντανε οὔτε ζωντανός, οὔτε πεθαμένος. Στείλανε ἐπὶ τούτῳ ἀνθρώπους πουθενά. Ἦρθε ἡ ὥρα. Ἔγινε ἡ τελετῇ. Μετὰ τὸ τέλος ρώτησε ὁ ἴδιος ὁ ἔπαρχος μ' ἐνδιαφέρον. Ποιὸς ἤξερε νὰ τὸν πληροφορήσῃ;

Κατὰ τὸ γεῦμα ἔβγαλε τὸν κόσμο ἀπὸ ἀπορία καὶ ἀνησυχία ἓνας ψαρᾶς. Γυρίζοντας αὐτὸς ἀπὸ τὴν Κλεισοβα πρῶι πρῶι, εἶδε τὸν Κωσταντῆ καμπουριασμένο,

έλεεινὸ νὰ σπρώχνη μιὰ γαῖτα πρὸς τὸ μικρὸ νησί. Στὴν ἐρώτησή του πῆρε τὴν ἀπόκριση:

«—Τι θέλω γὼ μέσ' αὐτοῦ; Νὰ ξαναγίνω τὰ ἴδια; Ποῦ εἶναι οἱ δικοί μου; Βλέπω τοὺς τόπους καὶ τὰ σημάδια τῆς κακῆς νυχτιᾶς καὶ παραλογίζομαι. Ἄφῃτε με. Πάω νὰ τελειώσω τίς μέρες μου στὸ νησί, ἐκεῖ πού χάθηκε ὁ Παντελῆς !...».

Τὸ Κειμήλιο

Ἡ Κυρα Σπύραινα πετάχτηκε ἔξω ταραγμένη. Τὰ ἐγγονάκια της, μικροὶ ὠραῖοι λεβέντες, ντυμένοι τὶς κατακάθαρες φουστανέλλες, βοηθοῦσαν τὸν νοικοκύρη της τὸν γερο Σπύρο, ποὺ μιλοῦσε καὶ χειρονομοῦσε θυμωμένα, νὰ πατήσῃ τὰ λίγα σκαλοπάτια τῆς αὐλόπορτας.

Βουβή κι' ἀπορημένη παραμέρισε στὴν εἴσοδο ρίχνοντας βλέμματα ἐρωτηματικά στοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ κεῖνοι φαινότανε μωτρωμένοι καὶ νευρικοί.

Τὸ κακό της μεγάλωσε βλέποντας νὰ περνᾷ ὁ γέρος της καὶ νὰ μὴ σηκῶνῃ τὰ μάτια του, ὄχι πάνω σ' αὐτή, μα οὔτε στὸν μικρὸ γαλανομάτη ἐγγονο, ποὺ φώναζε χαριτωμένα.

«—Γύλισες, Παππούλη, κιάλα, γύλισες;»

«Τὶ νᾶγινε, μάτια, τί νᾶγινε, σιγοψιθύρισε ἡ προεστὴ ἀκολουθώντας τὴν οὐρὰ τῆς συνοδείας. Δὲ τῆς ἀπάντησε ὅμως κανεὶς. Τὸ ἐναντίον δέ, ἡ ἀπορία τῆς μεγάλωσε. Ὁ γερο Σπύρος, ἀντὶ νὰ καθίσῃ μέσα στὸν «ὄντᾶ» τοῦ στοῦ μεγάλο σκαμνί, σκεπασμένο μὲ χοντρές προβιές, τὸν διέσχισε ἀκουμπώντας στὴν κερασένια τοῦ μαγκουρα καὶ μπήκε στοῦ «ἀρχοντιλίκι», ὅπου στηλώθηκε στὴν μέση κολλώντας τὸ βλέμμα τοῦ στὸν ἀπέναντι τοῖχο.

Τὸ μεσιανὸ μέρος τοῦ τοίχου αὐτοῦ ἐκάλυπτε ἓνα.

χοντρό μεταξωτό πανί, ποῦ καί ποῦ σαρακοφαγωμένο, πρᾶγμα παμπάλαιο, ἀπό ἐκεῖνα τ' ἀκριβὰ ὑφάσματα, ὅσα μιὰ φορά καί ἕναν καιρὸ, κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὴν Λύσην. Μεσολογγίτικα καί Γαλαξιδιώτικα καράβια. Στὴ μέση τῆς στόφας αὐτῆς, κρεμασμένα, ἀκουμποῦσαν σταυρωτὰ δυὸ παλιὰ ὄπλα. "Ἐνα γιαταγάνι στριφτὸ κι' ὠραῖο μὲ μαύρη καί πλουμιστὴ λαβή, προσεκτικὸ δαμασκηνὸ φκιάσιμο. Καί τὸ ἄλλο, τὸ πιὸ φανταχτερό: ἀσημένια διμούτσινη κουμποῦρα, ὀλοκέντητη μὲ μάλαμα καί πετράδια, λεπτὴ καί σπάνια ἐργασία.

Κύτταξε, κύτταξε καρφωτὰ, παράξενα, σχεδὸν ἄγρια τ' ἀνεκτίμητα γιὰ τὴν γενιά του κειμήλια. Τὸ ἀντίκρουσμα καί τῶν δυὸ, ξεχωριστὰ ὅμως τοῦ δεύτερου, ἔβανε νεανικὴ λῆμψη στὴν ὄψη του καί ἔδιδε στὸ καμπουρισμένο του κορμὶ τὴν ἰσάδα καί τὴν μεγαλοπρέπεια, ποῦ ἔχει ἡ ἀνδρική ἀκμὴ. Τὴν φορά ὅμως αὐτὴ τ' ἄψυχα ἐκεῖνα ἀπομεινάρια πσλιοῦ κόσμου καί παλιώτερων συμβάντων, φαίνοντανε σ' ἄν ν' ἀσκοῦσαν ἐπάνω του κάποια ἐπίδραση βίαιη, λίγο τρομερὴ, ὅπως ἔδειχνε ἡ δύσκολη ἀναπνοὴ καί τὸ τρεμούλιασμα τῶν χεριῶν.

Κάποια στιγμή τ' ἀγριεμένα μάτια ξεκολλήσανε ἀπὸ τὴν μικρὴ πανοπλία. Στράφηκε. Εἶδε τὴν γριά του νὰ στέκεται σὲ προσοχὴ ἔχοντας στὴν ποδιά της σταυρωμένε τὰ χέρια. Τὰ παλληκάρια ὄρθαν νὰ τὸν προσέχουν μὲ σεβασμὸ καί τὸν ψευδὸ ἀνθρωπᾶκο, σφίγγοντας σιμά του τὴν λευκόμαυρη γάτα, νὰ τὸν παραμονεύη ἀπὸ τὴν μεσόπορτα.

Τὸ ἄγριο ὕφος τότε χάθηκε ἀφήνοντας στὴ θέση του εὐχαριστημένη ἔκφραση ἀπὸ βαθειὰ ἱκανοποίηση.

—Νά το, νά! ξεφώνησε βραχνὰ δείχνοντας τὴν κουμποῦρα. Ἐκεῖ ναι, χέ, χέ, χέ. Ἐκεῖ ναι τὸ παλιόπραμμα, ἀγγόνια. Θὰ φύγη ἀποδῶ μέσα πρῶτα ἡ ψυχὴ μου κι' ὕστερα αὐτό. Ἀκοῦτε; Χέ, χέ, χέ. Ἐσὺ γριά ἀγροικᾶς; Ὁ Καπετάνιος πάλι μᾶς θυμήθηκε.. Τὸ παλιοχάρβαλο. Τὸν ἔβγαλε ὁ τρισκατάρτος μπροστὰ μου σήμερα, ποῦ θέλησα καιγῶ ν' ἀπολάψω λίγον ἥλιο...

«Τὸν πήρε, ποῦ λές, τὸ ἐνδιαφέρο, ἂν ζοῦμε ἡμεῖς οἱ Φωταῖοι. Χέ, χέ, χέ!.. Μῶρὲ τί κόσμος ἀπομείναμε! «Ντράπηκα τὴν κοινωνία· ντράπηκα τὴν γενιά μας, ἀκοῦς γριά; Βιὸς πολὺ δὲν ἀποκτήσαμε ἡμεῖς οἱ Φωταῖοι, κρατήσαμε ὅμως τὸ ὄνομά μας καί τὴν ὑπόληψή μας. Γιὰ τοῦτο δὲ τοῦ μίλησα ἅμα ἄνοι-

ξε τὸ στόμα του. Τὸ φλᾶτε ἀκόμα, τὸ φλᾶτε κείνο.. τὸ παλιόπραμμα; «Κλονίστηκα. ἼΑκοὺς ἂν τὸ φυλάμ. Νιτράπηκα λέω, τίς ἡλικίες μας. Τᾶσπρα γένεια μας. Βαλάντωσα, ἀλλὰ δὲ τοῦ ἔδωσα ἀπόκριση».

»Αὐτὰ νὰ ξέρης γριά, πού δὲ λαρώνεις κάθε μέρα γιὰ τὴν καπετάνισσα καὶ τίς ἀρχοντοπούλες της, ἄς μὴ καταδέχονται αὐτὲς νὰ σοὺ ρίξουν τὴν γκαβὴ τους τὴν ματιὰ.

«Καὶ σεῖς βλαστάρια, πού σᾶς μιλάει κρυφὰ κι' ἀνά-κρυφα ἢ νόνα σας νὰ μὴ κρέντε ὅπως ἐνῶ, τί λέτε, ἐνδια-φέρθηκε τὸ χάρβαλο γιὰ μᾶς; Τώρα μᾶς γνοιόσθηκε; Τοῦ κᾶηκε καρφί, γείτονας αὐτός, ὅταν χύμηξε στὸ κονάκι μας ξαφνικὰ ὁ Χάρος καὶ ξακλήρισε δυὸ γερόντια ἐμᾶς κι' ἀρφάνεψε ὄλους σας;»

«Μπᾶ· μονάχα τὸ «παλιόπραμμα» νὰ βάλῃ στὸ χέρι. Μαρράζι στέκει στὸ σόι του. Χέ, χέ, χέ. Παραμονεύει κάθε ἀνέχειά μου, ἼΕκμεταλλεύεται κάθε στενοχώρια μου στοὺς δύσκολους; καιροὺς μας. Γελιέται ὁμως. Αὐτὸ εἶναι κολλημένο στὶς ψυχές μας καὶ δὲ μπορεῖ νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ Φωτέϊκο σπίτι. ἼΑκοῦτε;

* * *

Σκεφτικοὶ καὶ λυπημένοι οἱ μεγαλύτεροι ἔγγονοι, νευριασμένοι οἱ μικρότεροι τὸν ἀφογκραζόντανε νὰ λήη, νὰ λήη.. Καὶ πότε ὁ εἰρωνικὸς τόνος φανέρωνε μαλά-κωμα καὶ πότε πάλι τὸ ἀγρίεμα τὸν βράχνιαζε καὶ τὸν κόμπιαζε κάνοντας ἔλους νὰ τρομάζουν, μήπως τοῦ ἔρθη καμιά κρίση, παθὴς ἀπὸ δύσπνοια, καὶ τὸν τραβήξῃ κατὰ τὸν κῆπο τ' ἸΑῖ Λάζαρου. Λίγες φορές τοὺς εἶχε φωνάζει ὁ γιατρός νὰ εἶναι προσεκτικοί!

Κοντὰ στὸν τρόπο αὐτὸ ἢ κυρὰ Σπύραινα φοβόντανε καὶ τὸ ἄλλο, ρίχνοντας ἔξω λαθραῖες ματιές. Περνοῦσαν ἄνθρωποι στὸ σοκάκι. Καταλάβαινε μερικὸς νὰ κον-τοστέκωνται, ὅταν ὁ γέροντάς της ἔλεγε ἀπότομα λόγια, καὶ τότε δάγκωνε τὰ χεῖλια της. ἸΠῆρχε καὶ κακὸς κό-σμος. ἸΑργοῦσε κανένας τοὺς ἐχθρὸς «νὰ πάη τὰ χαμπέ-ρια»; Δικαστήρια καὶ μπομπές σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία. Θεὸς φυλάξῃ.

Σὲ τέτοιες ὥρες, πού, ἀπὸ κσκές ἀφορμές, ξαναπε-ταγόντανε στὴν πολυβασανισμένη ψυχὴ τοῦ νοικοκύρη της ὄλα τὰ φαρμάκια, ὅσα εἶχε καταπιῆ στὴν ζωὴ του, τῆς ἔρχόντανε στὸ νοῦ πολλές περιστάσεις. Περιστάσεις

διάφορες, πού δέν συγκρατοῦσε τὸν ἑαυτό του. Εἶχε ὑποφέρει κι' αὐτὴ ταραχές. Θυμόντανε πὼς κείνο τὸν καιρὸ μιά φορὰ εἶχε μισοθυμώσει ἀκόμα καὶ στὸ Βασιλιά μπροστὰ καὶ σ' ἐπίσημη στιγμή.

Νέο καὶ ὁμορφο παλληκάρι ὁ Ὅθωνας εἶχε ἐπισκεφθῆ τὸ Μεσολόγγι μὲ τοὺς Βαυαροὺς του, γιὰ νὰ γνωρίσῃ τοὺς θρυλικοὺς ἀγωνιστές. Μεγάλῃ παράταξη κάτω ἀπὸ τὸ σαράγι τοῦ Διοικητηρίου. Ὅλη ἡ πολιτεία ἐκεῖ μαζεμένη. Νιόνυφη τότε αὐτῆ, φορῶντας λίγο στραβὰ τὸ φέσι καὶ σφίγγοντας τὴν ἄκρη τῆς ταφτένιας φούστας, στεκόντανε καμαρωτὰ πίσω ἀπὸ τὸν πεθερό της τὸν ἀγωνιστὴ καὶ πλάγι στὸν ἄντρα της. Ὁ Βασιλιάς γελαστός, ὀλόαμπρος ὅπως καὶ ἡ ἀπριλιάτικη ἐκείνη μέρα ξεπέζεψε μπροστὰ ἀπ' τὴν ἀκολουθία του. Κι' ἐνῶ χαιρετοῦσαν οἱ σάλπιγγες καὶ στίς ντάπιες μουγκρίζανε τὰ γέρικα κανόνια, αὐτὸς ἐπιθεώρησε σιγὰ σιγὰ τοὺς ἀπόμαχους πολεμιστὰς σφίγγοντας καθενὸς τὸ χέρι.

Ἐφτασε καὶ στὸ γέρο Φῶτη. Οἱ αὐλακίες ἀπὸ παλιές λαβωματιῆς στὸ πρόσωπο κινήσανε πολὺ τὴν προσοχὴ τοῦ ὑψηλοῦ ἐπισκέπτη. Ρώτησε. Ἐπειτα πρόσεξε τὸ ὄλοκαίνουργο σελάχι. Ἀστραφτερὴ ἢ πλουμιστὴ λαβὴ τῆς κουμπούρας ξεχώριζε ἀπ' ἕξω. Ὁ πεθερός της ἐνόησε τὴν ἐπιθυμία του καὶ τραβῶντας τὸ ὄπλο τὸ ἔβαλε στὸ βασιλικὸ χέρι. Θαυμασμός, βαθὺς θαυμασμός. Καὶ αὐξήσε ἀφάνταστα ἅμα τὰ χεῖλια τοῦ παλαιοῦ Μεσολογγίτη τοῦ μολογήσανε, μὲ λίγα λόγια τῆ ἱστορία τοῦ κειμηλίου.

Κόλλησε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τότε ὁ Ὅθωνας μεγάλο παράσημο στὸ στήθος τοῦ ἀγωνιστοῦ, πού ἔτρεμε σύγκορμος ἀπὸ συγκίνηση καὶ χαρὰ. Τοῦ ξανάσφιξε θερμὰ τὸ χέρι καὶ προσπέρασε.

Τὴν ἴδια στιγμή ξέσπασε τὸ παράπονο τ' ἀντρός της. «Καλὸ κι' ἄξιο τὸ παράσημο, πατέρα, φώναξε, καὶ τιμὴ γιὰ τὴν γενιά μας, γιατί ὁμως δὲ μίλησες καὶ γιὰ τὸ κτῆμα τ' Αἰῆθασοῦ, πού μᾶς τὸ χούφτωσε ὁ Καπετάνιος μὲ τοὺς ἄλλους;»

Γύρισε ταραγμένος ὁ γονιὸς καὶ τοῦ ἔγνεψε νὰ σωπάσῃ. Μὰ αὐτὸς ἄναψε πλειότερο.

«Νὰ μὴ μιλήσω; Γιατί δὲ τὰ εἶπες στὸ Βασιλιά; Δὲν εἶδες τί καλόγνωμος ἄνθρωπος εἶναι; Φοβήθηκες. πιοὺς;»

Εὐτυχῶς ὁ κόσμος εἶχεν ἀραιώσει.

Γυρίζοντας στο μυαλό της αὐτὰ ἢ προεστίῃ, παρατηροῦσε ἀνήσυχη πότε τὸν γέρο της καὶ πότε ἀπέξω. Κάποτε ἔρριχνε καὶ καμμιὰ ματιὰ στὸ «παλιόπραμμα». Μετιὰ ἀνακατεμένη μὲ λίγο μίσος. Ἐν ὄλοι οἱ δικοὶ της τὸ λατρεύανε, τὸ θεωροῦσαν εἶδωλο, αὐτὴ δὲν τὸ πολυχώνευε. Ζύγιαζε ἀπὸ μιὰ μεριά αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰς ζωῆς τὴν γκρίνια σὲ δυὸ οἰκογένειες. Καὶ ἔκρινε πῶς τοῦ πήγαινε πολὺ.

Τὸ διαπεραστικὸ, φειδίσιον βλέμμα τοῦ Παπποῦ σὰν νὰ μισομάντιεψε τοὺς λογισμοὺς της. Καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς του, πού μαλάκωνε καὶ χαμῆλωνε, ξαναπῆρε ἔνταση. Λίγες στιγμὲς ὅμως μονάχα. Μετὰ πηγαίνοντας στὸ δωμάτιό του κουρασμένος, ἔγειρε. Αὐτὸ ἔκανε ὅταν τὸν στενοχωροῦσε ἢ δύσπνοια.

* * *

Παρ' ὄλο, πού φάνηκε ὅτι τὸ γερὸ τάρραγμα θὰ περνοῦσε μὲ μόνη συνέπεια τὸ ὀλιγόωρο δυνάμωμα τοῦ ἁσθματος, τὸ βράδυ ἐκδηλώθηκε σοβαρὴ κρίση στὸ γιὸ τοῦ ἀγωνιστῆ. Ὁ γιατρός—κάποιος πρακτικὸς—στὴν ἀρχὴ ἀπέλπιε τοὺς σπιτικούς. Τὸν πτοήσανε οἱ τρομερὲς ἐξάψεις καὶ τ' ἀδιάκοπα παραληρήματα τοῦ ἀρρώστου. Κατόπιν ὅμως, πείσθηκε κ' ὁ ἴδιος πῶς ὁ ἀσθενὴς του εἶχε μέρες ἀκόμα ἀπὸ τὸν Θεό.

Ὁ γερο Σπῦρος ἔμεινε λίγον καιρὸ δίπλα, ἀδυνατισμένος καὶ πάντα βαρῦθυμος. Μόνιμη συντροφιά του ἀποτελοῦσε ὁ μικρὸς ἔγγονος. Μὲ μιὰ ματιὰ καταλάβαινε καὶ ὀλοπρόθυμος τσακιζόντανε νὰ φέρῃ ὅ,τι ἐπιθυμοῦσε ὁ Παππούλης. Στὶς συζητήσεις τὸν πρόσεχε στὰ μάτια καὶ κάθε λόγος τοῦ κάθε παρατήρησής του τὰ ἐπιδοκίμαζε κτυπῶντας πεισματάρικα τὰ χέρια.

Ἡ ἀνάρρωση τράβηξε κι' αὐτὴ. Ἐνα δειλινὸ, καθὼς λιανόβρεχε καὶ φύσαγε ἄγριος νοτιάς σπρώχνοντας στὴ χαμηλὴ στεριά τὰ κύματα τῆς λιμνοθάλασσας πλημμυρίζοντας ἔτσι τὶς γειτονιές, ὅλ' ἡ οἰκογένεια καθόντανε γύρω ἀπὸ τὸ χαλκοματένιο ψηλὸ μαγκάλι. Μισοξαπλωμένος ὁ γέροντας κοντὰ στὴ φωτιά μίλαγε ἀργὰ καὶ ἤσυχχα. Ἡ γριά του καμμιὰ φορὰ σγάρλαγε τὴν φωτιά. Ἄλλὰ τόσο αὐτὴ ὅσο καὶ τὰ παιδιά δὲ χάνανε λέξη.

Αὐτὲς τὶς τελευταῖες ἡμέρες δὲν εἶχε ἀφήσει καμμιὰ παλιὰ ἱστορία, κανένα περιστατικὸ, ὅπου ἀναφερόντανε μιὰ πράξι μισοῦ ἀπ' τοὺς Φωταίους. Διηγῆθηκε καὶ τὶς

μικρότερες λεπτομέρειες. Και μ' ένα τρόπο π' άρχισε να παραξενεύη, αλλά και ν' άνησυχή. "Έπαιρνε την άπογοητευμένη έκφραση του ανθρώπου που έτοιμάζεται για μεγάλο άποχωρισμό, μολογούσε δέ ιστορίες άγνωστες σχεδόν. Γεμάτες μελαγχολία. Και από αυτές πρώτα πρώτα αυτός δεχόντανε την επίδραση. Τόν κυττάζανε, τόν ξανακυττάζανε. Φυσικά ή κρίση είχε περάσει. Τόν άφησε όμως καταεξαντλημένο. Μικρός νέος κλονισμός και τετέλεσται. Νά μπορούσαν να τόν σταματήσουν. Ποιός τολμούσει!

Τά μάτια της Νόνας λαμποκοπούσαν στο φώς. Τό ίδιο και τών μεγάλων παιδιών. Συχνά δέ αυτών τών τελευταίων τά βλέμματα συναντούσαν τά βλέμματα της κυρά Σπύραινας και τότε κι' αυτά κι' εκείνα στάζανε θλίψη.

Ο Παππούλης συνέχιζε την όμιλία του. Σταματούσε μονάχα όταν έπιανε τό τσιμπούκι, στοιβαγμένο με ξηρά φύλλα, μαλακτικά στην πάθησή του, να ρουφήξει. "Έλεγε, έλεγε όσα έζησε όσα άκουσε, είτε από τόν συχωρημένο τόν γονιό είτε από τούς συγγενείς και φίλους.

Η προσήλωση όλων τόν εύχαριστούσε. Τόν γέμιζε από ίκανοποίηση.

"Άνέφερε και τουτό ανέφερε και κείνο. Και κάτι τι πού ξέχασε και κάτι, πού ή σειρά του λόγου τό θύμισε. "Έτσι λοιπόν ό γύρος κατέληξε στις σχέσεις τών Φωταίων με την οικογένεια του Καπετάνιου και ξανάρθε στη μέση ή υπόθεση του κειμηλίου, ανεπιθύμητο θέμα για τό άκροατήριο. Μιά όμως και δέν γινόντανε διαφορετικά, οί τρανοί έγγονοι τεντώσανε τ' αυτιά τους ν' άκούσουν την ιστορία του σπάνιου όπλου. "Ως τότε ό γέροντας δέν την είχε ξεκαθαρίσει, άν και πολλές φορές τόν παρεκάλεσαν.

*
* *

«... Νά, παλληκαράκι σαν τόν Παντελή μας ήμουνα. Νύχτα. Φύλαγα τά δυό μικρά και ή μάννα κοπάνανα ριζες άγριάδα να τις βράση. Δέν άκουγα τίποτε. Λουφασμένα τά κάστρα. "Ένας κύπος έξω. Βγήκε ή μάννα. "Άμα ξαναμπήκε έκλαιγε. Την είδα να έτοιμάζεται. Που θά πās μάννα; τής φώναξα. Δέν άποκρίθηκε παρά έφυγε. Δέν έχασα καιρό άρπαξα τά δυό άδερφάκια και πίσω της. Σκοτάδι. Σοκάκια έρημα και λάσπες. Κάπου άκουγα βόγγους από πληγωμένους σε κατάκλειστα σπίτια. Φτά-

νοντας στ' άνοιχτά ξεχώρισα τόν 'Αϊ Νικόλα καί παραπίσω τις ντάπιες. 'Ακουγόντανε φωνές άπό τούς σκοπούς. Στη ρίζα τοῦ κάστρου περιμενε ό πατέρας μ' άλλους πέντε. 'Ο ένας, μόλις μᾶς ένοιωσε, ρίχτηκε άπάνω μας καί μᾶς άγκάλιασε. "Ήτανε ό Ράκης ό άδερφός τῆς μάννας. "Ένας ώς έκεῖ πάνω λεβέντης έρωτευμένος — κακό μυστικό τότε — μέ μιᾶ άρχόντισσα Σουλιώτισσα, μή ξεκολλώντας τις νύχτες άπό τὸ σαράγι της. 'Ο μόνος άδερφός, πού τῆς εἶχε μείνει. 'Ο μεσιανός στοίχειωσε τήν Κλεισοβα καί ό τρίτος, σχεδόν παιδί, ένα μήνα πρίν, εἶχε γίνει κομμάτια άπό μιᾶ θερία μπόμπα. Πέφτοντας κλόνισε όλο τὸ Δροσινέικο τρίστρατο. "Έτρεξε έκείνο νά βουτήξει τὸ φυτίλι μᾶ δέ πρόκαμε.

«'Ο πατέρας τῆς σταμάτησε τὰ κλάματα. Τῆς μίλησε σιγά καί τῆς εἶπε νά γυρίση πίσω στοῦ σπιτί μ' έμᾶς. Αὐτός μέ τήν συντροφιά του καί έπικεφαλῆς τόν «Καπετάνιο» θά κάνανε «γιουσοῦρι». 'Ο στρατηγός διέταξε, ὅπως μπορούσαν, νά πελεκήσουν τόν 'Αλῆ Μπέη καί τούς άρβανιτάδες του. Εἶχανε ζυγώσει τὸ φρούριο καί σκάφτανε ὑπόνομο. Βουβάθηκε ἡ μάννα, δέ κουνήθηκε άπό τήν θέση της ὅμως. 'Η παρέα χάθηκε. Πέρασανε ὤρες. Τρεῖς φορές διαβήκανε οἱ σκοποῖ. Βασίλευε γαλήνη. Βατράχια στά βαρκά. 'Από τὰ δέντρατ' 'Αϊ Νικόλα λάλημα νυχτοπουλιοῦ. Καθώς κύτταζα τὰ λαμπερά ἄστρα ανάμεσα στά σύγνεφα κρατῶντας κοιμισμένο τὸ ένα μικρό, καταλάβαινα τὰ δάκρυα τῆς μάννας νά στάζουν έπάνω μου.

«Πέρασε κι' άλλη ὥρα. Κι' άλλη. Νύσταζα. Μετά σκεφτόμουνα τὰ παιδιᾶ. Τὸ πρωῒ εἶχανε πέσει πολλές μπόμπες καί τις πιὸ πολλές αὐτὰ τις ξεφυλιάσανε. Λίγες σκάσανε χωρὶς πολλὰ θανατικά.

«Ξαφνικά μέ τάραξε μιᾶ ποδοβολῆ καί άμέσως κοντὰ μπαταριές άμέτρητες. Μισοέσκουξε ἡ μάννα, κόμπος έπνιξε έμένα. Ξυπνήσανε κλαίγοντας τὰ μικρά. Κι' άλλες μπαταριές, ὕστερα μιᾶ βρειᾶ άντάρα καί κούνημα σάν νᾶγινε σεισμός. Κι' άλλου ὕστερα τουφεκιές καί κανόνια. "Αναψε γερῆ φωτειᾶ. Οἱ τουρκοῖ νομίσανε πὼς θά κάναμε σωστῆ έφοδο. 'Αργά άργά άπάντησε καί ἡ μεγάλη μας Ντάπια. "Ελαμπε ό τόπος. Φωνάζανε νευρικά οἱ καπεταναῖοι. Πόσο έκλαψε ἡ μάννα έκείνη τήν νυχτιά!

«'Η πούλια ψηλά ταξίδευε όταν τὸ κακό άραίωση καί οἴγασε. Περιμέναμε άκόμα. Κι' άκόμα. Κατὰ τὸ πρῶτο θαμπὸ ρόδισμα προχώρησε κάτω άπό μᾶς ένα μπουλούκι.

Ξεχωρίσαμε τή θυμωμένη φωνή τοῦ πατέρα καί τὰ λόγια τοῦ Καπετάνιου. Συρθήκαμε γρήγορα. Ὁ γονιός δὲν μᾶς φανταζότανε ἐκεῖ καί μᾶς ἀγριοκύτταξε. Ἀπὸ τὴν παρέα του μονάχα αὐτὸς καί ὁ Ἀλεξάκης παραυρισκόντανε λαβωμένοι.

«Βλέποντας τὴν κατάσταση τ' ἀντρός της καί τὸν ἀδελφὸ νὰ λίπη ἢ μάννα ἔβγαλε πινηχτὸ σκουσμὸ, ἄγριο. Τὸν θυμᾶμαι καί τρέμω. Ἐκεῖνος τῆς εἶπε δυὸ μαλακά λόγια. Τῆς πέταξε ἓνα κομμάτι ματωμένο κριθαρόψωμο, κάποιο τούρκικο ροῦχο καί ξεπιανοντας ἤσυχα, παληκκαρίσα τὸ μπράτσο του ἀπὸ τὸ κράτημα τοῦ θυμωμένου Καπετάνιου, ἔδωκε σὲ μένα τὴν κουμπούρα λέγοντας ἄφοβα: Κράτα το, μωρὲ σπλάχνο, καί πήγαινε τὸ στοῦ σπιτικοῦ μας. Ἐγὼ τάρπαξα ξεκάνοντας τὸν Μπέη μαζί μὲ τὸν ὑπόνομο καί τόσους ἄλλους σκύλους. Εἶχα βάλει στοίχημα, καπετάνιε, νὰ φέρω κάτι ἀπ' τὸν Ἀλῆ Μπέη· κουβάλησα ματοχειλισμένο αὐτὸ τὸ «παλιόπραμμα» σὲ μένα ἀνήκει. Ποῦ ἦσουνα τὴν στιγμή τοῦ κακοῦ; Ποιὸς φάνηκε νὰ φυλάξη τὴν πλαγινὴ μπαμπεσὰ τῶν ἀρβανιτάδων; Ἔτσι χάθηκε ὁ θεὸς τῶν παιδιῶν μου. Ἐσὺ τὶ κλαῖς; Σὲ πανηγύρι πήγαμε;»

*
* *

«Ἄχ, ἀγγόνια, τί νὰ σᾶς μολογήσω. Τὶ ἔγινε κείνη τὴν ἡμέρα, ἂν καί εἶχαμε καί τὸ πένθο μας. Ἡ νόνα σας ἀπ' αὐτοῦ ἔλειπε, κ οριτσάκι τότε, στὴ Ζάκυθο μὲ πολλὰ ἄλλα κορίτσα. Πέρασε λοιπὸν ἀπὸ τὸ κονάκι μας ὅλη ἡ πολιτεία. Θέλανε ν' ἀπολάβουν τὸ ὄπλο τοῦ Μπέη καί νὰ ρωτήσουν τὸ γονιό. Καμάρωνα ἐγὼ!»

«Ἄν ὄλοι χαιροντανε, ἐπειδὴ πέτυχε τὸ γιουροῦσι, ἦτανε καί ἕνας, ποῦ τὸ στόμα του ἔσταζε φαρμάκι. Ποιὸς ἄλλος, ὁ Καπετάνιος, ὁ πατέρας αὐτοῦ τοῦ «Φίλου». Μιά καί δυὸ, ποῦ λέτε, στοῦ στρατηγὸ γιὰ παράπονα. Ὁ συχωρεμένος ὁ Ραζικώτσικας, παλληκάρι γερό, ἐξέτασε ὅπως ἔπρεπε. Κάλεσε τὸν γέροντά μου. Πῆγε ἀμέσως, ἂν καί τοῦ εἶχανε ἀφορμήσει λίγο οἱ πληγές. Ἐξυμπος ἄνθρωπος τοῦ ἀνέφερε τὸ κάθε τί καί πῶς ὁ λεγάμενος, ἐνῶ στὴν κρίσιμη στιγμή εἶχε χαθῆ, παρουσιάστηκε στὸν... τρύγο. Χωρὶς νὰ σκεφτῆ πολὺ ὁ στρατηγός, ἄφησε τὸ ὄπλο στὸν πατέρα.»

«Ὁ Καπετάνιος ὁμως τὴ δουλειά του. Διέδωσε παντοῦ πῶς αὐτὸς κομαντάρισε ἀπὸ γιουροῦσι καί δικὸ του

ήτανε τὸ λάφυρο, ἔκρινε δὲ ἔτσι ὁ ἀρχηγὸς γιὰ τὸ εἶχε πάθος—βρῆκες ἄνθρωπο. Ποιὸς τὸν πίστεψε ὅμως. Ὅχι αὐτὸ μονάχα, ἀλλὰ ξεσκεπάστηκε καὶ σ' ἄλλα ζητήματα. Τὸν μάθανε τί ἄξιζε. Θέλησε νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸν στρατηγὸ, ποῦ δόντια ὅμως.

«Ἀπὸ τότε, βλαστάρια, αὐτὴ ἡ φάρα δὲ μᾶς χωνεῦει. Δὲν μποροῦν νὰ μᾶς δοῦν σὲ χλωρὸ κλαρί.»

«Τὸ φοβερὸ βράδι τοῦ «χαλασμοῦ» προσπάθησε νὰ πιέσῃ τὸν πατέρα, μὰ ἐκείνου δὲν τοῦ ἴδρωνε τ' αὐτί. Τὸ σιγούρεψε τὸ «παλιόπραμμα» καὶ τὸ γιαταγάνι, ποῦχ' ἀποκτήσει στὸ μακελιὸ τῆς Κλείσοβας.

«Ἡ φαμίλια τῆς ἀφεντιᾶς τοῦ ἠσύχαζε στὸ νησί, κι' αὐτὸς ὁ σημερινὸς γέρος, πέντε χρόνια μεγαλύτερος ἀπὸ μέ. Καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ παρισπᾶνω κατὰ τὴν Λουνέτα μέρος ὅπου λιγοστὴ στάθηκε ἡ καταστροφή».

«Ἐγὼ μὲ τὸν μικρὸ ἀδελφὸ—ὁ ἄλλος εἶχε πεθάνει λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ ἐξάντληση—τὴν μάννα, τὴν θεία Φάντω καὶ καμπόσα ἄλλα γυναικόπαιδα τῆς γειτονιάς, μῆκαμε σ' ἕνα προιάρι καὶ κάναμε πρὸς τὸ βασίλειμα. Ἀκολουθήσανε πεντέξι γαῖτες ἀκόμα. Τραβήξανε σταλύκι κι' οἱ γριές. Ἄμα ἄρχισε τὸ κακὸ εἶχαμε φτάσει στὴν ἄκρη τῆς Γαλιᾶς. Ὁ Θεὸς ἔδωσε καὶ ξεφύγαμε τ' ἀράπικα λαντσόνια. Πέρασανε σιμὰ μας, χωρὶς νὰ μᾶς νοιώσουν. Σιγοψιχάλιζε καὶ ἦτανε πολὺ σκοτεινά. Σαλεύανε ἀργὰ κατὰ τὴν πόλῃ. Βλέπανε τίς λάμπεις κι' ἀκούγανε τὸ κανονίδι καὶ δὲ θὰ ξέρανε τί γινόντανε. Χειρότερα ὅταν ἡ φωτειὰ ἄπλωσε καὶ σκέπασε ὄλο τὸ κάστρο.

«Χαλασμὸ» τὸν εἶπανε, παιδιὰ μου, καὶ χαλασμὸς σωστὸς φάνηκε. Μᾶς φερμάκωσε τὴν ζωὴ. Πῶς δὲ παλαβώσαμε. Πεσμένες οἱ γυναῖκες σκούζανε μισοπνιγμένα, τραβοῦσαν τὰ μαλλιά τους, κυττάζοντας μακρὰ τὸ κακὸ. Ποιὸς ἀγνάτεψε, λεβέντες μου, ποτὲ τὸν χαλασμὸ τοῦ τόπου του καὶ τῶν δικῶν του καὶ δὲν ἀπόμεινε μὲ ραγισμένη τὴ καρδιά; Ἀστραπὲς ἀκατάπαυστες καὶ λάμπεις ὡς τὸν οὐρανὸ! Ὁ βαρὺς ἀχὸς μετατοπίστηκε πίσω ἀπὸ τὸ κάστρο. Ἐκεῖ λυσομάνησε ὥρα ἀρκετὴ. Μετὰ ξαναπέρασε μέσα. Ἀπλωνόντανε τρομερὲς λάμπεις πρῶτα καὶ ὕστερα ἔφτανε ὁ δοῦπος. Σᾶν νὰ σειόντανε καὶ ἡ θάλασσα. Κεῖνες τίς στιγμὲς πεθάνανε δυὸ γυναῖκες. Ἄλλῃ σκούζοντας ρίχτηκε ἀπὸ ἕνα μονόξυλο στὰ νερά, ἐνῶ τὰ παιδιὰ τῆς βελάζανε ἀπὸ τὸ κακὸ τους.

Τὸ εὐτύχημα ὅτι τὰ ἀράπικα πλεούλενα εἶχανε ξεμακρύνει πολὺ. Καὶ σπρώχναμε καὶ μεῖς. Καὶ δίναμε χέρι κι' ὄλο ἀλαργεύαμε, κλαίοντας ἀσταμάτητα τὸν τόπο μας, ποὺ καιγόντανε κοχλάζοντας»...

«Ὅσο προχωρούσαμε οἱ κρότοι λίγο λίγο λουφάζανε. Ὡς ποὺ ξημέρωσε οἱ φλόγες διακρινόντανε. Ἄμα βγῆκε ὁ ἥλιος, ἀνήμερα τῶν Βαγιῶν, φτάσαμε τὰ ἐρημονῆσα τοῦ Προκοπάνιστου. Τὴν πατρίδα τὴν κρύβανε σύγνεφα καπνὸ ψηλὰ ὡς τὸν οὐρανὸ. Ἄλλὰ μήπως εἶχαμε πιά πατρίδα; Ἄφου δὲ καταντήσαμε σκλάβοι τῶν ἀραπάδων, βρεθήκαμε στὴν στεργιά ὄρφανὰ καὶ θεονήστικα σπουργίτια. Ἄχ, ἓνα σπυρὶ σιτάρι. Ἐνας σπόρος. Στὴν ἀγκαλιά μου ξεψύχησε τ' ἀδερφάκι. Ὡς τὴν τελευταία στιγμή ξεχώριζα στὰ ματάκια του τὸν τρόπο τῆς καταστροφῆς. Λίγο μετὰ σωριάστηκε ἐπάνω του καὶ ἡ μάννα. Δὲν ἔκλαιγε πιά κανεὶς. Ὅλοι μὲ στεγνωμένα φυλλοκάρδια σκάψαμε. Ὁ καθένας ζωντανὸς νὰ θάψῃ τοὺς δικούς του τοὺς πεθαμένους. Καὶ κάθε στιγμή γυρίζαμε κατακόκκινα, ἀγριεμένα μάτια πρὸς τὸ βάθος. Πουθενὰ ὁ τόπος μας. Ἡ λαχτόρα του μᾶς παράδερνε».

* *

«Ὦντας ξαναπάτησα τ' ἅγια χώματα, τέσσερα χρόνια ὕστερα, παλληκάρι ὅπως ὁ Σπύρος μας, μονάχα τὸν μπάρμπα-Στάθη βρῆκα ἀπο τοὺς δικούς μας, ἀξιολύπητο κουρέλι. Μισόστραβος καὶ μ' ἓνα χέρι, ἔκλαιγε ἄμα μὲ εἶδε καὶ μοῦ μολόγησε πῶς γλύτωσε στοὺς ἀνατίναγμα τῆς ἀποθήκης στὸν Ἄϊ-Νικόλα, ἂν καὶ δὲ τὸ ἤθελε. Ἔμεινε στοὺς ὕπαιθρο. Τὸ ἴδιο καὶ γὼ λίγες μέρες. Τὸ σπίτι μας ἓνας σωρὸς ἐρείπια. Πῆγαινα τὰ βραδάκια, καθόμουναι σιμὰ τους κι' ἔκλαιγα σὰν μικρὸ παιδί. Ἄλλὰ, ἀγγόνια μου, στὴν ἐρημιὰ μου κᾶτι ἀπόμεινε. Μιὰ ἐλπίδα γιὰ τὸν τόπο μας καὶ μένα. Μιὰ ἐλπίδα σὰν τὴν σπιθοῦλα στὴ κρῦα στάχτη τῆς γωνιάς».

«Λίγο καιρὸ ἀργότερα ξεκάμπησε καὶ ὁ πατέρας. Σακατεμένος, πολυγερασμένος ἦρθε πεζὰ ἀπὸ τὸ Κρουονέρι. Ἐκεῖ τὸν ἐβγαλε μ' ἄλλους ἀγωνιστὲς πλοῖο τοῦ Κουβέρνου ἀπὸ τ' Ἀνάπλι».

«Ὅταν τὸν ἀπάντησα τυχαῖα νὰ τριγυρίζῃ φαρμακωμένος στὰ γκρεμίσματα, πῆγε νὰ πεθάνῃ. Μ' ἀγκάλιασε κι' ἔκλαψε, ἔκλαψε. Ἐγὼ δὲ μποροῦσα ἀπὸ τὴν ταραχὴ μου νὰ τοῦ διηγηθῶ τὸ ξακλήρισμά μας. Τὸ κα-

τάλαβε μόνος του. Κτύπησε τὸ κεφάλι του. Πλησιάσανε γνωστοί του κάνοντας κουράγιο».

«Τὴν ἄλλη μέρα μπηχτήκαμε στὸ ξεκαθάρισμα τοῦ ρημαδιοῦ. Ξεχώνοντας παρουσιάστηκε μιὰ στενόμακρη ντενεκεδένια κασέλα. Πετάχτηκα, ἐπειδὴ τὴν γνώρισα. Ἄστράψανε τὰ μάτια τοῦ πατέρα. Τὴν ἔσυρε παραόξω· καὶ τῆς ἔσπασε τὸ σκέπασμα. Ἐπάνω ἓνα μεταξωτὸ σάλι μουχλιασμένο. Στὴν ἄκρη του δεμένο πουγγί. Ἀπὸ κάτω δυὸ πράγματα : ἡ κουμπούρα καὶ τὸ γιαταγάνι ἄγνιαχτα».

*
* *

«Ποιὸς τὸλπιζε ἔπειτ' ἀπὸ τόσες πίκρες καὶ στεναγμούς πὼς θὰ ξαναφούντωνε τόση χαρὰ στὰ χεῖλια μας !»

«Ὁ ἄρχοντας, ἄραξε κι' αὐτὸς μὲ τὴν φαμίλια του. Γρόσσα χρυσᾶ εἶχε· ἄρχισε ἀμέσως νὰ φκιάνη τὸ σαρᾶγι του.

«Κοντὰ στὴ παλιὰ γκρίνια ἄνοιξε καὶ νέα αὐτὸς. Καταστρεμμένοι, ὅπως εἴμαστε ἡμεῖς, θελήσαμε νὰ πάρωμε τὸ κτῆμα μας. Ποῦ κτῆμα ὅμως. Οὔτε ρίζα ἐλιά καὶ ὁ τόπος ξεχωμένος. Καλὸς ἄνθρωπος ὁ Ἐπαρχος, Θεὸς σχωρῆσ' τον, μᾶς ἄφησε νὰ καλλιιεργήσωμε τὸ διπλανὸ χωράφι τοῦ Ναμπῆ Βέη, τούρκου φευγάτου. Μόλις τελειώσαμε τ' ἀλέτρι νὰ ὁ Καπετάνιος. Εἶχε δικαιώματα στὸ κτῆμα. Πῆρε ἓνα ταπί ἀπὸ τὸ τούρκο. Παρ' ὄλο ποῦ ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας φώναζε μὴ καὶ μὴ καὶ προσπάθαγε μὲ τὸ καλὸ, ἐκεῖνος δὲν ἄκουγε ἀπὸ λόγια. Λείποντας ὁ Ἐπαρχος θὰ γινόντανε μεγάλο κακὸ. Καὶ ὅμως κατάφερε νὰ μᾶς βασανίση πολὺ καιρό. Ὅταν ἀργότερα ἦρθε ὁ Βασιλιάς, θέλησα νὰ φωνάξω, νὰ διαμαρτυρηθῶ, ἀλλὰ μὲ συγκράτησε ὁ γέρος. Τέλος πήραμε κᾶποιο κομμάτι ἀπὸ τὸ τούρκικο».

*
* *

«Τὴν Λαμπρὴ τῆς ἴδιας χρονιάς—ξανάρχομαι πάλι στὸ χρόνο τοῦ γυρισμοῦ μας—ἐπειδὴ ἡμεῖς χαροκαμένοι δὲν εἶχαμε καρδιά, ἔδωσε ὁ πατέρας τὴν κουμπούρα στὸν μακαρίτη τὸν Ἀποστόλη τῶν Νικαίων, λεβέντη δὰ τότε καὶ γιὰ παντρειά. Τί βρόντο ἔκανε τὸ τουρκόπραμμα! Θαυμασμὸ γιὰ θαυμασμὸ.

«Τὸ ἀπόγευμα στὴν Ἀγάπη, ὁ Καπετάνιος σταμάτησε τὸν γέρο στὰ σκαλιὰ τῆς ἐκκλησίας.

—Φώτη· εἶπε, λίγο πειραγμένα νιατὶ δὲ τοῦ μιλοῦ-
σαμε, ἐκεῖνη ἢ κουμπούρα, ποῦ τὴ δίνεις καὶ σ' ἄλλους
καὶ καμαρώνουν, δικαιοματικά ἦτανε γιὰ μένα, μὴ τὸ
ξεχάνεις...».

«Ὁ πατέρας θύμωσε ἐτούτῃ τὴν φορά. Καὶ τοῦ πέ-
ταξε καναδυὸ λόγια. Μαζευτήκανε γύρα πολλοί. Καὶ
ἄλλοι πήρανε αὐτοῦ μέρος καὶ ἄλλοι τοῦ κυρίου ἐκεῖνου».

*
*
*

«Πέθανε, πήγε πίσω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ὁ γιοῦς του ἔ-
γινε τακτικός καὶ μετὰ γαλονάς. Καπετάνιος κι' αὐτός.
Δὲ λησμόνησε ὁμως. Ἄλλαξε μόνον πολιτικὴ. Ἐβαλε πε-
ζοὺς καβαλλαραίους νὰ τοῦ δώσωμε τὸ κειμήλιο. Εἶχε
καὶ σπίτι ἀνοιχτό. Χορούς, σουαρέδες. Κρέμασε καμπόσα
ἕπλα γιὰ φιγούρα. Ποῦ τὰ βρῆκε; Ἐκαμε λοιπὸν λόγο
γιὰ λεπτά καὶ στὴν ἐποχὴ, ποῦ πέθανε ὁ παππούλης σας
καὶ ἐγὼ βρέθηκα μὲ οἰκογένεια. Τίποτε».

«Ὅσο καὶ μὸ τὸ εἶχαν νὰ τ'ἀποκτήσουν καὶ νὰ μολο-
γᾶνε δηθεν τῆς γενιᾶς τους τὰ κατορθώματα, ἄλλο τόσο
πῶνο τοῦ εἶχαμε μεῖς καὶ προσοχὴ νὰ μὴ χαθῆ.»

*
*
*

Τὰ κατοπινὰ λόγια, ὅσα ἀκόμα ἀράδιασε ὁ γεροΠα-
ποῦς, ἰδρωμένος καὶ κοπιασμένος, σὲ φανερὲς συμβου-
λὲς δειχνανε ὑπονοούμενο κᾶποιο φόβο. Τὶς δυνάμεις
του τὶς αἰσθανόντανε ὄλο καὶ νὰ λιγοστεύουν, νὰ σώ-
νωνται. Τὶ σήμερα τί αὔριο· τὸν θάνατο τὸν περιμένε.
Γνώριζε καλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ.
Ἰρόμαζε μέσα του μήπως ἡ ἀνέχεια... Κᾶτι διάβαζε στὰ
μάτια τῆς γριᾶς του περισσότερο, παρά στοῦ Σπύρου,
τοῦ μεγαλύτερου ἐγγονιοῦ. Ναί, κάνανε τ' ἀδύνατα δυ-
νατά, ἀλλὰ θὰ εἶχανε τὴν δική του τὴν σταθερότητα;
Ἐκεῖνο τὸ «ὑποκείμενο» ὁ Βάγιας ὁ μεσίτης, καὶ σχεδὸν
ἄνθρωπος τῶν Καπεταναίων, ὑπουργὸς κι' ἀχώνευτος, τί
νὰ ζητοῦσε τὴν προηγούμενη μέρα; Τὸ μάτι τὸν ἀγνά-
ντεψε νὰ κρυφομιλᾷ μὲ τοὺς δικούς του. Τί νὰ γύρευε;
Ὅχι καλὸ πρᾶγμα, βέβαια. Τοῦ ἐρχόνταν νὰ ξεστομίση
μιά σκέψη, ἕνα φόβο ἴσως, μὰ συγκρατιόντανε. Τοὺς ἔ-
βλεπε ὄλους σκεφτικούς καὶ δὲν ἤθελε νὰ τοὺς πικράνη.

*
*
*

Οἱ στενόχωρες περιστάσεις μὲ λόγια δὲ διορθώνον·

ται. Πουθενά άλλοῦ τὰ παιδιά δὲ διακρίνανε διέξοδο. Δύσκολες ἐποχές. Βαρὺ τὸ χρέος. Στὸν κάμπο δυὸ χρονιῆς στὴ σειρὰ καταστροφή. Οἱ ἀρρώστειες τοῦ γέρου τακτικές. Περιμένανε, βέβαια, ἀπὸ τὸ Δημόσιο ἓνα καλὸ ποσό, παλιὰ ἀποζημίωση τοῦ προεστοῦ, ἀλλὰ ποῦναι το ; Καί ὡς τοῦ νᾶρθη; Πείσθηκε ἡ Νόνα τους νὰ μὴ φέρη ἀντίρρηση. "Ἐτσι «τολμήσανε», ὅχι νὰ τὸ πουλήσουν τὸ ἀνεκτίμητο ἀντικείμενο, ἀλλὰ νὰ τὸ καταθέσουν ἐνέχυρο, σηκώνοντας ἓνα ποσό. Ὁ Βάγιας, παίρνοντας τὴν μεσιτεία του, τὰ κανόνισε μὲ τὸν σαράφη κυρΝικολό. Ἐννοεῖται γνωρίζανε πὼς ὁ Βάγιας ὑπηρετοῦσε καὶ τοὺς Καπεταναίους. Καί μ' αὐτὸ τί ; Δὲ τὸ εἶχανε βάλει στὸ νοῦ ποτὲ νὰ τὸ ξεκάμουν. Δὲ θὰ τοὺς δίνανε τὰ λεπτά ; Ἀποκλεισμός θάρχοντανε ; Γιὰ τὸ γέρο πάλι δὲ παραφοβόντανε. Αὐτὸς καὶ καλὰ ὅταν ἦτανε πολὺ σπάνια πατοῦσε στὸ ἀρχοντιλίκι.

"Ἐτσι τὸ ἄλλο ἀπόγευμα, ἐνῶ ἠσύχαζε ὁ παπποῦς, χῶθηκε ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα στὴ σαλοῦλα τοῦ σπιτιοῦ ἢ κυραΣπύραινα καὶ ξεκρέμασε τὴν κουμπούρα. Βγαίνοντας ὁμῶς δὲ πρόσεξε. Τὰ δυὸ ὠραῖα ματάκια τοῦ μικροῦ προδότη, γουρλωμένα τὴν εἶδανε ἀπὸ τὴν χαραμάδα. Καὶ μόλις αὐτὴ χάθηκε αὐτὸς τσακίστηκε νὰ φτάσῃ στὸ κρεβάτι τοῦ πεσμένου. "Ἀκουσ' ἐκεῖνος καὶ ἐμφώνησε ὅπως ὁ πνιγμένος. Ταραγμένοι τρέξανε οἱ ἄλλοι. Τὸν προφτάσανε στὴν πόρτα. Κάτωχρος, σχεδὸν ἀλλόφρων, δύσκολα ἀναπνέοντας, προσπαθοῦσε ν' ἀνοίξῃ. Ριχνοντας αὐστηρῆς ματιῆς στὸν κοκκινισμένο ἀνθρωπᾶκο δοκιμάσανε νὰ τὸν συγκρατήσουν λίγο. Ἀβάσταγος ἔσπρωξε τὸ θυρόφυλλο καὶ κύτταξε. Σπασμὸς τίναξε τὸ γέρικο κορμὶ κόβοντας τὴν ὄρμη. Ἀπλωθῆκανε τὰ νεανικὰ μπράτσα μὴ σωριασθῆ. Τὸ ἀγκομάχημα ἄρχισε. Ἐντωμεταξὺ ξεπρόβαλε ἡ γριά κλαίγοντας καὶ κρατῶντας τὴν κουμπούρα. Δεύτερος ταραγμὸς βασάνισε τὸ ἐτοιμόρροπο σῶμα. "Ἀπλωσε καὶ τὴν ἔσφιξε. "Ἐλαμψε ἐξανά ἡ ματιά του. Τὴν ἔφερε στὰ χεῖλια. "Ἀκουσε τίς δικαιολογίες, ἀλλὰ δὲν τίς πίστεψε. Καταλάβαινε. Ἐπειδὴ τὸ ἀγκομάχημα αὖξαινε τὸν ξαπλώσανε στὸ κρεβάτι.

Τέντωσε τὰ χέρια. Θέλησε νὰ τὴν ξαναπιάσῃ ἀλλὰ οἱ τρεμάμενες παλάμες δὲν κλείνανε πιὰ. Τὴν ξανακύτταξε. Γύρισε μετὰ ἀργὸ μισόσβηστο βλέμμα στὰ θλιμμένα πρόσωπα, γονατισμένα πλάγι του. Χαμογέλασε. "Ἐγγιξε τὰ νέα κεφάλια, πρόσεξε τὴν γριά του. Ξαναγύρισε παν-

τοῦ τὰ μάτια του καὶ τέλος τὰ κόλλησε, τὰ κάρφωσε ψηλά. Ἀπόμεινε μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα.

Κλάματα καὶ σκουσμοὶ ἀνακατεμένα γεμίσανε τὸ σπίτι.

Γέροντας στὸν ξαπλωμένο νεκρὸ ὁ τελευταῖος ἔγγονος καὶ χειρονομῶντας ἀπελπισμένα, θρηνοῦσε :

«— ὦχ, ὦχ, Παππουλάκη μου. Σ' ἔφαι τὸ παλιὸ πλαμμα !...».

Τὸ τάμα τῆς Κυραστάδαινας

Τὸ σύνθημα δόθηκε κατὰ τὴν ὥρα, πού τὸ πρῶτο ἀνάλαφρο σκοτάδι θάμπισε τὴ γαληνεμένη πόλη, πυκνώνοντας σιγὰ σιγὰ στὶς ἐκκλησίες τὴν κίνηση, μέσα κι' ἔξω.

Μικροὶ τότε καὶ μεγάλοι τρέξανε πρόθυμα. Ἡ παλιόμαντρα τῆς ἐνορίας, ὅπου κάθε χρόνο, ἀπὸ πολλές ἡμέρες πρὶν, συναζόντανε τὸ ὑλικό γιὰ τὴν φωτιά τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, βρισκόντανε δυὸ βήματα πέρα δίπλα στοῦ Ἑλληνικό σχολεῖο. Τὴν φτάσανε βιαστικοὶ καὶ ριχτήκανε στὸν σωρὸ ἀκόμα καὶ γυναῖκες.

Καψόξυλα χοντρά, κατεβασμένα ἀπὸ τοὺς βσλανιδόλογγους τοῦ Ζυγοῦ, παραγγελιὲς φούρνων ἢ νοικοκυρόσπιτων, γίνανε ἀλαφρο φόρτωμα σ' ἀμέτρητα χέρια.

Κούτσουρα πελώρια κι' ἀσήκωτα, κορμιὰ πεθαμένων δέντρων τῆς ἐξοχῆς, σηκωθήκανε σὰν τὰ πούπουλα στὰ μπράτσα τῶν μεγάλων.

Καραβιῶν σαπισμένων καὶ ξαπλωμένων μονόπαντα στὶς ἀπόμακρες ἄκρες τῆς Λιμνοθάλασσης, πλευρὲς ὁλόκληρης συρθήκανε μὲ κόπο ἀπὸ μύρια χέρια.

Παρθήκανε ἀκόμη καὶ παλιόεπιπλα, ὅσα εἶχανε συμμάσει στὶς γειτονιὲς πεταμένα ἢ εἶχανε δοθῆ «γιὰ τὸ καλὸ» ἀπὸ παλιὲς νοικοκυράδες.

Παράξενη καὶ πολύβουη συνοδεία διέσχισε τὸ εὐλαβικὸ πλῆθος στὴν πλατεῖα τοῦ ναοῦ καὶ στὴν μέση τοῦ

χώρου ὕψωσε τεράστια εὐφλεκτή πυραμίδα.

“Όταν πεταχτήκανε οἱ πρώτες κόκκινες γλώσσες τὶς δέχτηκε ἀλαλαγμὸς ἀτελειώτος. Μόλις ὁμως τὸ ἀεράκι, ποὺ φυσοῦσε, δυνάμωσε καί, ἀρπάχνοντας στροβίλιζε τὶς ἀμέτρητες σπῖθες, ὁ ἀλαλαγμὸς μεταβλήθηκε σὲ πανδαιμόνιο. Κύματα ζωντανὰ κυνηγημένα, τρέχανε μακριὰ ἀπὸ τοὺς καυτεροὺς στραβίλους προσπαθώντας ν’ ἀποφύγουν τὶς ἐπικίνδυνες θωπεῖες τῶν.

Κυματιστὲς κι’ ἄγριες καθὼς ὕψωθήκανε οἱ φλόγες ξεφάβοντας τὴν σκοτεινιά, δημιουργήσανε καί στὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησίας καί γύρω ἀπὸ αὐτή, σὲ κύκλο πλατύ, ὑποβλητικὲς φωτοσκιάσεις. “Όψεις σπιτιῶν, κολόνες προστόου, πρόσωπα ἀνθρώπων, δεχτήκανε ἔντονες λαμπερὲς ἀνταύγειες.

Καὶ μεγαλώσανε περισσότερο οἱ ἀναλαμπές. Τὶς θέρειψε ἢ ξεράδα τῶν ξύλων καί οἱ παλιές πίσσες τῶν θαλασσοδαρμένων σανιδιῶν. Κι’ ἔτσι, ξανοίγοντας πρὸς τὰ ὕψη πλατεῖες καταπόρφυρες φτεροῦγες, ἀπλώσανε φανταχτερὸ φωτοστέφανο γύρω στὸ ὀγκῶδες σεπτὸ οἰκοδόμημα, μὲ τὸ κατάφωτο ἐσωτερικό. Στὸ τελευταῖο αὐτὸ, ἀργὰ καί σὰν δισταγμένα, ἄλλα ἀδιάκοπα, ἔμπαινε, ἔμπαινε ὁ κόσμος.

Τὴν ὥρα ἐκείνη οἱ δρόμοι ὅλοι τῶν συνοικιῶν καταλήγανε στὶς πύλες τῶν ἐκκλησιῶν.

*
* *

Εὐλαβικοὶ καί πιστοὶ ἱεροφάντες τῶν ἐθίμων οἱ λαϊκοὶ τύποι, ἀφοῦ προσκομίσανε τὴν πρώτη καί σπουδαιότερη προσφορὰ στὴν πένθιμη ἐορτή, κινούντανε τώρα δοκιμάζοντας τὴν δεύτηρη, ποὺ θὰ προσφερόντανε ὡς ἄγριο καί θεαματικὸ ὀλοκαύτωμα πολὺ ἀργὰ, τὶς πρώτες ὥρες μετὰ τὰ μεσάνυχτα κατὰ τὴν ἐκφορὰ τοῦ ἐπιταφίου.

Τὰ χαλκούνια ἂν ἦτανε τόσον ἐπιθυμητὰ τότε ἀπὸ ὅλους ἂν χωρὶς αὐτὰ δὲν αἰσθανόντανε κανεὶς ἄγια Πάθη καί προπαντὸς ἐπιτάφιο, ἐντούτοις, κατὰ τὶς δοκιμὲς ἀποβραδὶς, τὰ φλογισμένα καί τραντακτικὰ τοιτσιρίσματά τους σκορπούσανε φοβισμένο ὄχι μόνον τὸν γυναικόκοσμο ἀλλὰ καί τοὺς μεγάλους, ἐρημώνοντας ἕναν κύκλο ὀλόγυρα τὴν πλατεῖα.

Στὴν ἐκφορὰ, κατὰ τὴν βαθεῖα νύχτα, παρ’ ὅλο ποὺ καιόντανε ἰὰ περιορῶτερα καί τὰ μεγαλύτερα, δὲ φοβί-

ζανε τόσο, όσο τώρα. Και τοῦτο, γιατί οἱ «χαλκονιέρι-
δες» ἐδῶ ἀνάβανε γιά δοκιμὴ τὰ μᾶλλον ἀποτυχημένα,
ποῦ, ἐκτός ἀπὸ τὸν τρομερὸ θόρυβο κάποτε καὶ σκάγανε
σημειώνοντας καὶ μικροτραυματισμούς.

Τὸ πρῶτο δοκιμαστικὸ πυροτέχνημα, φλόγα σπινθη-
ριστὴ καὶ ἄγρια, δὲν παρουσίασε, ἐκτός ἀπὸ τὸν ἀσυνήθι-
στο πλεμοχαρῆ ἐνθουσιασμό τῶν ἀποτραβηγμένων μι-
κρῶν καὶ μεγάλων θεατῶν, τίποτε τὸ ἔκτακτο. Κύλισε
μόνον — κι' αὐτὸ συνηθισμένο — τὸν Ροῦτα — παλιὸ ξακου-
σμένο χαλκονιέρη — χάμου καὶ τὸν βασάνισε, μὰ δὲ τοῦ
ξέφυγε, ἐπειδὴ τὰ γερὰ χέρια τὸ κράτησαν σφικτά.

Ἄνάμεσα στὰ σύγνεφα τῆς μπαρουτοκαπνούρας οἱ
σύντροφοι, οἱ ἄλλοι φίλοι καὶ ὄλο τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν
στὰ «παλιὰ ἔθιμα» ξελαργκιαζόντανε :

—Κουράγιο Ροῦτα. Βάστα γεράαα ! Μεγαλεῖο χαλ-
κούνι ! Θὰ τοὺς πάρωμε ὅλους φέτο!

Τὸ δεῦτερο χαλκοῦνι, μικρότερο ἀπὸ τὸ ἄλλο, φά-
νηκε ἀγριώτερο. Ἐνῶ ὁ τολμηρὸς χαλκονιέρης ἀγωνι-
ζόντανε νὰ τὸ συγκρατήσῃ, αὐτὸ μούγκριζε καὶ λυσο-
μανοῦσε ξετινάζοντας ὀλόσπιθες πυκνὲς κόκκινες στήλο-
ὡς τὰ καμπαναριά. Κάθε δὲ στιγμή, ποῦ ὁ κόπος ἔκαμπε
καὶ ἀναγκαστικὰ χαμήλωνε τὸ στιβερὸ χέρι, μάκραινε
τὴν ρευστὴ φωτιά του κάτω διώχνοντας ἀκόμα ἀλάργα
τ' ἀνθρώπινα κύματα. Ἡ ἀγωνία κράτησε ἀρκετά. Οἱ
φωνές σιγὰ παύανε. Ὅλοι νομίζανε πιά πὼς ἔφτασε στὸ
τέλος του, τότε ὅμως ἐκεῖνο, χωρὶς νὰ τὸ περιμένουν, ἄ-
φησε κάποιον συρτὸ βρόντο καὶ ἔσκασε. Λαμπάδες καὶ
μαῦροι ἀποπνικτικοὶ καπνοί, καθὼς ξεχυθῆκανε δῶσανε
μιὰ ἰδέα ἀπὸ ἔκρηξη ὑπονόμου.

Μέσα στὴν σύγχυση, π' ἀκολούθησε, τὴν ἀντάρα καὶ
τὸ κακό, ξεχώρισε ἡ φωνὴ τοῦ ἥρωα πρώτη. Αὐτό, σύμ-
φωνα μὲ τὴν συνήθεια, φανέρωνε πὼς ἐκεῖνος δὲν ἔπαθε
τίποτε. Δὲν ἀκουστήκανε ὅμως συνέχεια, ὅπως πάντα
συνέβαινε, ἐπευφημίες καὶ λαχῆς ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀλλὰ
κάτι σὰν τὸν πνιγμένο θόρυβο ξαφνικῆς ταραχῆς.

Οἱ ἀποτραβηγμένοι στὶς ἄκρες σιμῶσανε περίεργοι
καὶ ἀνήσυχτοι. Ὁ καπνὸς ἀραίωνε. Ἀμέτρητος κόσμος ἀ-
νακατεμένος. Ἐνα μάζεμα ἀπὸ ἄντρες βαστάζοντας
προφυλακτικὰ ἀκαθόριστο ὄγκο, προχωροῦσε δύσκολα
κατὰ τὸ πρόστοο. Τὸ μεγαλοπρεπὲς μαρμάρينو περιστύ-
λιο ἀμέσως πλημμύρισε. Ἡ κίνηση πρὸς τὰ μέσα τοῦ ναοῦ

κόπηκε γιατί βγήκανε και οί γυναίκες, ὅσες πρὶν τρομασμένες, εἶχανε χωθῆ στοῦ ἐσωτερικό. Ἄπο τὸ μεγάλο σοῦσουρο ξεχώρησε ταραγμένη ἡ φωνὴ τῆς Κυραθανάσαινας τῆς νεωκόρισσας:

—...Τί ἔπαθε μάτια; Ἄχ, ἄχ, μ'αὐτὰ τὰ χαλκούνια σας. Ἐδῶ παιδιὰ μ', πρὸς τὰ δῶ στὴν ἀποθήκη φέρτε τὴν τὴν κακομοῖρα τὴν γριά. Κάντε στὴν ἄκρη οἱ ἄλλοι γιὰ τὸ Θεό, τί θὰ δῆτε; Ξέρω γῶ ποιὰ εἶναι;

*
* * *

Ἄστραφτερό, ὀλόλαμπρο τὸ ἐσωτερικό τῆς ἐκκλησίας ἐνέπνευε βαθύ και κατανυκτικό σεβασμό. Κανέναν θόρυβος. Καμμιά νευρική κίνηση. Ὅλοι πατοῦσαν προσεκτικά. Ἄπο τὴν εἴσοδο τὸ πολῦτιμο στρωσίδι ἀπλωνόντανε μέχρι τὸ βᾶθρο τοῦ ἱεροῦ κουβουκλίου. Γύρω σ'αὐτὸ τὸ τελευταῖο γυναίκες κάθε ἡλικίας σεμνά ντυμένες και σοβαρές, καθισμένες σὲ κύκλο, παραστέκανε τὸν «Ἐπνώττοντα Νυμφίον».

Οἱ προσκυνηταί, ξένοι ἐνοριῖτες κυρίως, προσπερνοῦσαν ἀδιάκκα, πάντα ἀθόρυβη, πάντα βουβά.

Κάθε λογῆς ἐκλεκτὰ λουλούδια τοῦ Ἄπριλη, μισομαραμένα στὴν χλιαρότητα τοῦ περιβάλλοντος, σμίγανε τὴν μοσχολιβανία τους μὲ τὴν βαλσαμώδη ἀπόπνοια τοῦ μοσχολιβανιοῦ και τὴν εὐχάριστη μυρουδιά τοῦ καθαροῦ κεριοῦ, κάνοντας ἔτσι πρὸ ἔντονη τὴν μυστικοπαθῆ διάθεση, ὅπου λυπημένη ἀκουμποῦσε ἡ χριστιανική ψυχῆ.

Και μπαίνανε ὀλοένα εὐσεβεῖς χριστιανοί. Και περιμένανε χωρὶς βιασύνη νὰ πάρουν τὴν σειρά τοῦ προσκυνήματος. Και πλησιάζανε διαρκῶς.

Ἡ ὀλάνθινη ὠραιότης τοῦ ἐπιταφίου ἀνάμεσα στίς κτυπητὲς μαρμαρυγὲς τῶν χρυσῶν κεντημάτων ξυπνοῦσε, μαζί μὲ τόσες ἄλλες λεπτομέρειες, τὴν ἱερὴ παράδοση και τὴν γοητεία τῆς.

Ἐπότερεα χέρια τεντωνόντανε πρὸς τὰ γυαλισμένα προύτζινα μανάλια στεριώνοντας χοντρές λαμπάδες. Οἱ ἀνταύγειες τόσων φώτων ἀπλωνόντανε πρὸς τὸ ἤρεμο στεγασμένο ὕψος. Στοές, θόλοι, ὑποθόλια και κόγχες καταυγαζόντανε. Και τείνανε ἀκόμη πρὸς τὰ ἐπάνω φθάνοντας τὸ ψηλὸ βᾶθος τοῦ τρούλου. Οἱ σκιὲς ὑποχωροῦσαν γιὰ νὰ φανῆ ἡ βουβὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Παντοκράτορος.

Κρότοι και φωνές, ὅσοι προερχόντανε ἀπὸ τὴν ἔξω

πλατεΐα και τόν πρόναο, πιγιμένοι στο χάος, που σχημάτιζε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ οἰκοδομήματος, ἀφήνανε ἄθικτη τὴν διάχυτη κατάνυξη καὶ ἀπερίσπαστη τὴν σκέψη ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ προσήλωση.

Οἱ κρότοι ὁμως αὐτοὶ καὶ οἱ φωνές κάποια ὥρα φουσκώσανε ἀπότομα· γίνανε βοή κούφια, που σίμωνε τὴν κεντρικὴ πύλη. Ἡ κυκλοφορία σταμάτησε μονομιᾶς καὶ ὄλο τὸ ἐκκλησίασμα, περίεργο, ἀλλὰ καὶ λίγο ἀγανακτισμένο, ἀναρωτήθηκε γιὰ τὴν ἄστοχη αἰτία, που ἐτάραζε τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς.

Ἀπὸ τὸν στρόβιλο, που ἐσχημάτισε, καθὼς ἀναστρεφόντανε ἡ ζωντανὴ πλημμύρα, ξεπροβάλανε δύο νέα κορίτσια. Μὲ τὴν ἀνησυχία πρὸ ἐκδηλη στο πρόσωπο καὶ παραμερίζοντας νευρικὰ τὰ πλήθη, δὲ δίδανε καμμιὰ ἀπάντηση στ' ἀναρίθμητα ἐρωτήματα τῶν ἄλλων, ἀλλὰ σηκωμένες στὶς μύτες καὶ τεντώνοντας τοὺς λαιμοὺς ψάχνανε μὲ τὸ βλέμμα στο κέντρον τῆς ἐκκλησίας.

Στὴν ἄκρη τῶν στασιδίων καὶ πλάγι στο βάθρο τοῦ κουβουκλίου, ὄροσερὸ ἀπριλιάτικο ρόδο, μιὰ ὀλόξανθη κόρη, σωστὴ μυροφόρος τοῦ Εὐαγγελίου, ὀρθή, πολεμοῦσε κι' αὐτὴ νὰ ξεχωρίση τί γινόντανε στὸν πρόναο. Δὲν ἦτανε εὐκόλο πρᾶμμα. Ἡ ματιὰ τῆς ὁμως ἔπεσε στὶς δύο νέες. Κάτι πρόξεξε καὶ διαμιᾶς, περισσότερο ἀνήσυχη, τράβηξε βιαστικὴ πρὸς αὐτές.

Τῆς μιλήσανε στο αὐτὶ καὶ ὅπως δείχνανε οἱ χειρονομίες των, τὴν παρακινούσαν νὰ μὴ ταραχθῆ γιὰ τὸ «κάτι», που πλέον εἶχε περάσει. Ἐξαλλῆ ἐκείνη δὲ περιπερίμενε ν' ἀκούση τίποτ' ἄλλο. Χώθηκε μὲ μιὰ ὀρμὴ στὸν κόσμο. Στρυμώχθηκε, σκούνησε ἀπρόσεκτα δεξιὰ κι' ἀριστερά, ἔσπρωξε καθίσματα. Στὴν τυφλὴ διάβα τῆς δὲ λογάρισε οὔτε κυροῦλες προεστές, οὔτε ἀκόμα τίς βοηθές τῆς νεωκόρισσας, που σβύνοντας τὰ ἀποκέρια, φωνάζανε νευρικὰ γιὰ τὴν στρύμωξη.

Σχεδὸν χωρὶς δευτέρη ἀνάσα βρέθηκε στὴν ἔσχατη ἄκρη κάτω ἀπὸ τὰ γυναιτίκια καὶ χώθηκε στὴν μικρὴ ἀποθήκη.

Οἱ σκυμμένες γριές, ἀπὸ ἀπλὴ περιέργεια οἱ περισσότερες, ἀποτραβηχτήκανε ἀναγκαστικά. Ἀναστατωμένο τὸ κορίτσι γονάτισε μπρὸς στὴν ξαπλωμένη καὶ ἄρχισε νὰ φιλῆ παρὰφορα τὰ ἀχρὰ κρῦα χέρια ξεφωνίζοντας:

— Νόνα μου, νονούλα μου, τί ἔπαθες ; Τί ἔχεις, μίλησέ μου!

Βλέποντας ὁμως τὴν «νόνα» νὰ προσέχη σ' ἓνα σημεῖο ἀφηρημένα, νὰ δέχεται ψυχρὰ τίς ὀλόθερμες ἐκδηλώσεις καὶ νὰ μὴν ἀπαντᾷ καθόλου, ἀναλύθηκε σὲ δάκρυα.

Ἡ κυρα Θανάσαινα, ψάχνοντας γιὰ κολώνια στὸ ντουλαπάκι, ξαφνιάσθηκε καὶ γύρισε ἀπότομα, ψιθυρίζοντας :

— Τ' εἶναι πάλε ;

Καὶ ἅμα ἐνόησε :

«Νὴ κάνεις ἔτσι, Ἀνθοῦλα μου, εἶπε δίνοντας στὴν φωνή της τὸ χρῶμα τῆς ἀδολῆς στοργῆς τῶν ἄκαρπων σπλάχνων της. Μὴ κλαῖς νὰ σὲ χαρῶ. Νὰ καὶ τὸ παλιο μπουκάλι, μπροστά στὰ μάτια μου ἦτανε. Θὰ μυρσιση καὶ θὰ συνέλθη τελείως.

Πλησίασε.

«Μιά λιγοθυμιά. Βρέθηκε ἡ εὐλογημένη μέσα στὰ χαλκούνια. Δὲν ἔχει τίποτε. Πάψε κοκόνια μου. Μὴ τὴν πικραίνεις, τῆς φτάνουν τὰ βάσανά της».

«Θειά, μίλα στὴν ἀγγόνα σου, ποῦ τρόμαξε ἡ καυμένη. Νὰ πιὲ νερό. Ἀνάσανε. Εἶναι ὠραία μυρουδιά. Ἔτσι παιδάκι μου. Ἀνασηκώσου. Σφόγγισε τὰ δάκρυα. Βλέπεις, δὲν ἔχει πιὰ τίποτε... Ἴσα ποῦ μᾶς τρόμαξε. Θέλει ὁμως ἀέρα. Ἔσεῖς οἱ ἄλλες δὲ περνᾶτε μέσα ; Σκάσαμε. Βαγγέλαινα σὲ περιμένει τὸ στασίδι καὶ ἡ παρέα. Ἐσὺ Καλυψῶ πετάξου νὰ δῆς στὰ μανάλια. Οἱ ἄλλες, ποιὸς ξέρει, θὰ πιάσανε τὴν κουβέντα.»

Καὶ ὅταν ἄδειασε ὁ χῶρος.

«Κι' αὐτές, μήπως κάμανε καὶ τίποτε. Μύρισε πάλε Θειά. Ἀκοῦμπα ἐδῶ καλύτερα. Ἔτσι. Βλέπεις Ἀνθοῦλα μου, μᾶς κυττάζει. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἤξερα ποιά εἶναι. Τὴν φέρανε κουβάρι. Πῶς ἔτυχες μέσα στὸ κακό, Θειά Στάθαινα;

— Νά, ἔφυγε ἀπὸ τὸ σπίτι μόνη της, Θειαθανάσαινα ἄν κσι τῆς εἶπα νὰ περιμένῃ. Σὲ λίγο θὰ πεταγόμουνα. Θὰ πρόφτανε τὸν ἐπιτάφιο τοῦ Ἀἰ Λαζάρου.

Κατάχλωμη ἡ προεστή, κούνησε θλιβερὰ τὸ κεφάλι καὶ ἀναστέναξε. Ἔπειτα ἀργὰ καὶ κουρασμένα :

— Ἄχ, παιδάκι μου, δὲ μὲ κράταγε τὸ σπίτι· ὄχι. Μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι ἡ τελευταία μου Μεγάλῃ Παρασκευή.

Ἡ κόρη ἔφερε ἀπότομα τὸ μαντήλι στὰ μάτια, ἐνῶ τῆς ἄλλης χέρια καὶ πρόσωπο ἐκφράσανε διαμαρτυρία:

— Μπα σὲ καλό σου, Θειά. Τί λόγια εἶν' αὐτά! Κολλάζεσαι τέτοια ἡμέρα. Μὴ στενοχωρεῖται ἐσὺ κοπέλλα μου. Λησμόνησες Θειά, τί εἶπαμε χτές τὸ βράδι; Καὶ τί ὑπόσχεση μοῦ ἔδωκες; Νὰ τὸ λιβανιστήρι τὸ χω φυλαγμένο ἐκεῖ γιὰ τὴν ὥρα του.

— Ὁ Μεγαλοδύναμος νὰ μὲ δυναμώση.

— Θὰ σὲ δυναμώση. "Ἐχεις ἀκόμα κόσμο κι' εἶσαι χρειαζούμενη,

— Κάθισε κόρη μου σιμὰ στὴ Νόνα σου. Τὸ νερὸ πλάγι εἶναι. Καὶ ἡ 'κολώνια. Ἐγὼ πρέπει νὰ περάσω μέσα. Μόλις καναλάβη πὼς μπορεῖ, μπαίνετε νὰ προσκυνήση καὶ νὰ καθίστε κοντὰ στὶς ἄλλες.

*
* *

Νόνα κι' ἐγγονὴ βρεθῆκανε κατάμονες.

Ὁλόδροσο μπουμπούκι στὴ ζωὴ, δοκιμασμένο ἀπὸ τίς καυστικὲς πνοὲς τοῦ πόνου, ἔγερνε μελαγχολικὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ κουτσουρεμένο καὶ μισόξυρο κορμὸ τῆς γενιᾶς τῆς.

Λύπης πικρῆς τὴν σιγὴ ταράζανε φωνὲς σὰν ἀπόκοσμες, συγκεχυμένοι θόρυβοι, συριγμοὶ ὀλιγόστιγμοι.

Εὐφραντικὴ ἢ θεία μοσχοβολιὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ παραμυθητικὸ τὸ ἀσίγαστο ψιθύρισμα τῆς λατρείας, λεπτὲς ἐντυπώσεις ἐξαιρετικῆς ὥρας, φτάσανε ἀργὰ κι' ἐπίσημα γιὰ νὰ σνεγνώσουν στὰ μάτια τῆς παρθένας ὑγρά μαργαριτάρια καὶ νὰ ξαναχύσουν ἀνάλαφρα ἀνάλαφρα τὸ χρῶμα τῆς ζωῆς στὴν νεκρικὴ γέρικὴ μορφὴ.

*
* *

Κάμποση ὥρα ὕστερα, ἀκουμπώντας στὸ νέο μπράτσο ἢ Κυραστάθαινα προχώρησε ἀργὰ κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους. Το χέρι δὲ σταματοῦσε τὸ σταυροκόπημα καὶ τὰ χεῖλια τίς σιγανὲς προσευχάς. Ἀδύναμα τὰ γόνατα καμψθῆκανε μπροστὰ στὸ ἱερὸ μεγαλεῖο τοῦ νεκρωμένου Θεοῦ.

Οἱ ἄλλοι πίσω σταθῆκανε μὲ σεβασμὸ νὰ προσκυνήση ἢ προεστή. Καὶ αὐτοὶ οἱ «ἄλλοι» τῶρα εἶχανε ἐξαιρετικὰ ἀραιώσει, γι' αὐτό, λίγο ἀπορημένη ἢ Ἀνθοῦλα, παρατηροῦσε γύρα. "Ἐλεγε ὅχι μόνον ὁ πολὺς κόσμος, ἀλλὰ καὶ οἱ συνενορίτισσές τῆς καὶ ὄλες οἱ μικρὲς φιλενάδες τῆς. Ξεχωρίζανε μονάχα τὰ καθίσματά τους

άδεινά και τραβηγμένα μ' άταξία. Ή άπορία της αύ-
ξησε πιό άκόμη άμα διέκρινε πλήθος και στρυμωξη προς
τά έξω στην δεξιά ύψη.

Βοήθησε την μάμη ν' άποτραβηχθῆ, μετά την έβαλε
νά καθίση και αύτή άπομακρύνθηκε λίγο. Την πρόλαβε
μιά χονδρή φωνή· ή φωνή τῆς κυρα - Καλυψώς. "Άκουσε
καθαρά νά λέγη :

«Θά σκάστε τόν κόσμο. Ντροπή, ντροπή. Ή Χάρη
Του άκόμα δέν είναι ούτε οτ' Άμαξοστάσιο».

Κατάλαβε άμέσως και κάτι σάν βία, σαν άσυγκρά-
τητη τάση έσφιξε κι' αύτή. Πλησίαζε πομπή έπιταφίου.
Ήντίθετα άπό τις μεγάλες ένορίες, ό έπιτάφιός του γρα-
φικού Νεκροταφείου, έβγαине και βγαίνει πολύ νωρίς,
δυό ώρες νύχτα, και ή διαδρομή του, μεγάλη, έπίσημη
και ξεμακρη σε πυκνά πλήθη, άποκορυφώνει τό κοινό
πένθος.

Ή πλατύς δρόμος περνά πίσω άκριβώς άπό την έκ-
κλησία. Ήκει τρέχανε βιαστικοί όλοι νά σταθουν. Τό
Ήμαξοστάσιο, άνοικτός χώρος σάν πλατεία, σταθμός
τόν παλαιό καιρό τών ταχυδρομικών άμαξών του νομού,
είχε μισογεμίσει. Συγκρατημένα, πένθιμα, ύποβλητικά τά
σαλπίσματα άσκοουσαν στίς ψυχές ένέργεια μαγνήτου.
Ήτανε κάτι, πού μιá φορά τό χρόνο αύτή την νύχτα οί
ψυχές τών χριστιανών τό δοκιμάζουν. Κάτι βαθεία φυ-
τεμένο άπό; τήν παράδοση και άπό την πίστη, πού κάμ-
πτει όλη την ύπαρξη σε συντριβή.

*
* *

Ήλλοϋ τελευταίες οί δυό γυναίκες κατεβήκανε τά
έξωτερικά σκαλιά τῆς άριστερης Πύλης. Ή έγγονή δέ
βοηθοϋσε πιá. Δέ χρειαζόντανε. Ή γριά θεία τῆς νεω-
κόρισσας περπατοϋσε σταθερά. Τό βουητό τῆς πομπῆς,
οί σάλπιγγες, έπειτα ή μουσική και οί ψαλμωδίες, εύφραί-
νανε την πολυδοκιμασμένη καρδιά τῆς, άλαφρώνοντας
άφάνταστα τό βάρος τῆς. Τά δάκρυά τῆς στάζανε συνε-
χώς. Ήχι όμως μονάχα αύτῆς, αλλά όλων τών μαυρο-
φορεμένων και χαροκαμένων γυναικών, πού φαινόντανε
γονατισμένες σειρά στον τοίχο του Γυμναστηρίου νά
προσκυνοϋν και νά προσέχουν μπροστά τους άναμμένα
μικρά λιβανιστήρια. Σιμά σ' εκείνες γονάτισε και ή
κυρά·Στάθαινα.

Ἡ συνοδεία τοῦ ἐπιταφίου ἀργοσάλευε. Μόνον ὁ ἦχος τοῦ τυμπάνου ἀργὸς καὶ πειθαρχημένος κανόνιζε τὸ βῆμα. Λαὸς ἄπειρος. Θάλασσα ὀλόκληρη ἀναμμένες λαμπάδες. Βεγγαλικά πολύχρωμα στὰ χέρια τῶν παιδιῶν ἀπλώνανε ἐξωτικούς χρωματισμούς στοὺς ἀνθοστόλιστο κουβούκλιο μὲ τὰ θαμπὰ φαναράκια, στοὺς ἱερεῖς καὶ σ' ὅλη τὴν ἀκολουθία, κάνοντας νὰ λαμποκοποῦν τὰ λοφία τῶν ἀξιωματικῶν καὶ οἱ ξιφολόγες τῶν Εὐζώνων. Ὁλοκάθαρες παιδικῆς φωνῆς ψέλνανε :

» Ἐρρανον τὸν τάφον...

Ἄπ' τὰ σκοτεινὰ καμπαναριά τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ξεφεύγανε τρεῖς-τρεῖς σιγαλοὶ μεταλλικοὶ θρήνοι. Ψηλά ἀπὸ μάνδρες, μπαλκόνια, παράθυρα καὶ ταρατσες ἀμέτρητες γυναῖκες καὶ παιδιά σταυροκοπιόντανε κινῶντας κάπου-κάπου θυμιάτᾶ. Σύννεφο τὸ μοσχοβολισμένο λιβάνι, καταυγασμένο ἀπὸ τὰ πυροτεχνήματα, διέχυνε παντοῦ τὴν βαλσαμῶδη εὐωδία του.

Καὶ προχωροῦσε ἡ πομπὴ καὶ ἀδιάκοπα ψέλνανε τὰ μικρά.

Οἱ μαυροφορεμένες γυναῖκες σιγοκλαίγανε πέφτοντας σὲ μετάνοιες. Γυάλιζαν τὰ φῶτα τὶς ὑγρὲς ὄψεις των. Χαροδαρμένες μάννες οἱ περισσότερες· χῆρες, στερημένες ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τῶν καρπῶν τῶν σπλάγχων των οἱ ἄλλες, ἀπολαβαίνανε μυστικὴ ἀνακούφιση στὴ διάβα τοῦ Ἐσταυρωμένου. Νομίζανε πῶς, στὴν ἀτελείωτη πομπὴ πίσω, κολλοῦσε καὶ ἡ ἀόρατη ἀκολουθία τῶν ἀγαπητῶν χαμένων ὑπάρξεων.

* *

Ἡ πομπὴ τέλος διάβηκε. Ἀκολούθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι. Οἱ ψαλμωδίες πλέον δὲν ἀκουγόντανε. Ὅμως ἡ μάμη τῆς Ἀνθούλας ἔμενε στὴ θέση τῆς. Δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ κανεὶς. Ἐκαμε ἀκόμη μιὰ μετάνοια, ψιθύρισε καὶ τὴν τελευταία τῆς προσευχὴ καὶ ἀνασηκώθηκε μόνῃ τῆς.

* *

Τὴν νύχτα μιᾶς Μεγάλῃς Παρασκευῆς τὸ κακὸ τῆς εἶχε κάψει τὴν καρδιά καὶ καθῶς λέγανε, τῆς εἶχε σαλέψει καὶ τὰ λογικά. Ἐνας περίπου χρόνος ἦταν ἀπὸ τὸ χάσιμο τῆς κόρης τῆς, μητέρας τῆς Ἀνθούλας. Ὁ Παντελῆς, παιδί γερὸ καὶ δουλευτάρικο τῆς ἔμεινε τὸ μοναδικό

στήριγμα. Ποτέ δὲ τὴν πίκραινε. Τότε μονάχα δὲν τὴν ἄκουσε. Ἄλλὰ καὶ πάλι, γιὰ νὰ μὴν τὴν λυπήσῃ, τὰ χαλκούνια τὰ ἐτοίμασε στὸ Ἴχθυοτροφεῖο τοῦ κουμπάρου του, ὅπου δούλευε ὡς βοηθὸς τοῦ караβοκύρη. Χαλκούνια πολλὰ καὶ μεγάλα. Ἄγρια, πραγματικῶς τὰ ἔθιμα τότε. Ἄγρια, ὅπως τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων τὰ διαμόρφωσε ἀνακατεύοντας τὴν θρησκευτικὴ προσήλωση μὲ τὸν τυφλὸ καὶ μαχητικὸ φανατισμὸ. Δίνοντας ἐπιπλέον — χρόνοι πικρῆς σκλαβιάς — συμβολισμὸ τοῦ θεοῦ πάθους μὲ τὰ βαρεῖα βάσανα τοῦ ἔθνους. Καὶ παρακινώντας τὴν ψυχικὴ ὁρμὴ σὲ συμβολικὰ τελετουργίες. Αὐτὲς οἱ τελετουργίες, παραδομένες πιστὰ ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, ἐπιζούσανε ὡς ἓνας ἀνταγωνισμὸς τῶν ἐνοριῶν.

Στὴν ἀγριότητα τῶν συνηθειῶν προσθετόντανε καὶ τὸ φιλότιμο. Ὁ γιὸς τῆς Κυραστάθαινας κυριαρχοῦσε στὸ περιβάλλον του. Τὴν κυριαρχία αὐτὴ καὶ ἀπέναντι τῶν δικῶν του καὶ ἀπέναντι τῶν ξένων ἐνοριτῶν ἔπρεπε νὰ τὴν διατηρήσῃ. Τελείωσε.

Ὅπως κάθε χρόνο καὶ τὴν νύχτα ἐκείνη τοῦ ἐπιτάφιου ἢ γιὰ εἶχε ξενυχτήσει στὴν ἐκκλησία μὲ τίς ἄλλες γυναῖκες. Οἱ ἐπιτάφιοι θὰ γυριζόντανε στὶς τρεῖς μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Τὴν δαγκῶνανε ἀδρῖστοι φόβοι. Ὑποπτευόντανε πὼς ὁ Παντελῆς θὰ ἔρριχνε χαλκούνια. Ἄν δὲν ἔρριχνε ὅταν θὰ προσπερνοῦσε ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Ἄϊ Σπυριδῶνα, θὰ ἔρριχνε ἅμα διάβαινε ὁ δικὸς τους ἀπ' τὴν Ἁγία Παρασκευή, ποῦ οἱ χαλκουιέρηδες αὐτῆς τῆς ἐνορίας, πολλοὶ καὶ ξακουστοί, θὰ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς σταματήσουν τὴν πομπή. Ἄν οὔτε καὶ κεῖ, τότε ἐξάπαντος στὴν πλατεῖα τῶν Ἡρώων κατὰ τὴν συνάντησιν καὶ τῶν τριῶν ἐνοριῶν. Ἄχ! ἐκεῖ τρόμαζε περισσότερο· ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἀνάβανε τὰ πιὸ πολλὰ καὶ μεγάλα.

Κι' ἐν τούτοις τὸ κακὸ ἔγινε στὴν ἴδια τῆς τὴν ἐνορία ἀπ' ἔξω.

Ὁ ἐπιτάφιος τῆς Μητροπόλεως εἶχε βγῆ πρῶτος, ὅπως πάντα σχεδόν, καὶ ἀκολουθώντας τοὺς συνηθισμένους δρόμους σάλευε κατὰ τὸ Ἀμάξοστάσιον γιὰ νὰ περάσῃ πίσω ἀπὸ τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα. Μέσα στὸν τελευταῖο αὐτὸ συνεχιζόντανε ἡ ἀκολουθία. Ὀλόφωτος ὁ σεπτὸς χώρος, κατανυκτικοὶ καὶ συγκλονιστικοὶ ψαλμοί, χοροὶ ὑπέροχοι, ἀρώματα θεῖα· ὄλα, ὅπως ἡ βυζαντινὴ Ὁρθοδοξία τὰ ἔταξε καὶ τὰ παρέδωσε στὶς κατοπινὰς γενεάς. Ἀποκαμωμένες καὶ νυσταγμένες οἱ χριστιαν-

νικὲς ψυχὲς μεθοῦσαν ἀπὸ τὴν γοητεία τοῦ θεοῦ δράματος.

Τὴν ὥρα ἐκεῖνη τὴν ὥρα, ποῦ ὁ ἱερεὺς ἔβαινε τὸ πυκνὸν ἐκκλησίασμα καὶ ἐτελείωναν πιά τὰ ἐγκώμια ἀφήνοντας γι' αὐτὸ σταλαγματιὲς λύπης, ἀντήχησε ἀπ' ἔξω σιγαλὸ κι' ἀργόρρυθμο σάλπισμα. Ἡ πομπὴ τῆς Μητροπόλεως πλησίαζε.

Πρὸς τὰ ἐξωκινηθῆκανε πρῶτα τὰ παιδιά. "Ἐπειτα καὶ καὶ πολλοὶ μεγάλοι. Τελευταία τὸ πήρε εἶδηση ἡ μητέρα τοῦ Παντελῆ. "Ἐδωσε ἀμέσως τὴν λαμπάδα τῆς στὴν πλαγινὴ καὶ πῆγε πίσω ἀπὸ τὴν οὐρά. Μὲ σπρωξίματα τῶν βιαστικῶν βρεθῆκανε στὴν ἐλαφρῆ ψύχρα τοῦ ἐνάστρου ὑπαίθρου. Τῶν χαλκουινῶν ἡ μανία βογκοῦσε καὶ ἀνατάραζε τὴν ἅγια νυχτιά, στὰ μεταξύ διαστήματα ὅμως ξεχώριζε ὑπέργειος ὁ θρῆνος τῆς μουσικῆς.

Ἡ κακομοῖρα ἡ μάννα ἔτρεμε, σὰν νὰ προαισθανότανε τὸ κακό.

"Ὅλοι βιαζόντανε νὰ βγοῦν στὸ μεγάλο δρόμο ν' ἀπολάψουν τὸ θέαμα ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ παρέλαση. Πατώντας τὴν ἄκρη τοῦ Ἀμαξοστασίου ἡ κυρὰ Στάθαινα, πνίγηκε καὶ στραβώθηκε. Ἡ καπνούρα σκέπαζε τὸ κάθε τι. Προχώρησε λίγο ἀκόμη. Χωρὶς καλὰ νὰ βλέπη κι' ἐνῶ καταλάβαινε τὴν πρωτοπορεία νὰ διαβσίνη, διέκρινε κάποιον μ' ἓνα δαυλὶ στὸ χέρι νὰ τρέχη καὶ τοὺς ἄλλους ν' ἀραιώνουν. Οἱ φωνὲς τῆς διαλυθῆκανε στὸν γενικὸ ἀχό. Προχώρησε ἀκόμη λίγο. Στὸ κενὸ διάστημα τῆς φάνηκε πῶς κάποιος γονατισμένος κρατοῦσε κάτι, ἀσφαλῶς χαλκοῦνι. Τὸ δαυλὶ μετέδωσε τὴν φωτιά. Τρομερὴ σπιθερὴ φλόγα ἔφθασε τὸν οὐρανὸ βουίζοντας ἀπαίσια. Καὶ ὄλο δυνάμωνε σέρνοντας ἐκεῖνον, ποῦ κρατοῦσε τὸ πυροτέχνημα. Μάκρυνε ἀκόμα. Σχίστηκε σὲ φρικτὲς γλώσσες. Σκέπασε τὸ διάστημα μὲ μαῦρες σπιθοκεντημένες τουλοῦπες. Διέγραψε ἀπότομα ἐπικίνδυνους διάπυρους κύκλους αὐξάνοντας τὸ μουγκριτὸ τῆς καὶ ξαφνικὰ βροντώντας καταχθόνια μεταβλήθηκε σὲ πέλαγος ἀπὸ ρευστὲς λαμπάδες, ποῦ ἀπλωθῆκανε ἐπάνω στὰ ταραγμένα πλήθη. Τὸ ἀπροσδόκητο σκάσιμο διαδέχτηκε τρομερὴ ταραχή. Φωνὲς ἀνακατεμένες ξεχωρίσανε :

«Παντελῆ, Παντελῆ, ἔπαθες τίποτε; Μίλησε, πῶς τὰ κατάφερες ἔτσι;

Τὴν δευτέρη φορὰ οἱ φωνὲς σμίξανε μὲ γυναικίους σκουσμούς.

Ἡ πομπὴ περνοῦσε ὀλοένα. Ἄργα καὶ θλιβερὰ κρατοῦσε τῆς πορείας τὸν ρυθμὸ ἢ φιλαρμονικὴ καὶ κάποτε ἀκουγόντανε καὶ ψαλμοί.

Οἱ «φίλοι» σηκώσανε τὸ σῶμα καὶ μὴ προσέχοντας τὶς κραυγὰς τῆς κσκομοιρῆς μητέρας, τὸ μεταφέρανε γοργὰ γοργὰ στὴν βρύση. Ἄπο ἐκεῖ τρέξανε στὸ Φαρμακεῖο. Μάταια ὄμως. Ὁ γιατρός, πού ἔφτασε τοὺς ἀπέλπισε. Τὸ πήγανε τότε στὸ σπῆτι του καὶ τὸ ξαπλώσανε νεκρό.

Ξημέρωσε. Οἱ ἐπιτάφιοι γυρίσανε. Τὸ θλιβερό νέο πέταξε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα καὶ ὄλη ἡ πόλη δοκίμασε πίναρα. Πολὺ σπάνια νὰ συμβῆ ἓνα τέτοιο κακό.

*
* *

Ὁ πολὺς πόνος τῶν μητρικῶν σπλάχνων ὄχι μόνον ἐτσάκισε τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐκλόνισε κάπως καὶ τὸ λογικὸ τῆς δύστυχης γυναίκας. Παράδειρε παραπολὺ, σιγὰ ὄμως κι' ἀνεπαίσθητα ὁ χρόνος ἔγιανε τὶς πληγές. Μόνον κάθε Μεγάλῃ Παρασκευῇ οἱ δικοὶ τῆς φοβούντανε καὶ τὴν ἐπιτηροῦσαν. Σὰν νὰ ζωντανεύανε τότε οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ δυστύχημα. Πήγαινε καὶ περίμενε γονατιστὴ κρατῶντας θυμιατὸ νὰ περάσῃ ὁ «Ἀφέντης ὁ ἔσταρωμένος» γιὰ νὰ τῆς δώσῃ «παρηγοριά».

Αὐτὴ τὴν συνήθεια τὴν εἶχε καθιερώσει ὡς «τάμα» στὸν «Μεγαλοδύναμο», τὸ ξέρανε δὲ ὄλοι καὶ προσπαθοῦσαν νὰ μὴν τὴν ἐνοχλοῦν στὴν ἀπόμερη ἄκρη τῆς, ὅταν κάθε χρόνο διερχόντανε ἡ «Χάρη» Του.

Παρουσιάστηκε ἐν τούτοις ἀνάγκη νὰ τῆς τὸ κόψουν αὐτό, ἐπειδὴ τὴν τελευταία χρονιά ἔπαθε νευρική κρίση καὶ κινδύνεψε,

Ἐκεῖνο, πού τῆς εἶχε μείνει πλέον ἀπὸ τὴν φοβερὴ δοκιμασία τῆς ἦτανε μιὰ ἐπιμονὴ θλίψη.

Αὐτὴ ἡ παλιά θλίψη, συνηθισμένη σ' ὄλους πιά, τὴν προηγούμενη νύχτα στὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, ξαναφούντωσε ἐκδηλώνοντας μικρὴ κρίση. Ἡ ἐγγονοῦλα τῆς καὶ οἱ ἄλλοι δικοὶ τῆς ἀνησυχῆσανε γιὰ τὸ λογικὸ τῆς.

Ἐπέμενε πὼς εἶδε τὸν μοναχογιό τῆς σὰν ἄγγελο καὶ ἤθελε νὰ τῆς μιλήσῃ.

Ἡ ἐπέμβαση τῆς ἀνηψῆς τῆς, τῆς κυρα Θανάσαινας ἀπῆρξε θαυματουργή. Τὴν ἀποτράβηξε τὴν γιὰ στὴν ἄκρη τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς μίλησε ἀρκετὴ ὥρα. Ἐτσι ξαναγυρίζοντας τὴν εἶδανε οἱ ἄλλοι πολὺ ἥσυχη.

Τὴν χρονιά αὐτή, ὕστερα ἀπὸ τόσα ἔτη, τὰ πράγματα ἦτανε ἀλλαγμένα. Τὰ παλιά ἔθιμα παραμερίσανε ἄρκετά. Χαλκούνια λίγα καὶ μικρά, κι' ἀκόμη λιγώτερη προθυμία γιὰ τὴ συνέχεια τῆς παραδόσεως. Συνέπεσε δὲ ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα νὰ βγῆ πρῶτος. Μετὰ τὸ τέλος τῆς κατανυκτικῆς ἀκολουθίας μ' εὐλαβικὴ προσοχὴ οἱ ἄντρες σηκώσανε τὸ κουβούκλιο. Στὴν κυρία πύλη χαμηλώσανε λίγο. Ὁ κατάλευκος σταυρός, τὰ δροσερὰ στέφανα καὶ τ' ἀγγελούδια σκεπάζοντας τ' ἀναμμένα φαναράκια ἀργοκουνιόντανε.

Ἀπὸ τὶς πλαγινὲς θύρες ξεχύθηκε τὸ πλῆθος. Τρόμαζε τὸ ἀεράκι τὸ φῶς τῶν κεριῶν. Οἱ καμπάνες θρηνοῦσαν. Οἱ μικρὲς λάμπεις τῶν ὀλίγων καὶ ἀκινδύνων χαλκουνιῶν φωτίζανε τὸν μεγάλο μαῦρο σταυρὸ στὴν κεφαλὴ τῆς πορείας καὶ κάνανε ν' ἀστράφτουν τὰ πολύτιμα ἑξαπτέρυγα.

Μετὰ τὸ τρισάγιο πίσω στὸ ἱερό, ὁ «Ὁραῖος κάλλει» φέρθηκε πρὸς τὴν σκοτεινὴ διαδρομὴ.

Σ' ὄλη τὴν πόλη σημειωνόντανε ἀνάλαφροι θόρυβοι. Εἶχανε βγῆ καὶ τῶν τριῶν ἑνοριῶν οἱ ἐπιτάφιοι.

Στὴν ἐκκλησίᾳ ἀπομείνανε μερικὲς προεστῆς καὶ ἡ νεωκόρισσα. Ἐξω πάλι ἀπ' αὐτὴ ἄρκετοὶ περίεργοι, περιμένοντας τὸν ἐπιτάφιο τῆς Μητροπόλεως. Κοντὰ σ' αὐτὸν θ' ἀκολουθοῦσε περισσότερος κόσμος, στρατός, ἐπίσημοι καὶ μουσικὴ,

Δὲ μπορούσε νὰ βραδύνη καὶ πολὺ. Ἀπὸ τὰ βόθη τοῦ δρόμου τῆς ὀλοσκότεινης ἀγορᾶς ἔφθασε ὁ ψίθυρος πένθιμου ἑμβατηρίου. Ψυχικὴ ἀνατριχίλα δοκίμασε ὅλους. Παράθυρα κροτήσανε. Καὶ μπαλκονόπορτες. Ξαγρυπνισμένα πρόσωπα κλίνανε σὲ σταυροκόπημα. Κεριὰ διώξανε τὰ σκότη καὶ θυμιάματα εὐωδιάσανε τὸν ἄερα.

Μεγάλῃ κι' ἀτελειῶτῃ ἡ μπομπὴ καὶ ἄφθαστῃ σὲ μεγαλοπρέπεια. Κηδευόντανε πραγματικὰ ἕνας Θεός!

Τὸ πλάτος τοῦ Ἀμαξοστασίου κατακλύστηκε ἀπὸ τὴν πρωτοπορεία.

Νύχτα ἤσυχῃ βυθισμένη στὸ θρησκευτικὸ δέος. Κάτι τὸ μουσικὸ καὶ ἀσύλληπτο γέμιζε τὶς καρδιὲς ἀγαλλίαση εὐφρόσυνῃ ἀνάμικτῃ μ' ἀνώτερο πόνο.

Μπροστὰ πορευόντανε δυὸ σειρὲς παιδιὰ βαστάζοντας πυροτεχνήματα πολύχρωμα. Οἱ ὥρατες λάμπεις φωτίζανε τὸν ἀναθρωποπηγμένο μακρὺ δρόμο καὶ δημιουργοῦσαν κτυπητὲς ἀνταύγειες στὰ βαρύτιμα ἄμφια τῶν

κληρικῶν. Τὸ ἐμβατήριον ξεψύχησε. Ὀλόδροσες παιδικές φωνές σὲ χορὸ πολύβοο, ἀλλὰ συγκρατημένο καὶ ὑποβλητικό, τονίζανε στροφές ἀπὸ τὰ ἐγκώμια.

Καὶ διαρκῶς διαβαίνανε, διαβαίνανε. Ὅλο τὸ μέρος ἀνάστανε καὶ ἡ μοσχοβολιά ἔδειχνε σὰν ν' ἀργοκατέβαινε ἀπὸ τοὺς θλιμμένους οὐρανοὺς.

Ὁ «Νυμφίος» ἔφερε μαζὶ του ἀπὸ τὸν κατάφωτο ναὸ ὄλη τὴν γοητευτικὴ ἐπιβλητικότητά τῆς ἀκολουθίας τῶν παθῶν καὶ ὄλη τὴν ἐξώκοσμη ἠθικὴ ἀνάταση ρίχνοντας στὴν σκιά τὴν ἐγκόσμια ματαιότητα.

Στὴν ἀπέραντη ἔκταση τῶν σπιτιῶν δεξιὰ κινούντανε χέρια, γονατίζανε ἄνθρωποι. Τὰ πλήθη ὄλο καὶ σαλεύανε καὶ ἡ μπομπὴ ἐμάκραινε.

* * *

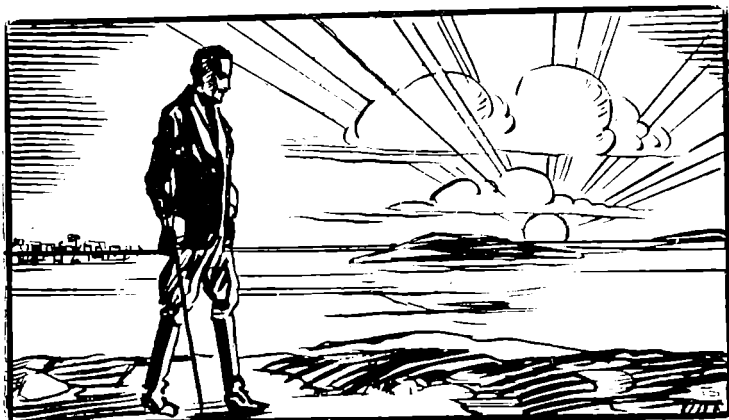
Ἀριστερά, ἀποτραβηγμένες στὴν ἄκρη, προσευχόντανε γονατιστὲς δυὸ γυναῖκες. Ἡ μιὰ στενάζοντας συχνὰ λιβάνιζε. Χωρὶς νὰ πολυπροσέχη ἂν περνοῦσε ὁ κόσμος. Στὸ δύσκολο δρόμο τῆς ζωῆς τὰ πένθη μαράνανε τὶς καρδιές τῶν μαυροφορεμένων γυναικῶν καὶ στὸ πέρασμα τοῦ μεγάλου Γιατροῦ τῶν ἀνθρωπίνων πόνων αὐτὲς ζητοῦσαν τῆς παρηγορίας τὸ βάλσαμο.

Τὴν ὥρα, ποὺ ἔφτασε τὸ κέντρο τῆς μπομπῆς κι' ἐπρόβαλε ὁ «Ἀφέντης ὁ Ἐσταυρωμένος» ἡ γυναῖκα μὲ τὸ θυμιατό, μυριολογώντας δυνατά, σηκώθηκε. Λίγο μετὰ, ὅσοι γυρίσανε νὰ κυττάξουν, τὴν εἶδανε νὰ σωριάζεται χάμου. Γρήγορη ἢ ἄλλη γυναῖκα ἔσκυψε νὰ τὴν βοηθήσῃ λέγοντας:

— Ἄντε, Θειά, σήκω. Τόκαμες τὸ τάμα σου στὸ μακαρίτικο Ὁ Ἀφέντης νὰ σὲ δυναμώσῃ. Ἐλα καὶ δὲ κάνει, μᾶς βλέπουν. Πιάσου ἀπὸ μένα...

Μίλησε ἀκόμη κι' ἄλλο ἢ νεωκόρισσα, ἀλλὰ μάταια γιὰτὶ ὅσοι ἀδρασκελοῦν τὸ κατώφλι τῆς πονεμένης ζωῆς, ποὺ ὁ Χριστὸς ἤρθε ν' ἀλαφρώσῃ, δὲν ἀκοῦν πιά...

Ἡ καημένη ἢ Κυραστάθαινα εἶχε φύγει νὰ συναντήσῃ τὸ παιδί της.

Ὁ Καπετάνιος

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ ξένοι μὴ ξέροντας στὸν «Παλιόκαμπο» πρόσωπα καὶ πράγματα, παραξενευόντανε βλέποντας τὸν Μπαρμπάνο, τὸν νοικιαστὴ τοῦ μεγάλου βακουφικοῦ κτήματος, νὰ φέρνεται μ' ἑξαιρετικὸ σεβασμὸ καὶ πραγματικὴ ἀφοσίωση στὸ μεγαλοκτηματῖα, τὸν «Καπετάνιο», ὅπως τὸν λέγανε μέσα κι' ἔξω στὸ Μεσολόγγι.

Καὶ παραξενευόντανε οἱ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι γιατί μαθαίνανε πὼς ὁ ἐπιδέξιος ἐξωμάχος τὴν ἐκτίμησὴ του καὶ τὴν συμπάθεια γιὰ νὰ τὰ ἐκδηλώσῃ, τὰ ζύγιασε ὄχι μὲ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐπιρροή—ὅπως γινόντανε τότε—ἀλλὰ μὲ τὴν πονόψυχη καρδιά καὶ τὴν πραγματικὴ ἀξία.

Οἱ ξένοι ὅμως ἐκεῖνοι, σὰν διαβατικοί, δὲ ζητήσανε ἀπὸ τοὺς δουλευτάδες νὰ πληροφορηθοῦν τὰ καθέκαστα. Ἄλλοιως, ὅλα τὰ στόματα ἀνυπόκριτα θὰ τοὺς μιλοῦσαν γιὰ τὶς τόσες καλωσύνες τοῦ ἄρχοντα, ποὺ δικαιολογοῦσαν καὶ κάτι παραπάνω, τὴν διαγωγή τοῦ καλοῦ Μπαρμπάνου.

Ὁ Μεγαλοκτηματῖας αὐτός, γιὸς παλιοῦ ὄπλαρχηγοῦ, μαζί μὲ τὴν ξεχωριστὴ κοινωνικὴ θέση, εἶχε κληρονομήσει καὶ μεγάλη κτηματικὴ περιουσία.

Σήμερα οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του ἔχουν ἀφήσει

τήν ζωή. Οί νέοι μολογᾶνε καὶ σχολιάζουν τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ τοῦ καθενός.

Ἄπο τὴν οἰκογένεια τοῦ Καπετάνιου στὴν πόλη τῆς λιμνοθάλασσης δὲν ἀπομένει κανεὶς. Ἄλλοι χαθήκανε ἀπὸ ἀσωτείες καὶ κακομιριές—αὐτὸ λέγουν ὅσοι τοὺς γνώρισαν. Καὶ οἱ ὑπόλοιποι, χρόνια τώρα, ἔχουν ξεπατρισθῆ, ἀφήνοντας νὰ ἐρειπωθῆ τὸ κατάκλειστο παλιὸ προγονικὸ σαράγι, νὰ χορταριάσουν οἱ ὠραῖες αὐλές καὶ ν' ἀγριέψῃ ἡ βλάστηση τοῦ κήπου.

Μιά φτωχὴ γριά, παλιά τους ὑπηρέτρια, ἡ κυραΡόζα, ζῆ ἀκόμα σὲ κάποιον πλαγινὸ σπιτάκι, ἀνιστορῶντας κάποτε κάποτε τὰ περασμένα στὶς νέες γειτόνισσες καὶ μαλώνοντας τὰ παιδιά, πού κυνηγοῦν τ' ἀμέτρητα σπουργίτια, ὅσα φωλιάζουν στὶς βεράντες καὶ τὶς κατάχωσες τοῦ σπιτιοῦ.

* *

Τὸ μεγαλύτερο καὶ πιὸ εὐφορο κτῆμα ὁ «Καπετάνιος» τὸ εἶχε στὸ Παλιόκαμπο καὶ ὅπως ὄλοι οἱ κτηματῆται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, τὸ καλλιεργοῦσε ὁ ἴδιος καὶ μάλιστα μεθοδικὰ καὶ ἐπιστημονικά. Γι' αὐτό, κάθε ἡμέρα ἀναγκαστικὰ ἔδιδε τὸ παρῶν ἐκεῖ, φθάνοντας ἀπὸ τὴν πόλη πεζὰ καὶ ἀκουμπῶντας τὸ ψηλὸ καὶ λεπτὸ κορμὶ τοῦ στὴν χοντρή στριφτὴ μαγκούρα του.

Ἄμα ἄφηνε τὸν παραθαλάσσιο ἀμαξητὸ δρόμο καὶ χωνότανε στὴν ἐξοχὴ, πρῶτος τοῦ σταθμοῦ ἦτανε τὸ κτῆμα, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ νοικιαστοῦ. Τὸ παλιωμένο κόκκινο σπίτι, ὀρθὸ στὸν τόπο του καὶ σήμερα, χωμένο σὲ θαλεροὺς εὐκάλυπτους καὶ πανύψηλους δέντρος χρησίμευε, κατὰ τὸ πέρασμα, ὡς κέντρο τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν κυνηγῶν.

Στὴν ἐμφάνιση τῆς σεβάσμιας μορφῆς του ὄλοι σηκωνόντανε. Χαιρετοῦσε πρῶτος καὶ τὸν καθένα χωριστὰ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν φίλο του τὸν Μπαρμπάνο. Λόγια πολλὰ δὲν εἶχε, ἰδίως τὸ πρῶν. Ἄν τύχαινε ἄνοιξη καὶ ἔβλεπε γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι παρατασμένα τὰ βαρέλια μὲ τὸν χαλκὸ καὶ τοὺς ἐργάτες παρέκει νὰ ἐτοιμάζουν τὶς ψεκαστήρες, ρωτοῦσε :

— Αἶ, πῶς πάει ; Θὰ μᾶς ἀφήσῃ τίποτε φέτος ;

Καὶ μ' αὐτὸ ἐνοῦσε τὸν περονόσπορο, φοβερὴ πληγὴ πού ἀφάνιζε τοὺς κόπους καὶ τὸν ἰδρώτα τῶν γεωργῶν καίοντας ὅλη τὴν εὐλογημένην πρασινάδα τῶν σταφίδων

καὶ τῶν ἀμπελιῶν. Ὁλη, ὄση τότε πρόσχαρα ἀπλωνόντανε ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ψηλοῦ Ζυγοῦ ὡς τὰ σταροχώρφα. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἀκίνητους βάλτους ὡς τὴν λιμνοθάλασσα σφιγγοντας κάπου-κάπου συμμαζεμένα λιοστάσια ἢ μονωμένες τοῦφες ἀπὸ δέντρα, συντροφιά κομποῦ σπιτιοῦ ἢ ἀγροτικῆς καλύβας μὲ πλατεῖες κληματαριές. Τοὺς ἔλεγε ἔπειτα, μὲ φιλικὸ ὕφος πάντα, καμμιά συμβουλή γιὰ τὸ μῆγμα ἢ γιὰ τὴν διάλυση.

Ὁση ὑπερηφάνεια ἀρχοντιᾶς ἔλειπε ἀπὸ πάνω του ὑπῆρχε σ' ἀλαζονεῖα στὸ σκύλο του, μιὰ ἐκλεκτὴ ράτσα. Τὸ καλοζωῖσμένο τετράποδο, μόλις ἔφθανε λαχανιασμένο, ἂν ξεχώριζε κανένα πειναλέο καὶ ψωραλέο πλάσμα τῆς ὄμοταξίας του, ἀμέσως ἐξεδήλωνε ἐπιθετικὲς διαθέσεις, λογαριάζοντας, ὄχι στίς χαυνωμένες πιὰ δυνάμεις του, ἀλλὰ στὴν προθυμία—εἶχε πείρα γι' αὐτὸ—τοῦ θὰ δεῖχνανε ὄλοι γύρω, ἐάν τὸ κοπρόσκυλο τολμοῦσε νὰ θυμῶση καὶ νὰ ριχτῆ ἐπάνω στὴ σκυλίσα ἀφεντιὰ του.

Ἀπὸ τὸ βακούφικο κτῆμα ὁ Καπετάνιος προχωροῦσε ψηλά κατὰ τὰ λιοστάσια. Κᾶποτε ἄκουγε γαυγίσματα καὶ ποδοβολῆ στίς πρασινάδες. Φώναζε τότε δυνατὰ τὸν Ἄζορ, ποῦ τρόμαζε τὰ κουνέλια καὶ τοὺς πετεινοὺς τοῦ ἐνοικιαστοῦ καὶ ὅταν αὐτὸς ἔφθανε χοροπηδώντας δοκίμαζε τῆς μαγκούρας τὰ κτυπήματα.

Ψηλά καὶ βαρεῖά τὰ ποδήματά του, ἀσφάλεια γιὰ τὰ πολλὰ φειδία, δεχόντανε ὅλη τὴν δροσιὰ τῶν θρασερῶν χορταριῶν. Τὰ κεντράδια τῶν ἐλιῶν ἢ τῶν ἀπιδιῶν τοῦ τραβοῦσαν ζωηρὸ ἐνδιαφέρον. Σταματοῦσε, ἔβαζε τὰ γυαλιά του καὶ τὰ πρόσεχε κόβοντας κανένα περιττὸ φύλλο ἢ βλαστάρι. Σιγὰ σιγὰ κατέληγε στὴ μεγάλη του σταφίδα, ξακουστὴ στὴν περιφέρεια γιὰ τὴν καρπερότητα.

Κομψό, χαριτωμένο ἀγροτικὸ σπιτάκι, ὄλοσκέπαστο ἀπὸ τὰ κλήματα καὶ τίς τριανταφυλλιές, ἔπιανε ὄλο τὸ πλάγι ἐνὸς μικροῦ χέρσου μέρους. Τὸ ἀνοιγμα τῆς χαμηλῆς πόρτας του γιὰ τὸ βγάλσιμο τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, ἐλευθέρωνε εὐχάριστη μοσχοβολιά ξηρῆς σταφίδας καὶ καρπῶν τοῦ καλοκαιριοῦ.

Δίπλα ἀπὸ τὸ χέρσο, σύντροφος ἀμέριμνος, μιὰ πελώρια ἀμυγδαλιά, ἀπλωνε παραφορτωμένους κλώνους σὲ πλατὺ κύκλο, γεμάτους σάλο καὶ ἄβρο ψιθύρισμα, ὅταν τὰ χαυδιάρικα μαύστράλια δροσίζανε τὸν ξαπλωμένο πράσινο κάμπο.

Στή ρίζα τοῦ δέντρου ὑπῆρχανε μόνιμα σκαμνιά, καμωμένα ἀπὸ ἔλιστα σανίδια. Σ' ἐν' ἀπ' αὐτὰ καθόντανε περιμένοντας τὸν ἐπιστάτη νὰ φανῆ.

* * *

Συχνὰ τὴν ἀνοιξη καὶ πιὸ πολὺ τὰ καλοκαίρια, τὸν συντρόφευε στὴν πολὺχροη ἐξοχὴ ἢ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς τρεῖς κόρες του. Ψηλὴ καὶ ξερακιανή, ὅπως αὐτός, περισσότερο ὠμορφη στὴν ψυχὴ παρά στὸ σῶμα, ντυμένη ἀπέριττα ἢ ἔφτανε πρῶτ' ἀπ' αὐτὴν μαζί μὲ τὸν ἀγαπημένον τῆς γεννήτορα, ἢ ἀργότερα στὶς ἐννιά κατέβαινε ἀπὸ τὸ τοπικὸ τραῖνο, ποὺ σταθμεύει στὸ ἕκτο χιλιόμετρο.

Στὴ δευτέρη περίπτωση συνήθως τὴν συνώδευε καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ὑπηρετρίες τῆς ἢ χοντρή ἢ Ρόζα ἢ ἡ Βασιλικὴ βαστάζοντας σκεπασμένο ἀρχοντοκαλάθι. Τοῦ τελευταίου αὐτοῦ τὸ περιεχόμενο λιχουδέριο εὐφραине ὄχι τόσο τὸν Καπετάνιο, ὅσο τοὺς «φίλους». Καὶ μέσα στοὺς φίλους μετρίοντανε καὶ οἱ ἐργάτες ἀκόμα. Φρόντιζε ἢ ἴδια στὸ σπῆτι, παρά τὶς παρατηρήσεις τῆς μητέρας τῆς καὶ τὶς εἰρωνεῖες τῶν ἀδερφάδων τῆς, νὰ ξεχωρίζη ἀρκετὰ κομμάτια γερμανικὴ ρεβανή, πολιτικο βουτυρένιο χαλβᾶ ἢ ὀλόμελα σαμένα στριφτάρια. Βλέποντας τὴν εὐχαρίστηση τῶν καλῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν γευστικὴ ἀπόλαψη, αἰσθανόντανε πραγματικὴ χαρὰ.

Τὶς ἡμέρες, ὅσες ἔβγαινε ἔξω ἢ συμπαθητικὴ νέα, τὶς μάντευε ἡ Τασώ, μεσόκοπη λεβεντογυναίκα, ποὺ εἶχε μόνιμο τὸ κονάκι τῆς λίγο πέρα ἀπὸ τὸ κτῆμα τοῦ Καπετάνιου. Προχωροῦσε λοιπὸν τὴν κατάλληλη ὥρα μέχρι τὸν κάτω δρομάκο καὶ περιμένε στὶς πυκνὲς καλαμιές. Χαιρεντιόντανε σὰν στενὲς φίλες καὶ μιλῶντας γιὰ ἕνα σωρὸ πράγματα καὶ διώχνοντας τὸν διαχυτικὸ σκύλο φτάνανε στὸ κτῆμα. Ἡ παρουσία τῆς σκόρπιζε τὸ γέλιο. "Ἐνα γέλιο μὲ πικρὸ κατακάθι. Χαιρετοῦσε ὄλους καὶ ρωτοῦσε γιὰ τὶς οἰκογενειακὲς τῶν ὑποθέσεις. Τὸν ἐπιστάτη ἕνα προληπτικὸ καὶ στενοκέφαλο χωρικό. Τὸν ἀγροφύλακα ἀφελῆ καὶ εἰλικρινὴ ὄρεινὸ. Τοὺς γειτόνους μικροκτηματίας. Πείραζε κάποτε τὸν πατέρα τῆς, ἐπειδὴ πάντα φαινόντανε ἀπαισιόδοξος γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ καρποῦ καὶ μετὰ πῆγαινε νὰ συγυρίσῃ τὸ ἀγροτικὸ νοικοκυριό, ὅπως αὐτὴ ἤξερε.

"Ὅταν τελειῶνε τὶς μικροδουλειές, ἂν δὲν ἐπισκεπτότατε τὸ κονάκι τῆς «φιλενάδας» τῆς, ὅπου τὴν περιμέ-

νανε φρέσκα ώραϊα γαλακτερά, θά ἔτρεχε ανάμεσα ἀπὸ τὰ πυκνά κλήματα πρὸς τὰ κάτω κομμάτια τῆς σταφίδας ἀναπνέοντας μὲ τεντωμένα ρουθούνια τὴν βαλασμάδη μοσχοβολιά τῶν ἀνθισμένων βοτρυδιῶν. Ἐκεῖ στοὺς ὄχθους τῶν κομματιῶν βλαστάνανε οἱ φουντωτές τριανταφυλλιές της.

Ἄτελειώτες οἱ ἡμερες ροδονίες, πολυχρείαστες γιὰ τὰ μυρωμένα τους πέταλα, ἀκολουθοῦσαν ὄλο τὸ μάκρος τῶν μεσανῶν αὐλακιῶν.

Τὶς καμάρωνε γεμάτες μπουμπούκια. Ἄρκετὲς στιγμὲς παρατηροῦσε τὴν ξεπεταμένη προκλητικὴ νιότη ἔτοιμὴ ν' ἀνοίξη τοὺς φαιδρούς ἀνθούς. Ὑστερα ἔσκυβε προσεκτικὰ καὶ ξερρίζωνε κανένα παράσιτο χοριάρι, πού μεγάλωνε γοργὰ νὰ πνίξη τὴν λεπτεπίλεπτη βλάστηση. Ἄπλωνε ἀκόμα ἀδύνατο, γαλατένιο ὄμως χέρι, νὰ κόψη τολμηρὸ βλαστάρι ἀπὸ κλῆμα θρασερό, πού μὲ τὴν διχαλωτὴ φυτικὴ του δαγκάνα ὄλο καὶ ἔσφιγγε ὄλοτρύφερο κλωνάρι πολλῶν μπουμπουκιῶν.

*
* *

Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ ὑπὴρέτρια καὶ ἰδίως ἡ Ρόζα, φλόαρη καὶ περίεργη, γύριζε στὰ κοντινὰ κονάκια. Οἱ τσοπανόσκυλοι, ἀναμαλλιασμένοι καὶ γκρινιαρίδες, δὲν τὴν τρομάζανε καθόλου. Εἶχε γνωριμιὲς μὲ ὅλες τὶς «φιλενάδες» καὶ πολὺ εὐκόλα στρωνόντανε στὴ συζήτηση. Ἐννοεῖται, τὰ θέματα ἀπὸ τὰ νέα τοῦ κάμπου πολὺ γλῆγορα ἐξαντλοῦντανε, κάνοντας τόπο στὰ νέα ἀπὸ τὴν πολιτεία. Καὶ οἱ συνομιλήτρες της, λίγο ἢ πολὺ ὁμοιὲς της, φυσικά, δὲν ἐκδηλώνανε ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πολυτάραχα πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ γιὰ τὰ κοσμικὰ: τὶς σουσρέδες, τοὺς γάμους, τὶς ἀγάπες, τὰ... κλεψίματα. Καὶ ὄχι γιὰ τὸν «μικρὸ» κόσμο, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἄρχοντας. Καὶ τοὺς γνωστοὺς ἀπ' αὐτούς. Γνωστότερος δὲ στὴν περιφέρεια ἦτανε ὁ Καπετάνιος. Ἐπαιρνε τότε ἡ δοῦλα ὕφος ἐμπιστευτικὸ. Χαμήλωνε τὴ φωνή της καὶ ἄρχιζε, ἀνοιχτό, ξέφραγο στόμα, ν' ἀναφέρη κάθε τι πού ἄκουγε τυχαῖα στὸ σπῆτι ἢ ἀπὸ τὴν χαραμάδα παραμνεύοντας. Ὁ «ἐμπιστευτικὸς» της αὐτὸς τρόπος συγχωροῦσε ὄλα καὶ μαθαίνανε οἱ ἄλλες τὶς αἰτίες πού εἶχανε τὰ μαλώματα τοῦ κυρίου της στὸ ἀρχοντικό. Τὸ φέριμο τῶν κοριτσῶν. Τὰ συνοικέσια. Τὰ ζητήματα τῆς προίκας. Σὲ κάθε περίσταση εὔρισκε λό-

για έκλεκτά γιά τις άμέτρητες χάρες και καλωσύνες της μεγάλης κόρης και έκφράσεις όλο συμπάθεια έπειδη ένα τέτοιο «χρυσό» κορίτσι δέ μπορούσε, άπό την ζήλεια κακόψυχων άδερφάδων, ν' άποκατασταθῆ όπως του άξιζε.

Τά «νέα» άπλωνόντανε άμέσως και ό ΜπαρπαΠάνος, ό φίλος του κτηματία, μάταια προσπαθούσε νά διαψεύδη όσα του άναφέρανε οί έξωμάχοι.

* * *

Οί άλλες δυό άδελφές της καλόκαρδης κόρης, ώραιες πραγματικά, σαν την μητέρα τους, περισσότερο όμως άπό αυτή μάταιες και άσυλλόγιστες, μή λογαριάζοντας την στενοχώρια του πατέρα τους, δείχνανε προς την πρώτη άδελφή φανερή περιφρόνηση, θεωρώντας την χωριάτισσα και άκοινωνητη. Άλλά δέν είχανε και τόσο δίκιο. Η πρωτότοκη, που είχε πραγματικές κοινωνικές άρετές, αν δέ πολυσύχναζε στά ξένα σαλόνια, δέν έλειπε άπό τό δικό τους, κατά τις συχνές πολυτελείς φιλικές συγκεντρώσεις του σπιτιού της. Και σ' αυτή την περίπτωση συχνογύριζε στο μπουφέ έπιβλέποντας την ύπηρεσία και συνιστώντας προσοχή και οίκονομία ή περνούσε στο σαλόνι μέσα. Έκει, ενώ οί άλλοι χορεύανε εύθυμες πεταχτές καντρίλλιες, αυτή άνοιξε συζήτηση με κανένα άπό τους φίλους μεγαλοκτηματίες επάνω σε ζητήματα της έξοχής, της παραγωγής και των ζημιών.

Συζητούσε άκόμη — όχι τακτικά — και με καμμιά γεροντοκόρη πολυβαμμένη, αίσθηματική, που ζούσε μάλλον με ρωμαντικές όνειροπολήσεις, παρά με έλπίδες. Μιλούσαν νοσταλγικά για αίσθηματικά έργα, όπου οί ήρωίδες δοκιμασθήκανε σκληρά, διατηρήσανε όμως την ψυχική και σωματική άγνότητα. Στην εποχή τους, γεμάτη άπό άρρωσιάρικο αίσθηματισμό, ή Σεράο, ή Άδάμ και άλλες άκόμα ξεπετούσαν άπό νεκρές σελίδες βαθειούς στεναγμούς.

* * *

Στις συνήθειες όλες και προτιμήσεις και γενικώτερα στις έκδηλώσεις, ή κόρη άποτελούσε αντίγραφο πιστό του γεννήτορα. Του γεννήτορα, που άγαπούσε τρυφερά κι' άπεριόριστα και τον ένοούσε καλά. Στά φιλικά σπίνια ό Καπετάνιος πατούσε σε χαρά ή άρρώστεια. Καμπουρισμένος, με χέρια συνηθισμένα στο χειρισμό των

γεωργικῶν ἐργαλείων, δὲ παρουσίαζε κι' αὐτὸς ἱκανὰ προσόντα γιὰ τοῦτο τὰ κορίτσα κρυφὰ καὶ φανερὰ κάποτε, κατὰ τὶς γιορτές, προσπαθοῦσαν νὰ μὴ κυκλοφορῇ στὴ σάλα. Ἡ ἐπιθυμία τους αὐτὴ δὲ τὸν δυσαρεστοῦσε. Πάντως καμμιά φορά φανερώνοντανε καὶ ἡ ἐμφάνισή του δὲ φαινόντανε ἀνεπιθύμητη. Ἡ ἔξυπνη ὀμλία του τραβοῦσε τὴν ἐκτίμηση. Νέες γυναῖκες, ἄβρῆς ἀφράτες ὑπάρξεις, ἐνθουσιαζόντανε μὲ τὰ λεπτὰ πειρακτικά του ἀστεῖα. Οἱ κτηματίες πάλι οἱ συνάδελφοί του, ἂν καὶ καταλαβαίνανε τὶς μισοσκεπασμένες εἰρωνεῖτες, ὅσους τοὺς ἀπολοῦσε γιὰ τὶς καλλιεργητικὲς τοὺς γκάφες, δὲ θυμῶνανε καθόλου.

*
* *

Ἡ προσπάθειά του ἦτανε νὰ μὲν λιγώτερο καιρὸ στὸ σπίτι καὶ περισσότερο ἔξω στοὺς κάμπους, στὰ διάφορα κτήματά του. Ἐφταιγε, ναι, ἡ μεγάλη του ἀφοσίωσή στὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο... Ἡ ψυχικὴ δυσαρμονία μὲ τὸ οἰκογενειακὸ του περιβάλλο.

Ἀποτελοῦσε τὸν μοναδικὸ ἐργάτη τῆς οἰκογενειακῆς κυψέλης, ἂν στεκότανε στὸ σπίτι ἐκεῖνο αὐτὸ τ' ὄνομα. Καὶ ἄκουγε διαρκῶς παρατηρήσεις καὶ ἀράδιαζε δικαιολογίες, ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς στενὰ ἀτομικὲς του ἐνέργειες. Ἐνα ἀπαιτοῦσαν ἀπ' αὐτὸν καὶ ἦτανε ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἐκτελῇ: Νὰ κουβαλάη, διαρκῶς νὰ κουβαλάη ὥστε νὰ βγαίνουν πέρα τὰ κοσμικὰ ἔξοδα τοῦ σπιτικοῦ. Καὶ χωρὶς νὰ ζητᾷ λογαριασμὸ καὶ ἐξηγήσεις. Ἀργότερα, ὅταν χρόνια δύσκολα περιωρίσανε τὰ ἔσοδα, τὸ ἔλλειμμα ἀναγκαστικὰ ἄρχισε νὰ καλύπτεται μὲ λεπτὰ ἀπὸ πωλήσεις ἀκινήτων.

Ἔτσι, τὸ ἀπαραίτητο ψυχικὸ ξανάσασμα τὸ εὔρισκε στὰ στοργικὰ μάτια τῆς πρώτης του κόρης καὶ στὴν εἰρηνικὴ ἀσχολία τῆς γαληνέμενης ἐξοχῆς.

Ὅσα δειλινὰ ἐπέστρεφε ὀλομόναχος στὴν ὀλοξάπλωτη μακρινὴ πόλη, βάδιζε τὸ δημόσιο δρόμο, κοντὰ στὴν ἀσάλευτη λιμνοθάλασσα, ἀργὰ ἀργὰ, σὰν νὰ μὴν ἤθελε νὰ φθάσῃ ποτὲ στὸ ἀρχοντικὸ του. Οἱ σκέψεις του πλανιόντανε σὲ μακρινοὺς κόσμους. Περπατοῦσε, περπατοῦσε ἀφηρημένος. Καμμιά φορά συνερχόντανε καὶ κύτταζε τὴν φυσικὴ ὁμορφιά τῆς στιγμῆς. Χρῶματα σπάταλα χυμένα. Χρυσάφια καὶ κεχριμπάρια ρευστὰ σὲ φλογερὸ κόκκινο πέλαγο ἀπλωμένα, κάνανε τὴν δύση ἐξῶτι-

κή φαντασμαγορία. Ἐνταύγειες ζωηρὲς κτυποῦσαν ἀπέναντι τὴν χώρα, ποὺ σιγὸκλεινε τὰ βλέφαρα κάτω ἀπὸ τὶς πρῶτες σταχτόμαυρες φτεροῦγες τῶν σκοταδιῶν.

* * *

Πολύξερρος καὶ πολύπειρος ἄνθρωπος τὰ παλιώτερα καλά χρόνια, ἅμα ἢ σταφίδα καὶ τὸ κρασί τιμοῦντανε ἀκριβὰ ἔξω, εἶχε ταξιδέψει ἀρκετὲς φορὲς στὴν Εὐρώπη. Τὶς ἐντυπώσεις του, πολλές ἀμέτρητες καὶ κάθε εἶδους, προπαντὸς ὅμως γιὰ τὴν περιποίηση τῆς γῆς καὶ γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ κόσμου ἐκείνου, τὶς ἀνεκοίνωνε—ποῦ ἄλλοῦ—στὸν ἀγροτικό του κύκλο, μὲ πυρῆνα τὸν φίλο του Μπαμπαπάνο.

Σὲ τέτοιες περιστάσεις γινόντανε καὶ στοὺς ἄλλους ὀμιλητικός. Διηγούντανε ὅλες τὶς λεπτομέρειες. Δεχόντανε ἐρωτήσεις. Ἄπαντοῦσε. Στὶς κρίσεις τῶν ἄλλων ἔφερνε ἀντιρρήσεις. Καθοδηγοῦσε. Συγκρατοῦσε. Ὁ λόγος του, λόγος εἰλικρινῆς καὶ πατρικός, γοήτευε καὶ ἔπειθε.

Ἄκόμη ἔκανε καὶ προβλέψεις γιὰ τὴν τύχη τῆς γεωργίας καὶ γιὰ τὰ ἔθνικὰ πράγματα. Προβλέψεις, ποὺ ὅπως μολογοῦσε ἀργότερα ὁ Μπαρμπαπάνος, ἀποδειχτήκανε κατὰσωστες.

Στὴ συντροφιά του—σ' αὐτὲς τὶς περιστάσεις ξαναλέγω—καθόντανε καὶ ὁ ἐπιστάτης του, ποὺ δὲ χώνευε μὲ κανένα τρόπο τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἀγροφύλακας, ποὺ δὲ μιλοῦσε, ἀλλὰ ἄκουγε ὅπως στὴν ἐκκλησία. Ὁ Κώστας ὁ ἀμπλιανίτης. Οἱ ἐργάτες, ὅσοι τυχαίνανε ἐκεῖ, καὶ οἱ διαβάνες ἢ γειτόνοι.

Μιά κοινωνικὴ ἐπαφή στὸ πλαίσιο τῆς μητέρας γῆς, ἄγνωστη ἐκείνους τούς καιρούς.

* * *

Ὅπως εἰπώθηκε καὶ σ' ἄλλο μέρος, ἀχώριστος φίλος καὶ συζητητὴς καὶ στὶς καλὲς καὶ ἄσχημες ἡμέρες καὶ στὰ γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα ζητήματά του ἔστεκε σιμὰ ὁ Μπαμπαμπάνος, ὁ ἐνοικιαστής. Αὐτοδιδάκτος ὁ μακαρίτης καὶ πεπειραμένος στὸ κάθε τι, σοβαρὸς καὶ ψυχραίμος, μὴ γνωρίζοντας τί εἶναι κολακεία, τοῦ εἶχε καταντήσει σωστός πνευματικός.

Κάθε μέρα κατὰ τὸ γεῦμα ὁ Καπετάνιος παραφύλαγε..

πότε δὲν φαινόντανε κανεὶς στὸ βακούφικο Κτῆμα, γιὰ νὰ κατέβη νὰ βρῆ τὸν φίλο του. Ἄν ἐκεῖνος τύχαινε νὰ ἀπουσιάζη, ἐτοῦτος ἔκανε μιὰ βόλτα καὶ ἐκύτταζε τὸ κλάδεμα καὶ τὰ διάφορα κεντράδια. Γεωργικὴ ἐπιστήμη δὲ γνώρισε ὁ ἐνοικιαστής. Ἦξερε ὅμως πρὸ πολλὰ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας καὶ ἔδειχνε καὶ στὸ πλούσιο φίλο του. Μιλοῦσαν σὰν παλιοὶ συμμαθηταί. Ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ μυστικότης τοῦ ἄλλου, εἶχε στεριώσει ἐμπιστοσύνη στὸν Κτηματία. Ὁ φίλος του γνώριζε πολλὰ μυστικά καὶ μὲ τρόπο—εἶχε λεπτὴ διακριτικότητα—ἔδιδε συμβουλές, πολλὰς φορές, σπουδαῖες.

* *

Κάποιο καλοκαίρι ὁ Καπετάνιος ξανάφερε στὸν κάμπο τὸν σκύλο του τὸν Ἄζωρ. Δὲ κυνηγοῦσε πιά αὐτός. Πῆρε τὸ ζῶο μαζί, μὲ διαμαρτυρίες μάλιστα τοῦ σπιτιοῦ, νὰ τὸ ἀφήσῃ λίγες ἡμέρες στὸ φίλο του. Ὁ Μπαρμπάνος εὐχαριστήθηκε ὑπερβολικά. Φτεροκοποῦσαν τὰ πετούμενα στὶς ψηλὰς κορφές. Ὁ συκοφαγὰς λαλοῦσε κοροϊδευτικά καὶ αὐτὸς χωρὶς σκυλί! Τὸ δικό του, ἓνα καλὸ λαγωνικό, τὸ εἶχε πνίξει κάτω στὸ βάλτο ὁ λυκόσκυλος.

Περιοιήθηκε τὸ ὄρατο ζῶο καὶ τὸ μεσημέρι κρέμασε τὴν καρραμπίνα, πῆρε κι' αὐτὸ καὶ τράβηξε κατὰ τὶς φυλάχτρες. Δυὸ ὥρες μετὰ πέρασε ἀπὸ τὸ κτῆμα τοῦ φίλου ἀπρακτός. Περιέργος ὁ Καπετάνιος, χαμογελῶντας σηκώθηκε ἀπὸ τὸν ἴσκιο του καὶ πλησίασε, διώχνοντας τὸ τετράποδο, ποῦ πηδοῦσε ἐπάνω του γαυγίζοντας.

— Τὸν σκύλο, Καπετάνιο μου, εἶπε ὁ καλὸς ἐξωμάχος ξεκρεμῶντας τὸ ὄπλο καὶ σφογγίζοντας θολὰς σταλαγματιές στὸ μέτωπο, τὸν χαλάσανε τὰ πολλὰ κανάκια τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ πῆγα νὰ κρατήσῃ κανένα πουλί, μπά, ὄλο παιγνίδια. Μὰς ξεφύγανε τρυγόνες μπροστὰ στὰ μάτια μας καὶ ὀρτύκια μὲς' ἀπ' τὸ χέρι μας.

«Σὰν τὸν ἀνθρωπο κι' αὐτό. Μοῦ ἔλεγε ἡ δοῦλα σας πῶς τοῦ κάνουν μπάνια κάθε μέρα καὶ τρώγει ὄχι ὄ,τι ὄ,τι καὶ σὲ ξεχωριστὸ πιάτο. .

Μειδίαμα συγκαταβατικὸ ἀπλώθηκε στὴν ὄψη τοῦ ἄλλου. Ἡ γεύση ὅμως τῆς ἀλήθειας, ζάρωσε ἀπὸ πίκρα τὰ χεῖλη του. Καὶ ἡ πίκρα στάλαξε ὄχι ἀπὸ τὸν ἐκφυλισμὸ τοῦ τετραπόδου του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κακὴ ὑποψία μήπως αὐτὸς εἰσχωρήσῃ καὶ ξεθεμελιώσῃ τὸ σπιτικό του.

Στὴ στενὴ φιλία μὲ τὸν Μπαρμπάνο εἶχε ἀρκετὸ μέ-

ρος και ή κόρη. Τò στοργικό ένδιαφέρο και τò εύγενικό φέρσιμο του καλού άνθρώπου, δημιουργούσαν ύποχρέωση και συμπάθεια.

Τήν άνοιξη ό ένοικιαστής ξέροντας πότε θα ρχόντανε, έτοιμόζε μοσχοβολισμένα λουλούδια, μαζεύοντάς τα άπό τά πράσινα λειβάδια, τις άκρες τών χωραφιών και τις όχθες τών βαλτοτόπων. Τά καλοκαίρια πάλι κάθε τί που ώρίμαζε, θα τò πρωτοδοκίμαζε ή λεπτή κόρη. Καθώς τά ώραϊα της δόντια χωνότανε στην εύχυμη σάρκα τών κατακόκκινων κερασιών ή τών κεχριμπαρένιων βερυκοκιών, τò βλέμα της γελαστό του έξέφραζε χίλιες εύχαριστίες.

Πολλές φερές κινούσε μόνος και πήγαινε στο κτήμα, άμα είχε να δώση και κανένα κυνήγι. Έκει, ή θα τήν διέκρινε να κάθεσαι στον παχύ ίσκιο και να κεντά, ένώ τò μαύστράλι χάύδευε πρόσωπο και πυκνά μαυρα μυλλιά, ή, άν τύχαινε πρωί, να τριγυρίζη στις τριανταφυλλίες.

Οί εργάτες, γεροί ήλιοκαμμένοι άντρες, σκαλίζανε τò κτήμα κοντά κοντά. Τσαπιά γιαλισμένα πέφτανε με δύναμη. Κτυπούσαν και σκορπίζανε χοντρούς βόλους χώμα. Ίσάζανε τήν άφράτη γή ύστερα. Αύτη παραστεκόντανε. Φοβούντανε πολύ μήπως πάθουν τίποτε τά φυτά της και στερηθή τά τριανταφυλλα.

Ό καπετάνιος βλέποντας τήν εύχαρίστηση, δση φανέρωνε ή κόρη του, ή πονεμένη κόρη, άπό τήν κάθε μιá πατρική περιποίηση του Μπαρμπαπάνου, αίσθανόντανε όλο και βαθύτερα τόν έαυτό του ύποχρεωμένο στον φίλο του. Ένοούσε πώς κι' αυτός πονούσε για τò παιδί του και θλιβόντανε, χωρίς να τò μολογήση, μαζί του, έπειδη δεν έφτανε ή ήμέρα τής καλής άποκαταστάσεως.

Οί γαμπροί ζητούσαν προίκα μεγάλη και σε μετρητά και άν αυτός άποφάσιζε, υπήρχανε άλλοι, που του άνατρέπανε κάθε τέτοια άπόφαση, μη κάνοντας διάκριση στα μέσα.

Όσο διαβαίνανε τά χρόνια τόσο σπάνιοι και οι ύποψήφιοι και τόσο άπαιτητικοί.

Έφταιξε και ό φθόνος άπό γύρα, που έπεστράτεψε και τήν κακογλωσσά.

Οί κακές γλώσσες μιλήσανε και για τήν κόρη, άφου πολλά χρόνια πριν, είχανε περιλάβει τόν ιπατέρα.

Νέα ή Τασά, πάνε χρόνια, προκλητικό καρπενησιώ-

τικο μῆλο, καὶ κακοπαντρεμένη μ' ἓνα ἄρρωτιάρη ἐξωμάχο, εἶχε αἰχμαλωτίσει τὴν εὐγενικὰ καρδιά τοῦ καπετάνιου. Ταραχὴ πραγματικὴ τὸν βασάνισε ἄρκετὸ καιρό. Ὅμως ἔμεινε πιστὸς στὴν καλὴ φήμῃ τῆς οἰκογενείας του καὶ στὶς ἠθικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντος, ἂν καὶ ἡ καρδιά ἐκείνης λαχταροῦσε τὸ ἐρωτικὸ ξεδίψασμα, ποῦ δὲν εἶχε δοκιμάσει. Ἴπποτικὸς ἔραστής, καταπίνοντας τὸν πικρὸ πόνον, κράτησε τὸ αἷσθημά του στὴν ἰδανικὴ σφαιρα. Μὲ τὸν χρόνον τὸ ἐξαῦλωσε πότερο καὶ τὸ ἔκαμε ἀγνή ποιήση, ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς ἐξοχῆς του.

Περασ' ὁ καιρός. Ἡ τύχη θέλησε παρόμοιο ἀγκάθι νὰ κεντήσῃ καὶ τῆς θυγατέρας τὴν καρδιά. Βαναυσότερα μάλιστα, ὥστε νὰ ἀποστραγγίσῃ καὶ τὴν τελευταία σταλαγματιὰ τῆς ὀλοπόρφουρας παρθενικῆς δροσιᾶς της.

Ὁ Λεωνίδας, νέος ἀντρούκλας ἐξωμάχος ἀπὸ τὴν περιφέρεια, τὴν χρονιά αὐτὴ κατέβηκε καὶ δούλεψε τὴν ἀνοιξὴ καὶ τὸ καλοκαίρι στὰ κτήματα. Παιδί τοῦ ἀνοικτοῦ κάμπου κατακόκκινον, βαροῦσε στὸ ξελάκκωμα καὶ σειόντανε ὁ τόπος. Κατὰ τὸ φόρτωμα τοῦ καρποῦ στὰ κάρρα, κυττάζοντας τὶς δύσκολες προσπάθειες τῶν ἄλλων, γελοῦσε πεδιακίστικα καὶ, ἀπλώνοντας ἀβίαστα τὰ ἡλιοκαμμένα ἀτσάλινα μπράτσα του, σήκωνε τὰ σακκιά σὰν παιγνιδάκια.

Ἡ καλωσύνη, ἡ ἀπλότητα καὶ ὁ μαλακὸς χαρακτήρας τῆς κόρης κράτησαν τὴν προσοχὴ τοῦ παλληκαριοῦ. Τὴν ἀσχημιὰ παραμέριζε ἡ ψυχικὴ τῆς ὁμορφάδα. Πολλὰς φορὲς τοῦ προσέφερε γλυκὸ, ὅπως καὶ στοὺς ἄλλους καὶ τὸν ρώτησε γιὰ τοὺς δικούς του. Ἄμα τολμοῦσε νὰ τὴν κυττάξῃ, κοκκίνιζε σὰν μικρὸ παιδί.

Κάποτε, σκαλίζοντας τὶς τριανταφυλλιὰς ἤσυχα καὶ προσεκτικὰ καὶ χαμογελώντας λίγο στὶς δειλὲς ὁδηγίες τῆς κόρης, σήκωσε ἄθελα τὸ βλέμμα του καὶ τὴν πρόσεξε κατάμματα. Τὸ ἀντίκρουσμα τῶν δυὸ ὀλόμαυρων καὶ κατὰστιλπνων ματιῶν, νοσταλγικὰ μελαγχολημένων αὐτὴ τὴν ὥρα, τοῦ σκόρπισε κατάβαθα ἄγνωστη ταραχὴ. Λευκὴ, ὡς τότε, ἡ ψυχικὴ του ὑπαρξὴ ἐξεδήλωσε ἀποτομὴ ἀντίδραση, χωρὶς ἀποτέλεσμα ὅμως γιὰτὶ ἡ ἄλλη σύλληψη, ποῦ λέγεται ἀγάπη, εἶχε συντελεσθῆ.

Ἀπὸ τὴν εὐνόητη ἀμηχανία τὸν ἔβγαλε ἡ νέα ξεμακραίνοντας καὶ ἀφήνοντάς τον μονάχον. «Ἀφήνοντας» εἶναι τρόπος, ποῦ ἐκφράζεται κανεὶς, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴ

έκείνη και οί δυό δεθήκανε από τόν ἴδιο στοχασμό.

Τό άπονήρευτο φέριμο, ή ζηλευτή άνδρική λεβεντιά και ή άνόθευτη ψυχή, πλασμένη από τήν μάννα φύση τής εἶχε προκαλέσει, από τήν πρώτη φορά, πού τόν εἶδε, ξεχωριστή έντύπωση. Ἡ έντύπωση τώρα ἔγινε καυτό μυστικό μέσα της.

*
* *

Τά δειλινά κατά τό σχόλασμα, τραβώντας τά δυό μαρτινια πρós τά επάνω ό νεαρός έξωμάχος, ἔψαχνε και πάντα συναντούσε τό βλέμμα, άν μή τό χαμόγελο τής άρχοντοκόρης. Ψηλή, λεπτή κι' άδύνατη, άνήμπορο πλάσμα για τά γερά πλατειά του στήθια, ἔδιδε άλλόκοτη ένίσχυση στην ψυχή του.

Τό άεράκι, δροσερό άπόγειο, κόλπωνε τό φόρεμά της και κυμάτιζε τις κατάμαυρες τοφες στο κεφάλι.

Ποιός νάμαθε, άρά γε, άν, τό χωρισμένο σέ δυό μυστικό τους, καμιά γλυκειά στιγμή, κάτω βαθειά στα δροσοστάλλακτα φυλλώματα, ένώθηκε λαχταριστά στα διψασμένα χείλια τους.

*
* *

Παρ' όλες τις προφυλάξεις ό Καπετάνιος άντιλήφτηκε τόν φυσικό δεσμό, πού ζέγέννησε ή σύμπτωση. Δέν άλλαξε στάσι άπέναντι στον νέον άγρότη. Ἰσα ἴσα οί καθημερινές του σ' αυτόν συμβουλές, πήρανε τό χρώμα τής τρυφερής συμπάθειας. Εἰς τό ἔξης όμως πρόσεχε. Πρόσεχε επειδή γνώριζε τις παραφορές τής έρωτευμένης καρδιάς.

Παρατηροῦσε κρυφά τήν πολυαγαπημένη θυγατέρα του. Στιγμές στιγμές, εύτυχησμένη ύπαρξη, πετοῦσε όπως οί πολύχρωμες πεταλοῦδες στους άνθισμένους κλώνους. Και στιγμές στιγμές πάλι γκρεμιζόντανε άπότομα στο βάραθρο τής σιωπηλῆς άπογοητεύσεως. Ἐξυπνο και πονετικό κορίτσι δέ τοῦ ξεχώριζε και κατά τήν καρδιά. Ἄγαποσε κι' αυτή τήν γῆ και αυτή ή γῆ τήν ώδήγησε σιμά στην άλλη άγάπη. Στην άγάπη, πού ἔβραζε κατακάθρο νεανικό αίμα και άναπαλλόντανε γόνιμη δημιουργική δύναμη.

Νά μήν έπιθυμοῦσε κι' αυτός κείνο τό άμύλυνο αίμα νά βοήθαγε τό άδυνατισμένο αίμα τής γενιάς του; Νά μήν έπιθυμοῦσε ή έκλεκτή νιότη νά ἔσκυβε πονετικά

στην γη του και να μοχθοῦσε γιὰ τὴν προκοπὴ της; "Ἦθελε καὶ παράθελε ἀλλὰ δὲν μποροῦσε. Δὲν ζοῦσε στὸ ἀνοικτὸ καὶ ἐλεύθερο πεδίο τῆς ζωῆς, ὅμοιος μὲ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ κινούντανε στὸ στενὸ κλεισμένο χῶρο τῶν κοινωνικῶν προλήψεων. Ποιὸς τολμοῦσε, ὄχι νὰ μιλήσῃ, ἀλλὰ νὰ σκεφθῇ γιὰ τέτοια ἀπόφαση. Στὴ τάξη του ἀρμόζανε γαμπροὶ κατάλληλοι γιὰ σκλόνια μονάχα καὶ γιὰ εἰσοδήματα ἔτοιμα. "Ἄντρες τοῦ θερμοκηπίου, πελάτες στὶς χαρτοπαικτικὲς λέσχες καὶ στὰ διάφορα κέντρα διασκεδάσεων. Ὑπάρξεις καταστρεπτικὲς στὴν τάξη τους, ὅσο καὶ στὴν κοινωνία καὶ τὴν πατρίδα.

*
* *

Τρόμαζε γιὰ τὸ παιδί του, πού εἶχε ὑγεία εὐπαθῆ. Καὶ τί νὰ ἔκανε; Ἄργοῦσε νὰ δημιουργηθῇ χωρισμὸς μέσα στὸ σπίτι του;

*
* *

Σιγὰ τὸ καλοκαίρι παρέδωσε στὸ ἤρεμο φθινόπωρο. Στὸ κάμπο πληθύνανε οἱ κυνηγοὶ καὶ λείψανε οἱ ἐργάτες. Τὴν τελευταία φορὰ τὸν εἶδε ἀπὸ μακριὰ καὶ σφόγγισε πολλὰ δάκρυα. Θὰ ξαναρχόντανε τὴν ἀνοιξη; "Ἡ θάφηνε στὴν ψυχὴ τῆς παντιοτινῆ χειμωνιά;

*
* *

"Ἡ ἀνοιξη ὕστερα ἀπὸ χειμῶνα βαρὺ ξαναφάνηκε ὀλόλαμπρη. "Ἀπλῶσε τότε τὶς πρασινάδες στοὺς κάμπους· ἀνθοστόλισε τὰ δέντρα· εὐωδίασε τὸν μαλακὸ ἀέρα καὶ φύσῃξε γοργὸ ρυθμὸ καὶ πεταχτὴ εὐθυμία στὸ ζωή.

"Ὁ ἀγροτικὸς κόσμος πλούσιος καὶ φτωχός, γερός καὶ ἄρρωστος ἀκόμα, ρίχτηκε μὲ τὰ μούτρα στὶς δουλειὲς τῆς γῆς.

Στοὺς ἐργάτες τοῦ Καπετάνιου δὲ φάνηκε ἡ αἰσθηματικὴ προτίμηση τῆς ἀρχοντοκόρης. "Ὁ ἴδιος ὁ κτηματίας τὸν περασμένον χειμῶνα βοήθησε ν' ἀποκατασταθῇ ὁ νέος σ' ἀπομακρο ἀγροτικὸ συνοικισμό. "Ὁ πατέρας του ἕνας καλὸς ἄνθρωπος, λίγο ἀργότερα διηγῆθηκε στὸν «Ἀφέντη» τὶς τρομερὲς δυσκολίες, ὅσες παρουσίασε τὸ παιδί του στὴν ἀπόφαση μπροστά. Τελειωτικὰ δέχτηκε. Καὶ ὁ «Ἀφέντης» ἀκούγοντας προσεκτικὰ, ἔμεινε μετὰ ἀρκετὴ ὥρα συλλογισμένος.

Τ' άνοιξιάτικα ρόδα τινάξανε τὰ πέταλα. Στὰ χωράφια τὰ στάχυα κιτρινίζανε άπό τόν ήλιο τοῦ Θεριστή καί ὅμως ή κόρη τοῦ κτηματία δέ φάνηκε στήν έξοχή καθόλου. Ἄλλά οὔτε καί καμμιά άπό τίς ὑπηρετρίες. Αυτό τό τελευταίον ὠφειλότανε στόν Μπαρμπαπᾶνο. Αὐτός τό ζήτησε κατά τίς ιδιαίτερες ὀμιλίες του μέ τό άρχοντικό φίλο του. Ποιός βάσταγε τίς γλώσσες τους; Ὅλοι ρωτοῦσαν κάθε μέρα γιατί καί γιατί.

Τί τό ὄφελος ὅμως. Ἄμα τόν ἄλλο μήνα ή κόρη κατέβηκε ξανά, γιά πρώτη φορά εκείνη τήν χρονιά, άπό τό τραίνο, πιό άδυνατισμένη καί χλωμή, αὐτές τρέξανε νά βροῦν τίς γνωστές. Λίγη ὥρα ὑπῆρξε άρκετή γιά νά μάθουν τὰ περιεργα πλάσματα τοῦ κάμπου τό κάθε τι. Μιλήσανε γιά τήν άρρώστεια τῆς κόρης, πού δέν τελείωσε. Γιά τίς μεγάλες γκρίνιες τοῦ σπιτιοῦ. Δέν αποσιωπήσανε οὔτε τό σοβαρό μυστικό: Τό ναυάγιο κάποιου συνοικεσίου γιά τήν νέα μ' ἕνα σαραντάρη χοντροῦ άξιωματικό.

*
* *

Ἐπεσκέφτηκε ή καλή νέα λίγες άκόμη φορές τόν κάμπο κατά τόν Αὔγουστο — πάντα μέ τόν σιδηρόδρομο. Στό έξοχικό σπίτι τῶν κτημάτων της κατέληγε βαδίζοντας άργά καί κουρασμένα ἔχοντας συντροφία τήν Τασά. Μιά φορά πῆγε καί εἶδε τίς τριανταφυλλιές. Γύρισε μέ ὑγρά μάτια. Αὐτή, πού δέν ήσύχαζε, τώρα καθόντανε διαρκῶς στοὺς ἴσκιους άνόρεκτη, σχεδόν άμίλητη. Ἡ χρυσοή φιλενάδα της πάσχιζε νά τήν άλεγρύνη. Μάταια. Τῆς ἔβαζε μπροστά της φροῦτα άφράτα ὄλων τῶν λογίων. Τῆς ἔφερνε φρέσκα γαλακτερά καί κατάψυχρο πηγιδίσο νερό. Τίποτε. Ὁ Μπαρμπαπᾶνος ἔστελνε τὰ παχειά ὀρτύκια ψημένα, ἔτοιμα. Δέν ἄπλωνε. Διαμαρτυρότανε πῶς δέν εἶχε ὄρεξη καί χαμογελοῦσε μελαγχολικά. Ὅταν ὅμως κυττοῦσε στά μάτια τόν πατέρα της καί μάντευε τί τρικυμία πάλευε μέσα του, προσπαθοῦσε, ὅσο μπορούσε, νά προσποιηθῆ, νά κάμη τήν εὐχαριστήμένη, ἄν καί ή συμπόνια μέσα της άνάδευε τὰ δάκρυα. Ὡρες ὥρες καθῶς τήν βλέπανε ν' αφαιρένεται ή προεστῆ λεβεντογύναικα καί ὁ φτωχός πατέρας ανταλλάζονε θλιμμένα βλήματα. Ἄτυχοι ἔρασταί κι' αὐτοί, φίλοι άθῶοι μιά ζωῆ, παραστέκανε τήν μαραμμένη ὑπαρξη, ήνωμένοι ξανά ο' ἕνα πόνο.

Οι δοῦλες μιλήσανε γιά τήν γκρίνια, πού μαράζωσε τήν νέα κυρά τους. Γιά τά αἷτια ὅμως τῆς γκρίνιας βουβαθήκανε. Ἴσως καί νά μὴν γνωρίζανε τίποτε. Ἡ γκρίνια αὐτή, ὁ ἔρωτικός πόνος καί ἡ βαθεῖα ἀπογοήτευση ἀπό τήν ζωὴ φανερώσανε τόν κλονισμό τῆς μὴ σταθερῆς υἱείας τῆς ἀφοσιωμένης θυγατέρας. Καί μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ φθινόπωρου τὸ πρῶτο βορειαδάκι χύθηκε πρὸς τὴν πόλη μαδῶντας τὰ μισοκίτρινα φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα, ἡ πνοὴ παράτησε τὰ πολυαρρωστημένα στήθια. Ἔτσι, ἀναγκαστικά κλείστηκε κάμποσο καιρὸ τὸ κοσμικὸ σπίτι, διὰ παντός δέ, ἡ ματωμένη πατρικὴ καρδιά.

Τὸ κτύπημα ἀπὸ τὰ στιβαρὰ χέρια τῆς κακῆς μοίρας δόθηκε τόσο δυνατὰ, ὥστε ἡ φιλοσοφικὴ ψυχραιμία καί οἱ συνετὲς παρηγοριῆς τοῦ φίλου ἐξωμάχου δὲ καταφέρανε ν' ἀπομακρύνουν κρίση ἐπικίνδυνη. Γερὸς ὅμως ὀργανισμὸς ὑπόμεινε καί νίκησε. Τὸ κορμί ξαναβρῆκε τὴν ἰσορροπία του, ἡ ψυχὴ ὅμως ποτὲ πιά. Τὸν κυρίεψε περισσότερη βουβαμάρα. Ὁ κάμπος τὸν ξαναδέχτηκε, συχνά ὅμως τὸν ἔβλεπε νά χύνη λαθραῖα δάκρυα. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή, κάθε τόσο, ἀκολουθοῦσε τὸν πίσω δρόμο καί προσπερνῶντας τὰ Ἑρῶα, κατέληγε, προχωρημένο δειλινό, στὸ σύνδεντρο καί ἔρημο κοιμητήριο.

Ἄγαθὸς γέρος ὁ νεκροθάφτης, διηγούντανε σιγανὰ ὅτι τὸν εἶχε δῆ πολλές φορές νά κάθεται στὰ μαρμαρένια σκαλοπάτια τοῦ τάφου, δίπλα στὴ ρίζα τῆς γερασμένης ἱτιάς, κρύβοντας τὸ κεφάλι στὰ χέρια. Καί πὼς ἔφευγε ἀργά, ὅταν ἡ νύχτα καί ἡ σιγαλιὰ ἀγυαλιάζανε ἀκίνητα δέντρα καί λευκὰ μνήματα.

*
*
*

Ἄν ἡ πατρικὴ καρδιά ἀπέμεινε διαπαντός κλεισμένη, σφίγγοντας στὴν σκοτεινιά τῆς τὴν ἄσβηστη ἀνάμνηση τῆς εὐγενικιάς ψυχῆς, τὸ ἀρχοντικὸ του, τελειώνοντας τὸ ἄλλο φθινόπωρο, ξανάνοιξε. Ξανάνοιξε, ἐννοεῖται, στὴν ζωὴ τῶν διασκεδάσεων, γιατί κόσμο πού ἐρχόντανε νά «συλλυπηθῆ» δεχόντανε ἀδιάκοπα.

Ἡ τοπικὴ μικρὴ ἔφημερίδα θεώρησε τὸ νέο σημαντικὸ καί τὸ σημείωσε στὴν κοινωνικὴ στήλη.

Οἱ δεξιώσεις ξαναποκτήσανε τὴν ζωηρότητα τὴν παλιά καί κάπως ἀνώτερη.

Σοβαρὸ διοικητικὸ καί κυρίως στρατιωτικὸ κέντρο.

τότε ή πρωτεύουσα τής Αιτωλίας, παρουσίαζε αξιόλογη κοσμική κίνηση και ανάλογες διασκεδάσεις. Τήν κοσμική κίνηση τήν συντηρούσαν και τήν διευθύνανε οί γαιοκτήμονες. Μιά μικροφεουδαρχική κοινωνία σέ μικρότερο αστικό πλαίσιο. 'Αντίγραφο άρκετά καλό αύτου του είδους. Σαλόνια στην έντέλεια. Καί ξμψυχο ύλικό έκλεκτό, τούλάχιστο σ' έξωτερική όμορφιά και συμβατικούς τρόπους.

Είχε λοιπόν και ή οικογένεια του Κτηματία μας τήν μερίδα από τό βάρος. Τή μερίδα, πού, αντί μητέρα και κόρες νά προσπαθοϋν νά συγκρατοϋν σέ ύποφερτή αναλογία, σύμφωνα με τήν οικονομική τους άντοχή, τήν αύξαινανε όλοένα. Τί τες έγνοιαζε; Τίς άσχημες συνέπειες άλλος τες αντιμετωπιζε.

'Η έπομένη από κάθε δεξίωση και διασκέδαση γινόντανε ήμέρα θλιβερή για τόν ήλικιωμένο πατέρα. Τό μέλλον τόν τρόμαζε. 'Εφιάλτες πολλοί ταραζανε τόν ύπνο του.

* * *

Προτου τελειώσει ό δεύτερος χρόνος από τόν χαμό πής άξέχαστης κόρης, άλλη άρρώστεια πολέμησε νά τόν στείλη ν' αναπαυθῆ πλάγι της.

'Η άντοχή του τόν έσωσε πάλι, ίσως και ό άγώνας νά κρατηθῆ στη ζωή, μήπως συγκρατοϋσε τήν οικογενειακή κατάρρευση. Σηκώθηκε όμως από τό κρεβάτι γερασμένος, άγνώριστος.

'Ο κάμπος, πού δέν τόν είδε τόσο καιρό, ρωτοϋσε και σχολίαζε. Φίλοι του Μπαρμπαπάνου άραδιάζανε τες αίτίες, χωρίς νά άστοχοϋν και τόσο. 'Εκείνος, πάντα έχέμυθος και μετρημένος, άν και έπισκεπτόντανε συχνά τόν άρρωστο, προσπαθοϋσε νά δώση άπλη λύση στο πρᾶγμα.

— Γεράματα πιά, δέ καταλαβαίνετε; Τόν τσάκισε ό θάνατος του παιδιου. Νά σᾶς μολογήσω έγώ; Μά τί;

°Ενας όμως, ό πιό σεβαστός, ό μπαρμπαΖώης ό μικροκτηματίας, τά έλεγε ξάστερα.

— 'Απορώ πώς δέ πέθανε ό φουκαράς. "Εμπλεξε άσχημα. Ταξίδια, θέατρα, χοροί και σουαρέδες τακτικά. Καί παντρεία καμμιά. 'Ο ένας τες μυρίζει και ό άλλος τες βρωμάει... Καί τά σοδήματα πίσω τά πίσω.

Του κάκου τόν έκοβε και προσπαθοϋσε ν' αλλάξει

συζήτηση ό ένοικιαστής. Έκείνος έπέμενε.

— ... "Έγινε μισός άνθρωπος γιατί πάντα ήτανε καλός. Άρρώστησε; Καλά πού γλύτωσε. Πώς νά κρατήση τόσα φορτία, πού τόν βαραίνουν, κάθε μέρα χειρότερα... Νά, χτές μου έλεγε ό Βασίλης, ό καφφετζής στην 'Αγία Παρασκευή, ότι τόν είδε, άνήμπορο άκόμα, νά βγαίνη άπό τό συμβολαιογραφείο. Κάτι άλλο θά πήγε νά ξεκάμη...

— Μπορεϊ νάναι, όπως τά λές, άπαντούσε στενοχωρημένα ό φίλος του Καπειάνιου. Δέν πρέπει όμως νά λέγονται τέτοια πράγματα, μάρμπα Ζώη.

— Μπά και δέ τά ξέρ' ό κόσμος;

* * *

"Όταν τελείωσε αύτή ή συζήτηση ό Μπαρμπαπάνος άνέβηκε στό κονάκι του σκεπτικός. Χαμόγελο μελαγχολικό σάλευε στην όψη του. Πού μαρτυρούσε πώς εκείνοι, όσοι μιλούσαν πριν, δέ μπορούσαν νά ύποπτευθοϋν την άλήθεια για την άρρώστεια του φίλου του.

Δεξιά στον τοίχο άνοιγότανε μικρό ντουλάπι. Μέσα σ' αυτό έκλεινε τά έφόδια του κυνηγιού. "Άπλωσε και τ' άνοιξε. Σήκωσε τό κούπωμα κάποιου κουτιού και πήρε ένα διπλωμένο χαρτί. Μιά έφημερίδα όχι όλόκληρη. Την ξεδίπλωσε. Διάβασε ξαναδιάβασε μία μικρή είδηση. Μιλούσε για κάποια άπαγωγή ώροιάς άρχοντοπούλας Μεσολογίτισσας άπό τόν έκλεκτό της καρδιάς της. Λίγες λεπτομέρειες χωρίς όνόματα. Ξανάβαλε προσεκτικά τό άπόκομα στην θέση του.

Δέ κράτησε πολύ καιρό τό μυστικό κλεισμένο. Ό κόσμος τότε, άν δέ διάβαζε έφημερίδες, είχε άνεπτυγμένη την διαίσθηση έξαιρετικά. Μάντεψε μερικά κι' άνάγκασε νά προδοθοϋν και τά ύπόλοιπα.

* * *

Κατά τό τέλος του ίδιου χρόνου, ένώ τά έξοδα της «άνώτερης» κοινωνίας στην μικρή πόλη αύξάνανε, έκαμε την κάπως άπότομη εμφάνισή της σπουδαία οικονομική μεταβολή. Μεταβολή, πού έκλόνησε μεγάλους και μικρούς κτηματίες και, σέ λίγο σχετικώς διάστημα, άλλαξε τόν τόπο και την οικονομία του.

Ή σταφίδα, τό προϊόν, πού άνέδειξε πλουσίους παραγωγούς κι' εμπόρους, την τελευταία έποχή έχανε δι-

αρκῶς τὴν ἀξία του στὶς ξένες ἀγορές. Ἐπειδὴ περιοδικές πτώσεις συμβαίνουν καὶ ἄλλοτε δὲ παραφοβηθήκανε οἱ κτηματίες καὶ ἰδίως οἱ μεγάλοι. Ὅταν ὅμως εἶδανε τὸ κατακλυσμὸς νὰ ἐξακολουθῆ καὶ οἱ ξένοι νὰ κλείνουν τὶς περισσότερες πύρτες ὀριστικά, γεγονός, ποῦ συνέπεσε τότε, ἡ κρίση ἐξέσπασε χωρὶς προηγούμενο. Οἱ τιμές σταθῆκανε τόσο χαμηλά, ὥστε νὰ μὴ σκεπάζουν οὔτε τὰ ἔξοδα. Μεγάλο κακὸ μ' ἀφάνταστο ἀντίκτυπο.

Ἐραῖες βαθυπράσινες ἐκτάσεις, ἀπόλαψη γελαστῆ τῶν ματιῶν, ποίηση ζωντανή, γεννητρες ἐβένινων ἀστραφτερῶν καρπῶν, ἀρχίσανε νὰ σκύβουν μία-μία στὴν καταδικητὴν τῆς προγραφῆς.

Συναγεμῶς στοὺς Μεσολογγίτικους κάμπους. Μικροὶ καὶ μεγάλοι, θέλοντας καὶ μὴ, ξεκολλοῦσαν μὲ τὰ χέρια τὴν ἰδιά τους τὴν καρδιά. Σκληρὰ τσεκούρια πελεκοῦσαν ἀκατάπαυστα ὅ,τι χαρήκανε οἱ γενεές καὶ κάρρα ἀμέτρητα φορτώνανε κούτσουρα. Γραφικώτατα ἀγροκτῆματα, μοναδικὰ στολίδια στὶς περιφέρειες, ἀπογυμνωθόντανε, γινόντανε ἀνάμνηση. Καὶ προβάλανε μετὰ μοναχῆς οἱ ἀγρεπαύλειες καὶ τ' ἀγροτικά σπίτια ὠρφανεμένα στὴ μέση ἐκτεταμένων χωραφιῶν.

Καὶ τὰ χωράφια λίγες ἀπὸ τὶς κτηματικὲς οἰκογένειες δοκιμάσανε νὰ τὰ καλλιεργήσουν. Οἱ πιὸ πολλές, γιὰ νὰ προλάβουν χειρότερη καταστροφή, καταλήξανε στὸ πούλημα. Περιωρισμένο στὴν ἀρχή, γενικὸ ἔπειτα. Οἱ νέοι κύριοι ἀνῆκανε στὴν ἀγροτιά, οἱ περισσότεροι ὅμως εἶχανε τὴν παλιὰ πείρα καὶ δυστυχῶς στεροῦντανε καλαισθησία. Δέντρα διακοσμητικά, ἀκόμα καὶ καρποφόρα καὶ χαριτωμένες πρασιές ἀπὸ ἄνθη ὄλα ἀφανιστήκανε. Τὸ ἀλέτρι βασιλεψε βάνουσα.

Τὸ κακὸ τὸ εἶχε προεἶδει ὁ Καπετάνιος καὶ τὸ εἶχε προφητέψει στὸν φίλο του. Καὶ τώρα δὲ θλιβόντανε γιὰ τὸ διώξιμο τῶν μαρασμῶν νοικοκυραίων, ἀλλὰ πρῶτα πρῶτα γιὰ τὸν μαρασμὸ στὴν καλλιέργεια καὶ τὴν κρίση π' ἀκολούθησε τὴν καταστροφή καὶ δεύτερα γιὰ τὸ θλιβερὸ ἀλλαγμὰ τῆς ἐξοχῆς.

*
* *

Τὴν ἀνοιξη, ἅμα πῆγε ἀργὰ καὶ κουρασμένα ὁ παλιὸς κτηματίας στὸν κάμπο γιὰ πρώτη φορά, ἀντίκρουσε ὅλη τὴν τραγικὴ μεταβολή. Ἐκεῖ ὅπου ἀπλωνόντανε τὰ περιποιημένα κτῆματα καὶ ὅπου νέα κορίτσα ξεφυλλῶν-

τας θερία κλήματα τραγουδοῦσαν καὶ γελοῦσαν, σταρο-
χώραφα ἢ χέρσα πιάνανε ὄλο τὸν τόπο ὡς στίς μακρυ-
νὲς ρίζες τοῦ βουνοῦ. Φυσῶντας ἀνάλαφρα τ' ἀεράκι
τῆς λίμνης, κυμάτιζε κι' ἀναδίπλωνε τὴν φυτικὴ θάλασ-
σα, δίνοντάς της χιλίες δυὸ πράσινες ἀποχρώσεις. Ἄμυ-
γδαλιᾶς ἀπλωτὲς καὶ ἀχλαδιᾶς κομποκλαδεμένες, φορ-
τωμένες ἄνθη, προβάλλανε μοναχιασμένες κάπου κάπου,
λειψανα ἀπὸ παλιά ὠραία πραγματικότητα.

Δυὸ κτήματα ἀπομένανε. Τὸ κτῆμα ἐνὸς κρικελιώτη
νέο πολὺ, σχεδὸν φυτεῖα καὶ ἡ μεγάλη σταφίδα τοῦ Κα-
πετάνιου, λίγο παλιά, ἀλλὰ καρπερή.

Στάθηκε στὸ βακούφικο κονάκι. Τὸν δέχτηκε ὁ φίλος
του γελώντας μὲ τὸ στανιὸ γιὰ νὰ τοῦ διώξη τὸ κακο-
κάρδισμα. Περιττὸ ὅμως. "Ὅλα μιλοῦσαν γιὰ τὸ θλιβερὸ
ἄλλαγμα. Ἡ ἐρημιὰ ἀπὸ κόσμος, τὸ ξεγύμνωμα τοῦ κάμ-
που, ἡ φτώχεια τῶν ἀγροτῶν.

"Ἄφησε τὸν Μπαρμπαπᾶνο καὶ προχώρησε μόνος
κατὰ τὰ λιοστάσα, ὅπως παλαιά. Οἱ ἀναμνήσεις παρα-
δέρνανε τὴν ψυχὴ του. Χοντρές σταλαγματιᾶς ξεφεύγανε,
κατρακυλοῦσαν ἀπὸ τὰ μάτια καὶ πέφτανε.

Ἡ Τασά, ποὺ ἀντιλήφτηκε τὸ φτάσιμό του, βγήκε
ὡς τίς καλαμιές, ὅπως κάποτε ἔβγαινε γιὰ τὴν ἀγαπη-
μένη ψυχή.

* * *

Κατὰ τὸν θεριστὴ ἡ μεταβολὴ παρουσιάστηκε πιὸ
γυμνή. "Ἄμα τὸ λιοπύρι ρούφηξε τίς πρασινάδες καὶ τ'
ἀτσαλένια δρεπάνια σφίξανε σὲ δεμάτια ὄλο τὸ χρυσο-
κίτρινο πέλαγο, τὰ χωράφια ἀπομείνανε ξέζαρκα μὲ
φτωχὴ καλαμιὰ, ποὺ τὴν βόσκανε καὶ τὴν τσαλαπατοῦ-
σαν κοπάδια μεγάλα ζῶα.

Ἐνῶ ἄλλες χρονιᾶς μετὰ τὸν λίγο θερισμὸ ἀνοίγανε
οἱ δουλειᾶς στὰ κτήματα καὶ ἡ ἐξοχὴ γέμιζε κόσμος καὶ
ξέγνοιαστη ζωὴ, αὐτὸ τὸ καλοκαίρι, ὕστερα ἀπὸ τὸ κου-
βάλημα τῶν δεματιῶν κάτω στ' ἄλώνια, σπάνια κανεῖς
ἀγνάντευε ἄνθρωπο. "Ὅλους τοὺς τράβηξαν ἄλλες περι-
φέρειες, ὅσες κράτησαν περισσότερες στάφιδες.

* * *

Ἄγουστος, μὲ τὸ γένωμα τῶν καρπῶν καὶ μὲ τὸ
φτάσιμο τῶν πετούμενων, ἔφερε ξανά τὸν τρύγο. Τρύγο
ἄχσο γιὰ τὴν ἐμφάνισή του λιγοστός κόσμος τὴ περί-

μενε. Τὸ ἀγροτικὸ γεγονός, ποὺ ξεσήκωνε καὶ στοὺς κάμπους καὶ στὴν πόλη τὴν πιὸ μεγάλη χαρὰ καὶ ἔβαζε σὲ κίνηση τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν φιλόπονη ἔργατιὰ μέχρι τὶς ἀποθήκες τῆς χώρας καὶ τὶς μηχανές, τώρα μαζί του ἔσυρε μᾶλλον στενοχώρια. Ποῦ τὰ γέλια του, τὰ ξεφωνητὰ καὶ ἡ εὐθυμη διάθεση; Λίγοι δουλευτάδες καὶ μέτρια ὄρεξη.

Καὶ οἱ λιιάστρες, ἀντὶ νὰ ξεχωρίζουν καλοξισμένες, καλοχειλισμένες, ἔτοιμες νὰ δεχθοῦν τὸν ζαχαρένιο μαυροδερό καρπὸ, παρατημένες φουντώνανε χορτάρια καὶ ἀγκάθια. Ἦτανε μιὰ ἐπιπλέον ἄσχημη λεπτομέρεια. Τὸν καρπὸ δὲν θὰ τὸν λιιάζανε. Θὰ τὸν πατοῦσαν κρασί. Αὐτὸ εἶχε κατανάλωση στὶς ξένες ἀγορές. Καὶ ἰδίως τὸ σταφιδίσο. Ἔτσι θὰ βγαίνανε τὰ ἔξυδα καὶ μικρὸ περιθώριο θὰ ἔμενε.

Καπετάνιος, Μπαρπαπᾶνος καὶ Τασά, τρία ξεχωριστὰ πρόσωπα ἀπὸ τὸν λίγο κόσμος, ποὺ παράστεκε, ὑπομένανε ἀνυπόφορη στενοχώρια βλέποντας ν' ἀδειάζουνται καὶ νὰ κυλᾶν στὸ πατητήρι λαχταριστὰ θεώρατα τσαμπιά.

Πάει τὸ λιαστὸ «μπερικέτι», τὸ πρᾶγμα, ποὺ εἶχε τιμηθῆ μὲ βραβεῖο στὴν ἔκθεση τοῦ Λονδίνου:

Τ' ἀπόγευμα ἡ καλὴ γυναῖκα ξεσκόνισε μιὰ παλιά ξύλινη λιιάστρα. Μετὰ ἄρχισε νὰ ξεδιαλέη χοντρόρωγες σταφίδες γιὰ λιιάσιμο. Τὸ σπίτι, γιὰ τὸ καλὸ, ἔπρεπε νὰ μπάση, ἔστω καὶ λίγο, ξηρὸ καρπὸ.

Οἱ ἄντρες διαρκῶς κουβαλοῦσαν τρυγοκάλαθα. Ὅλο-ένα ἀνέβαινε στὶς κάδες ὁ μελένιος χυμὸς. Κλοκακίζανε ἀσκιά γεμάτα. Τῶν δίτροχων οἱ ἄξονες τρίζανε.

Σφήκες πολλές, ἀναρίθμητες εἶχανε μαζευτῆ καὶ μαζευόντανε διαρκῶς. Πέφτανε στὴ κάδη. Κολλοῦσαν στὰ πόδια τοῦ πατητή. Ροφούσαν, ροφούσαν λαίμαργα.

Σκεπτικὸς σκεπτικὸς ὁ νοικοκύρης, καθὼς ἡ δουλειὰ προχωροῦσε, περπατοῦσε ἀνάμεσα στ' ἄτρυγα κομμάτια. Πιὸ λαίμαργα ἀπὸ τὶς σφήκες τὰ πουλάκια, ἀφοῦ στερηθῆκανε ἀπ' ἄλλοῦ τὸν χορτασμό, ραμφίζανε πεινασμένα τὴν ἔβενινη σάρκα. Χωρὶς νὰ τρομάζουν πετοῦσαν παραπέρα.

Ἔφτασε στὴ μέση τοῦ κτήματος. Ἐκεῖ ποὺ τὸν ὄχθο σκέπαζαν οἱ τριαντάφυλλιές. Στάθηκε. Ὅψη σκοτεινιασμένη. Χεῖλια σφιγμένα. Ἄπλωσε καὶ ἔκοψε λίγα μισοτινασμένα τριαντάφυλλα. Τὰ πρόσεξε τρυφερά καὶ τὰ

έβαλε στη τσέπη του. Παρέκει μιλούσαν οί τρυγητάδες. Ξανασταμάτησε.

«—Νά δοῦμε, ἀκούστηκε νά λέγη κάποιος, πότε θά πάρη σειρά κι' αὐτό τὸ δόλιο κτήμα...

Κάτι πίεςε πιότερο τούς ὤμους του.

«...Νά πάρη σειρά; "Ὅχι! σκέφτηκε. "Ὅχι, ἐνόσω ζῶ ἐγώ. "Ἐδῶ μέσα ἀναδεύεται ἡ ζωὴ μου ὄλη..»

Περιέφερε θολὸ βλέμμα ξέμακρα ἓνα κύκλο. Πραγματικά, τὸ κτήμα φάνταζε σάν ἀπομεινάρι ὀρθὸ μετὰ τὴν διάβα καταστρεπτικῆς καταιγίδας, πὺ ἀνακόπηκε ἀλλὰ δὲ κόπασε.

*
* *

Τὸ καλοκαίρι δὲ πολυφάνηκε τὸ ἴδιο καί τὸ φθινόπωρο γιὰ τὸν Καπετάνιο. Ἄραιες πιά οἱ ἐπισκέψεις. Καί τὸν ἄφηνε τὸ τραινάκι, πὺ τὸν ξανάπαιρνε κατὰ τὸ πρῶτο σκοτάδι. Ἄρχισε νά φοβᾶται. Καταλάβαινε τὴν ἐξάντληση νά τὸν κυριεύη ἀργὰ ἀργὰ. Καί φοβόντανε ἓνα: Τὸ κρεβάτωμα. Πῶς θά ξανάβλεπε τότε τὴν ἐξοχὴ του; Πῶς θά συναντοῦσε τὴν μοναξιά του; Τίς ἀναμνήσεις του; Τούς δυὸ τρεῖς πραγματικούς του φίλους;

Χειμῶνιασε. Καλὸς ὁ καιρὸς ὅμως διευκόλυνε τὴν σπορά, τὸ τίναγμα στὶς ἐλιές καί τὴν γέννα στὰ πράγματα. Αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἦρθε τὸ ἀπόγευμα. Οὔτε ὁ ἐπιστάτης του, οὔτε ὁ νο:κιστὴς καί ὁ ἀγροφύλακας. "Ὅλοι ἀκόμα καί ἡ Τασά λείπανε στὴ χώρα.

"Ἐκαμε τὴν συνηθισμένη ἐπιθεώρηση μὴπως ὑπῆρχε ζημιὰ ἀπὸ τὰ ζῶα. Τίποτε. Κουράστηκε καί κάθισε στὸ ἐξωτερικὸ ξύλινο κάθισμα τοῦ κονακιοῦ. Σ' αὐτὸ καθόντανε πάντα καί ἡ μεγάλη κόρη κεντῶντας.

Σιγαλιὰ καί ἐρημιὰ. Πένθημη ἐγκατάλειψη βάρυνη τὴν φύση. Κρωγμοὶ κορακιῶν στὰ νεοσκαμμένα χωράφια.

Ἡ πρόσκαιρη παρακμὴ στὴν πλάση τοῦ ξαναπαρουσίασε τὴν σκέψη: Θά ξαναδῶ ἀρά γε τὴν ἀνοιξη καί τὸ καλοκαίρι;

Τὸ θάμπισμα πλάκωσε μὲ μακρυνὰ γαυγίσματα καί μακρυνότερα βελάσματα καί κουδουνίσματα. Σηκώθηκε, μπῆκε στὸ σπίτι νά ἐτοιμασθῆ. Εἴκοσι λεπτὰ ἤθελε τὸ τοπικόν. Πόσο εὐαίσθητος εἶγε γίνε. Νόμιζε πῶς ὁ μοσχοβολισμένος κλειστὸς χώρος ξανάδινε παλιούς ἀπόφῶνους. Ἄπὸ γέλια παρθενικά καί στεναγμούς.

Βγῆκε καί ἐτοιμαζόντανε νά κλειδῶση. Γύρισε ὅμως

παραξενεμένος. Κάτω από τις έρημες κληματαριές βαρεια πέλματα σικάζανε σκόρπια ξηρά κλωνάρια. Κάποιος, πού ασφαλώς δέν υπωπτεύθηκε τήν παρουσία του, εάλευε διστακτικά. Παράξενο, ποιός νά ήτανε τέτοια ώρα; 'Ο άγνωστος βημάτισε καμπόσο καί σιμώνοντας τό κονάκι στάθηκε. Σταυρωμένα τά χέρια στό στήθος καί γυρτό τό κεφάλι. Κρατήθηκε στιγμές κάμποσες σάν νερκωμένος, σάν αφηρημένος. Κακή προαίσθηση κλόνησε τήν καρδιά τοῦ άτυχου κτηματία. 'Αναδεύτηκε νευρικά. Τότε ό άλλος τόν ξεχώρισε ανάμεσα στό σκίοφωτο. Τά χέρια του πέσανε μονομιās. Τά έχασε. 'Αλλά συνήλθε γρήγορα καί έξύγωσε βιαστικά. "Αρπαξε τά χέρια τοῦ προεστοῦ καί τά σέπασε μέ άσπασμούς καί δάκρυα.

'Ο καλός άνθρωπος αγωνίστηκε νά φουσκώση άέρα τό στήθος του. Πριζόντανε. 'Απόσυρε τά χέρια του καί κάνοντας χίλιες προσπάθειες, συλλάβισε:

— Λεωνίδα, έσύ σαι παιδί μου;

Στεναγμός ήτανε ή άπάντησή του.

Ξαναρώτησε. Τόνισε τρυφερά λόγια. Ματαξαναρώτησε.

— Πέρα κάτω, Καπετάνιε μου. Πηγαίνω στά Βαγγελέϊκα γιατί έχω όργωμα αῦριο. Πήρα τόν δρόμο καί βγήκα δώ. Τρία χρόνια, τό σκεπτόμουνα. Μέ έτρωγε ή έγνοια.

«... Δέ ξέχασα. Οὔτε θά ξεχάσω. Συμπάθα με, πού κλαίω, Πόνεσα καί πονώ...

'Η αισθηματικότητα τοῦ άνωτερου ανθρώπου έγωϊστική πάλαισε λυσσασμένα. 'Αγωνίστηκε, μά κάμφθηκε άμέσως καί τό λογικό άπόμεινε κυρίαρχο. Παραμέρισε βιαστικά τις άδυναμίες καί τις άναμνήσεις, έπιβάλλοντας άλλο ρόλο στην πολυδοκιμασμένη ψυχή.

Συνετά καί μαλακά πειστικά λόγια ζητήσανε τήν λησμονιά καί θυμήσανε τήν έργασία καί τήν άφροσίωση στά καθήκοντα τής οίκογένειας. Στις συμβουλές όμως άνακατέψανε καί λίγο φύραμα από φιλοσοφική παρηγορία.

Χωρίσανε, δυό ψυχές ^{* *} θλιμμένες. Για τήν μιá ό χρόνος άργά έτρεφε τό βοτάνι τής λήθης καί ή ζωή έκρυβε κι' άλλες χαρές. Για τήν άλλη..

^{* *}
Κατά τό δεϊπνο στό άρχοντικό του προσέξανε άλλαγή παράξενη στά χαρακτηριστικά του.

Ἐποσύρθηκε πρῶτος καὶ ἀντὶ νὰ μπῆ στὴν κρεββατοκάμαρά του, χῶθηκε στὴν μικρὴ βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ βρισκόντανε καὶ τὸ κάρينو ἔπιπλο, ἓνα εἶδος παλιοῦ κομοῦ μὲ πολλὰ συρτάρια. Σ' αὐτό, χρόνια καὶ χρόνια, φύλαγε τὰ «χαρτιά» τοῦ σπιτιοῦ.

Στήριξε τὰ γυαλιὰ του καὶ ξεκλείδωσε. Ὅταν ξεδιπλωθῆκανε τὰ κιτρινωμένα χαρτιά ἀναδιδοντας τὴν ἄσχημη μυρουδιά, φλόγες ἀπὸ ζωτικότητα καὶ θέληση λάμπανε στὰ βλέμματά του. Ὑπομονητικὸ καὶ ἀδιάκοπο σκάλισμα. Γιατί; Δὲ τὸ σκέφτηκε κι' αὐτὸς ἴσως. Οἱ τίτλοι τῆς περιουσίας πιάνανε στρυμωγμένοι ἓνα ὀλόκληρο συρτάρι. Στους περισσότερους ξεχωρίζονταν κόκκινες γραμμὲς ἐπάνω. Τὰ κτήματα, ὅσα ἀντιπροσωπεύανε, τὰ χαιρόντανε τώρα ξένοι.

Τ' ἄλλα συρτάρια κρατοῦσαν κάθε λογιῆς ἔντυπα. Ἀποδείξεις, ἐξαφλήσεις, καταλόγους, διπλότυπα ἀπὸ φόρους, ἐκτιμήσεις γιὰ ἀγροζημιές, προϋπολογισμούς.

Τὸ τελευταῖο καὶ τὸ μικρότερο συρτάρι προστάτευε τὰ πλέον πολυτίμα χαρτιά: Ληξιαρχικὲς πράξεις τῆς οἰκογένειας, ἰδιαίτερα συμβόλαια, παλιὲς ἐπιστολές, κειμήλια. Σήκωσε μιὰ φωτογραφία τῆς μεγάλης του κόρης ὅταν ἀκόμη πήγαινε στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἡ γιορτὴ του τὸ ἔτος ἐκεῖνο, τὸν ἔφτασε στὴν Εὐρώπη τὰξίδι. Ἐκεῖ λοιπὸν τοῦ εἶχε εὐχρηστῆ τὸ ἀγαπημένο του παιδί.

Νὰ καὶ τ' ἀποκόμματα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες, καλὰ καὶ κακὰ μαζὶ. Δὲ τὰ πείραξε.

Ξᾶνοιξε κι' ἄλλα χαρτιά, κι' ἄλλα. Γεμίσανε τραπέζια, ταζέρες καὶ καθίσματα. Κυλίσανε βιβλία καὶ χοντροὶ φάκελλοι στὸ πάτωμα. Ἀπὸ μέσα ξεφύγανε πολὺχρωμες κάρτες καὶ ξηραμένα πέταλα λουλουδιῶν.

Μάρτυρες παλιοί, κοιμισμένοι στὴ θλίψη. Τροφὴ τῆς πολυκαιρίας καὶ τοῦ σκόρου, παραταχτήκανε. Μιά σειρά ἀτελειώτη, πού ξαναπρόβαλλε τὴν ζωὴ, χωρὶς τὶς λιγες λάμπεις τῆς, μὲ ὅλες ὅμως τὶς ψυχοφθόρες στενοχωρίες τῆς...

Συλλογίστηκε, συλλογίστηκε. Σᾶν νᾶκανε ἰσολογισμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ βίου του καὶ νὰ ἐνεργοῦσε καταγραφή τῶν περιστάσεων του.

*
* *

Τὸ φῶς κι' αὐτὸ χαμήλωνε, σωνότανε. Σκιὲς κινούντανε στὶς γωνίες. Σήκωσε ψηλὰ ἰδρωμένο μέτωπο. Ἐρριξε

σ' όλα αλλόκοτη ματιά σιγοψιθυρίζοντας : «Αυτό ήτανε όλο».

Ξαφνικά τότε τὸ περιβάλλον τοῦ γίνηκε ἀφάνταστα στενόχωρο. Νευρίασε καὶ τράβηξε νὰ βγῆ. Τὸ παραπάτημα τὸν ξάπλωσε φαρδύ κάτω καὶ ὁ δοῦπος εἰδοποίησε τοὺς δικούς.

Ἄνησχοι τὸν μεταφέρανε στὸ κρεβάτι του ρωτῶντας τον πολλὰς φορές, τί ἤθελε ; τί ζητοῦσε. Στόμα κλειστό, σφραγισμένο. Οὔτε τὸ ἄνοιξε τίς λίγες ἡμέρες, πὺ ἔζησε.

*
* *

Στὴν κηδεία του ξεσηκώθηκε ὁ πληθυσμὸς ὄλος. Παλιοὶ ξεπεσμένοι νοικοκυραῖοι καὶ νέοι εὐκατάστατοι. Γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοι. Κλείσανε τὰ μαγαζὰ καὶ ἡ πομπὴ κατέκλυσε ὅλη τὴν ἀγορὰ.

Λίγοι κατορθώνουν κι' ἀκολουθοῦν τὸν ἴσο δρόμο. Οἱ πολλοὶ ὁμῶς μέσα τους τὸν παραδέχονται καὶ σ' ἀνέξοδη εὐκαιρία τὸ φανερώνουν.

Ἄργὰ τὸ ἀπόγευμα, καλοντυμένοι ὄλοι οἱ ἐξωμάχοι, μπροστὰ οἱ νέοι καὶ παραπίσω οἱ γεροντότεροι, ἐπιστρέφανε στὸν Παλιόκαμπο.

Ἄκουμπισμένος στὸ πηγάδι τοῦ κόκκινου σπιτιοῦ, ἀνήμπορος λίγο, περίμενε ὁ Μπαρμπαζῶης μὲ μερικοὺς ἄλλους γέροντες. Πρὶν καλὰ καλὰ φτάσουν φώναξε λυπημένα :

— Ἄργήσατε... Τὸν συντροφέψατε ὡς τὸν "Αἰ - Λάζαρο ; "Ακουγα τῆς καμπάνας τὸν ἀπόφωνο... Πάει ὁ καλὸς ἄνθρωπος. Θεὸς σχωρέσ' τον.

Ἄπάντησε ὁ Μπαρμπαπᾶνος κᾶπως ἀπρόθυμα.

— Τὸν πήγαμε ἴσαμε κεῖ, Μπαρμπαζῶη. Μακάρι καὶ μεῖς ἔτσι. Δὲν εἶν' ἀνάγκη ὁμῶς νὰ τὸν σχωρέση ὁ Θεός. Στάθηκε στὴ ζωὴ του δίκαιος. Πόνεσε κάθε ἄνθρωπο κι' ἄγάπησε πιὸ πολὺ ἀπὸ μᾶς τὴν τροφοδότρα μας γῆ.

‘Ο Γεροθαλασσινός

“Όπως τὸ ναυάγιο, πὸ τὸ ξερνοῦν ἀφρισμένα κύματα σὲ ὑγροὺς κοιλωμένους βράχους, βρέθηκε κι’ αὐτὸς ἐπάνω στὴν ἀπόκρημνη ἀκρογιαλιά, νύχτα ὅμως ἤρεμη καὶ ψυχρὴ καὶ μὲ θάλασσα ἡσυχασμένη στὴν ἀλμυρόπνοη ξάπλα τῆς.

“Όταν ἀγκομαχῶντας ἔφτασε στὴ ράχη τῆς ἀποτομιᾶς, στάθηκε καὶ πρόσεξε ἄβουλα καὶ δισταχτικά, ἐνῶ μὲ τὴν μανίκα τοῦ σφόγγιζε τὸ μέτωπο.

Δυὸ ταβέρνες ξεχωρίζανε στὴν ἐρημιᾶ. Σιμὰ ἡ πρώτη μισοσκοτεινὴ, μακρύτερα ἢ ἄλλη κατάφωτη. Πρὸς αὐτὴ ἄκουσε εὐθυμὲς φωνές καὶ βακχικὰ τραγούδια, κράτησε ὅμως τὸ πόδι τοῦ πρὸς τὴν πρώτη, ὅπου ὑπόπτευσε τὴν φτώχεια καὶ τὴν συμπόνια.

‘Ο κάπελας, γελαστὸς μεσόκοπος, γερὴ καὶ πρόσχαρη καρδιά, ἀκόμα καὶ στοὺς στενόχωρους αὐτοὺς καιροὺς πὸ δύσκολα πενοῦσαν τὸ κατώφλι οἱ πελάτες, τὸν εἶδε μὲ συμπάθεια νὰ μπαίνει.

Παραπέρα, δυὸ θαλασσινοὶ φαίνοντανε πεσμένοι στὰ τραπέζα, πλάγι στὸ ποτῆρι καὶ τὸ καταστάρι. ‘Ο κρότος τῆς πόρτας τοὺς ἔσυρε ἀπὸ τὴν νάρκη. Προσέξανε τότε πίσω ἀπὸ τὴν θαμπούρα γαλάζιων καπνῶν ἕνα ξερακιανό, μισοκαμπουριασμένο γεροντάκι, κουρελιάρικο καὶ βρεγμένο. Ξακουμπήσανε νὰ κυττάξουν καλύτερα. ‘Ο

άγνώστος προχώρησε, παρ' ὄλη τὴν κατάντια του, σταθερά. Πλησίασε τὸν μπάκο καὶ καλησπέρισε ὅπως οἱ παλιοὶ ναυτικοὶ πού ποτέ δὲ κακοκαρδίζανε. Ἀκόμα καὶ ὅταν ἀπὸ δικές των γολέτες φαρτωμένες στὰ πλούτη τῆς Βενετίας ἢ καράβια τρικάρτα τοῦ Γαλοξιδιοῦ γεμάτα πολιτικούς θησαυρούς, τοὺς πετοῦσε ἢ φουρτοῦνα γυμνοὺς στὴν ἀμμουδιά. Ὁ ταβερνιάρης κουνώντας συμπονετικά τὸ κεφάλι, πολὺξερος ἀπὸ «περιστάσεις» τοῦ ἔδειξε ἓνα κάθισμα. Ἔπειτα ρίχνοντας μιὰ ματιὰ καὶ στοὺς ἄλλους:

— Καψόγερο, σὲ μένα ἦρθες; Φτώχειες μέ τὸ τσουβάλι. Ἀλλὰ τέλος πάντων, ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἶσαι καὶ σύ..

* *

Ἡ ψύχρα ἔκανε ἐπιθυμητὴ τὴν μισοσβησμένη φωτιά τοῦ μαγκαλιοῦ.

Ἔξω πάντα ξαστεριά καὶ στοὶ ἄλλοι καπηλειὸ γλέντι ἀδιάκοπο.

* *

Ἐφαγε ὅ,τι τοῦ δώσανε. Ρούπωσε πείνα ἡμερῶν. Ζεστάθηκε. Σήκωσε τὸ ποτήρι. Τὰ μάτια του λάμπανε. Σκεφτόντανε ἴσως: τί ὥραϊο πρᾶμμα νὰ βρίσκονται στὴ ζωὴ καὶ καλοὶ ἄνθρωποι.

«Σὲ γειά σου Μπάρμπα», εἶπε ὁ κάπελας, καθὼς τὸν εἶδε νὰ τὸν προσέχη. Ἦπτε τὸ μισὸ καὶ κατέβασε τὸ ποτήρι ὡς τὰ μάτια. Τὸ καλοκύτταξε καὶ γύρισε πρὸς τὸν καλὸ ταβερνιάρη.

— Αὐτὸ τὸ πρᾶμμα δὲν ἔρχονται νὰ πιοῦνε; Αὐτὸ τὸ κοκκινέλι μοιάζει μὲ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Σὲ λίγα μέρη τὸ ἀπαντᾷ κανεῖς. Μιὰ φορὰ δοκίμασα στὴν θάλασσα ὅμοιο κι' ἄλλη μιὰ στὴν Μαρσίλια, ταξιδεύοντας μὲ καράβι Μεσολογγίτικο.

Σώπασε. Λίγο μετὰ ξανάσφιξε τὸ ποτήρι καὶ τὸ στράγγισε. Ἀνακουφιστικὴ ἀνάσα ξέφυγε ἀπὸ τὰ γέρικα στήθια. Σκούπισε τὰ σταχτόλευκα μουστάκια κι' ἔσκυψε τὸ κεφάλι βαρυστόχαστο.

Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ θαλασσινοὺς ἔκαμε νόημα στὸν μπάγο καὶ τὸ πενηντάκι στεφανωμένο μ' ἀφρὴ, ἀπιθώθηκε πάλι στοὶ τραπέζι τοῦ ξένου. Ἡ ὄψη τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ἔδειξε ἔκφραση ἀνθρώπου πολὺ ὑπεχρεω-

μένου. Σὲ λίγο τὸ ποτήρι ξαναγεμίστηκε ἀπὸ τὸν δεύ-
τερο θαλασσινό.

Ἡ φτώχεια ἔκοβε κι' ἔδιδε γιατί αὐτὴ εἶναι πάντα
γαλαντόμα.

Τοῦ θαλασσοδαρμένου ἡ καρδιά, ὕστερα, ποιὸς ξέρει
ἀπὸ πόσες καὶ ποιὲς δοκιμασίες, πῆγε στὴ θέση της.

Ἐξαφνα, ἐκεῖ ποῦ οἱ ἄλλοι τὸν κυττάζανε μὴ θέλον-
τας πρῶτοι ν' ἀνοίξουν συζήτηση γιὰ τὰ βάσανά του, αὐ-
τὸς ἔγειρε στὴ ζαρωμένη παλάμη τὸ κεφάλι καὶ δυναμω-
μένος ἀπὸ τὸ ἀνόθευτο ρευστό, ἄρχισε κᾶποιο σιγαλό
κι' ἀργό σκοπό.

Καράβι καλοτάξιδο,
Καράβι προκομμένο.

Δοκιμάζοντας ἐξαιρετικὴ ἔκπληξη ὁ κάπελας, ἀπορ-
ροφήθηκε. Οἱ ἄλλοι, ἀπορημένοι, δύσκολα συγκρατοῦ-
σαν τὴν συγκίνησή τους, ἀκρύγοντας καῦμους παλιούς,
ποῦ τοὺς ζωντανεύανε ἀναμνήσεις μακρυνές.

Δέρνει φορτοῦνα τὰ πανιά
Χαλάζι σου τὰ ξάρτια...

Ὅποιος ἄκουγε, χωρὶς νὰ δῆ τὸν ζαρωμένο ἀνθρω-
πᾶκο, θάφηνε τὸ νοῦ του νὰ φαντασθῆ κανένα παλληκᾶρι
γερό, ποῦ μέσα στὴν φλόγα τῶν νειάτων του εἶχε διατη-
ρήσει ἄγγιαχτη ὅλη τὴν σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ὑγεία.

Γνήσιο μέταλλο, εὐπλαστο, μαλακό σᾶν ἀνόθευτο
χρυσᾶφι, ὀλοκάθαρο καὶ γάργαρο ὅπως τὰ κρυσταλλένια
νάματα σκιερῆς πηγῆς, ἐγέμισε τὸ καπνισμένο ἄντρο τοῦ
Βάκχου. Ξεχείλισε ἔπειτα πρὸς τὰ ἔξω λαγκεμένες πεθύ-
μιες καὶ ἀλησμόνητα πικρά βάσανα. Δυνάμωσε σταθερὰ
σὲ τόνο νοσταλγικοῦ παράπονου καὶ στὴν ἀπλωσά του
ἀγκάλιασε τὴ ἀνοιχτὴ περιοχὴ σᾶν μαλακτικὴ παραμυ-
θία σὲ πολυδαρμένες καρδιὲς μέσα στοὺς μόχθους τῆς
ζωῆς.

Στὴν ὀλόλαμπρη καὶ κοσμογεμισμένη ἄλλη ταβέρνα
τὸ τραγοῦδι ἔφθασε ψιθυριστά, ἀπόκοσμα. Παραξενευτή-
κανε στὴν ἀρχὴ οἱ πελάτες. Ἀπορέσανε γιὰ καλὰ ὕστερα
καὶ βγήκανε στὴν ἀστροφεγγιά.

Γυρμένη πρὸς τὸ ψηλότερο μέρος τοῦ ἀπλωτοῦ βρά-
χου ἡ φτώχεια ταβέρνα, μόλις ξεχώριζε στὸ σύθαμπο, ὁ
παλιὸς ὅμως ἐκεῖνος θαλασσινὸς σκοπός, παρὰ τὴν ἀπό-
λυτη χειμωνιάτικη γαλήνη, θύμιζε σ' ὄλους ἐκείνους θα-

λασσινούς και ναυτικούς, τρικυμισμένες νυχτιές, αφρισμένη λύσσα κυμάτων, ήχηρά κόρνα караβιών από τροβους κινδύνων και χαμών.

‘Ο σίφουνας ξεσχίζει τὰ πανιά
Και τὸ κορμί σου ὄλο τὸ ραγίζει
Τοὺς ναῦτες πνίγ’ ἀπελπισιά
Κι’ ἡ θάλασσα ἀγκομαχᾶ, μουγκρίζει

‘Ολόδροση ἡ φωνὴ σκόρπιζε τὴν ἀνατριχίλα τῆς βασιανισμένης πάλης, πού ἔχει ἡ θαλασσινὴ ζωὴ και προκαλοῦσε ζωηρὴ τὴν συμπάθεια πρὸς τὸν ἐκλεκτὸ ἀγνωστο τροβαδοῦρο τῆς.

* *

Τὴν ἀλλ’ ἡμέρα ὁ γέρος, ἀγνωστος πάντα, ἔμειν’ ἐκεῖ. Και ἅμα τὸ βράδι γέμισε τὸ καπηλειό, ἄρχισε ἄλλο τραγοῦδι. Τραγοῦδι ἀπλοϊκῆς χαρᾶς, πού ξεπετιέται αὐθόρμητα ἀπὸ τὰ βᾶθη ικανοποιημένης δίκαιας ψυχῆς γιὰ νὰ χαρῖση στοὺς ἄλλους τὴν εὐφρόσυνη ἀπόλαψη.

Πολὺ γλήγορα ἡ ταβέρνα στερέωσε τὴν πελατεία τῆς και πῆγ’ ἐμπρός.

* *

‘Ο ἰδιοκτήτης τοῦ καπηλειοῦ, ἄνθρωπος τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ, χάρηκε φυσικὰ ἀπὸ τὴν νέα κατάσταση και συμπάθησε τὸ ξένο γεροντάκι, σκέφτηκε ὁμως πὼς δὲ μπορούσε νὰ τὸ κρατήση περισσότερο μαζί του.

Οἱ κακὲς γλώσσες εἶχανε κιόλας ἀρχίσει. Δὲν ἐκμεταλλεύτηκε ποτὲ κανένα στὴ ζωὴ του. Φρόντισε λοιπὸν νὰ βρῆ μιὰ θεσοῦλα στοὺς συγγενεῖς του κάτω στὴν χώρα. “Ὅταν ὁμως εἶπε στὸν ἀγνωστο θαλασσινὸ νὰ κατεβῆ σ’ αὐτὴ, ὅπου θάμενε στὸ γαμπρὸ του, πού εἶχε ἀποθήκη και θὰ περνοῦσε ὅπωςδήποτε ξεκούραστα, ἐκεῖνος παρουσίασε ἐπίμονη ἄρνηση, ἐνῶ τὸ πρόσωπό του σκιάστηκε θλιμμένα. ‘Ο καλὸς προστάτης ὑποχώρησε τότε. Φρόντισε μονάχα νὰ τὸν ντύση και νὰ τὸν περιποιηθῆ.

* *

‘Ο καιρὸς περνοῦσε ἡσυχᾶ. ‘Ο φτωχὸς ἄνθρωπος, ξεγυρισμένος τώρα ἀρκετά, σκεπτικὸς ὁμως ὀλοένα, δὲν ξεκολλοῦσε ἀπὸ τὴν ταβέρνα τῆς ἀκτῆς παρόμοια μὲ τὸ ἔκβρασμα, πού βρίσκεται στὸ ἴδιο μέρος, ὅπου πετάχτηκε,

ἐκτὸς ἂν ἀπλωθῆ κανένα χέρι καὶ τό μετακινήση.

Καὶ τὸν δόλιο τὸν γέρο, ἓνα ἡλιολουσμένο δειλινό, ἤρθανε δυὸ ναῦτες ἀπὸ τὸ Λιμεναρχεῖο τῆς χώρας καὶ τὸν πήρανε. Καθόντανε στὴν αὐλὴ καὶ τὸ θολὸ βλέμμα του, ζοφωμένο, ἐρευνοῦσε τὰ πλάτεια τῆς θάλασσας. Ἀνάλαφρο ἀεράκι ζάρωνε χαϊδευτικά τὴν γαλανὴ ἐπιφάνεια, φουσκώνοντας τὰ λευκὰ πανιά τῶν καραβιῶν. Δὲ μίλησε. Παράπονο βαρὺ ὕγραινε τὰ μάτια του. Κύτταξε τὸν εὐεργέτη του μὲ τόση ντροπὴ, ἀλλὰ καὶ μ' ἓνα τρόπο ὡς νὰ τοῦ ἔλεγε :

« Ἐννοια σου· εἶμαι τίμιος ἄνθρωπος ! »

Τὸ βράδι ἔλειπε, καὶ ἡ ταβέρνα, γεμάτη κόσμο, φαινόντανε βουβή, ἀλλοιώτικη. Μὴ θέλοντας νὰ πειράξουν τὸν κάπελα, ὄλοι συζητοῦσαν καὶ κρίνανε τὸ πρᾶγμα σιγά. Μερικοὶ λέγανε πὼς ἐκεῖνος προερχόντανε ἀπὸ κάποιον λαθρεμπορικὸ, ποὺ ἐξώκειλε. Ἄλλοι πάλι ἐπιμένανε στὴν διάδοση ὅτι ἀπὸ μανία γιὰ τὶς ζημιές του ὁ κόντινὸς κάπελας κατάγγειλε ὡς ὑποπιτο τὸν γεροτραγουδιστή.

Διάβηκε μιὰ μέρα. Δυὸ. Μιὰ βδομάδα. Ἀραίωσε ἡ πελατεία. Πάντως ἡ πρόθυμη περιποίηση καὶ τὸ ἀγνὸ σπιτίσιο κρασί συγκρατήσανε ἀρκετοὺς πελάτες. Ἡ ἀνάμνηση τοῦ γέρου ἔφερεν ἐκάθε τόσο στὰ χεῖλια ὄλων αὐτῶν τὴν ἐρώρηση. Ποῦ νὰ τρέξῃ νὰ πληροφορηθῆ ὁ κάπελας ;

*
* *

Μόλις εἶχε βασιλέψει καὶ ψιλόβρεχε. Τότε τὸ ἄνοιγμα τῆς πόρτας τράβηξε ὄλα τὰ μάτια. Ἐνας ναύτης φορῶντας τὰ σημεῖα τῆς ὑπηρεσίας στάθηκε πλάγι στὸν μπάγκο καὶ χαιρέτησε τὸν καταστηματάρχη. Τὰ βλέμματά του γυρίζανε ἐρευνητικά.

— Ποιὸν ζητᾶς, παλληκάρι μου ; Ρώτησε κομπιασμένα ὁ ἄλλος.

— Ποιὸν ζητᾶω; Τὸν γέρο. Δὲν εἶν' ἐδῶ;

— Τὸν γέρο;... Μὰ λείπει καιρὸ τώρα... Συνάδελφοί σου τὸν πιάσανε.

Νεκρικὴ σιγὴ ἐπλάκωσε τὸ μαγαζί.

— Ἄ, ὥστε δὲν ξαναγύρισε ὁ φουκαρᾶς;

— Ὅχι, παιδί μου. Τὸν ἀπολύσανε; Ἐ;

— Φυσικά, Τί θὰ τὸν κάνανε. Ἔστεκε, προεστὸς ἄνθρωπος αὐτός, νὰ κάμῃ ὄσα καταγγείλανε; Ἀθωώθηκε

σήμερα τὸ πρωὶ καὶ ἔφυγε κλαίγοντας ὁ κακόμοιρος. Δὲ φτάνει ὅτι πῆγαν νὰ τὸν πνίξουν οἱ λαθρέμποροι, τὸν τράβηξε ἄπονα καὶ ἄδικα καὶ ἡ δικαιοσύνη..

“Ὀλων τὰ πρόσωπα λάμπανε.

— Καί ποῦ νὰ πῆγε, παλληκάρι μου; Ὁ καυμένος δὲ γνωρίζει στὸ μέρος μας κανένα.

— Ποῦ πῆγε; αὐτὸ ρωτᾶω καὶ γώ. Νά, ἔχω νὰ τοῦ ἐπιδώσω ἀντίγραφο τῆς ἀποφάσεως, σύμφωνα μὲ τὸν νόμο..

Σιμώσανε οἱ δυὸ παλιοὶ πελάτες, ποῦ εἶχανε πρωτογνωρίσει τὸν ναυαγὸ, πήρανε καὶ διαβάζανε τὸ χαρτί.

Ἡ πόρτα ξανάνοιξε μὲ θόρυβο καὶ μιὰ παρέα ἀπὸ εὐθυμα παιδιὰ χώθηκε.

Ὁ ναύτης διπλώσε πάλι τὸ χαρτί, εἶπε πὼς θὰ ξαναπεράση τὴν ἐπομένη, καληνύχτησε κάνοντας τὸ σχῆμα καὶ βγῆκε.

Μεσολαβήσανε ἐλάχιστα λεπτὰ καὶ ἔκπληκτοι μέσα στὸ ταβερνεῖο τὸν εἶδανε νὰ μπαίνει πάλι βιωστικά νὰ σκύβη στ’ αὐτὶ τοῦ κάπελα καὶ κάτι νὰ τοῦ λέγη.

Ὁ τελευταῖος, παράτησε καμπόσα ψάρια καὶ χέλια καπνιστὰ τῆς νέας παρέας καὶ συγκινημένος ἀκολούθησε τὸ ὄργανο τῆς ἐξουσίας.

* *

Διακρινόντανε καθισμένος στὴν τελευταία κορυφὴ τοῦ βράχου πρὸς τὸν γιालὸ. Ἡ βροχὴ στάλαζε ἐπάνω του ἀθόρυβα. Μὲ σταυρωμένα χέρια πρόσεχε τὸ σκοτεινισμένο πέλαγο. Τὸ ἀγκομαχητὸ καὶ τὸ ξέσπασμά του τὸν ζωντανεύανε. Μ’ αὐτὸ ἔζησε. Ἡ ἀρμύρα του βρισκόντανε στὰ μεδούλια του καὶ ἡ ἀπεραντοσύνη του καὶ ἡ διαύγειά του στὴν καρδιά του. Μ’ αὐτὸ ναί, ἔζησε καὶ σ’ αὐτὸ ποθοῦσε, ὅταν θάρχόντανε ἡ στιγμή, νὰ βρῆ τὴν ἀνάπαψη. Τώρα ποῦ νὰ πῆγαινε; Ἡ τρικυμία τῆς τύχης τὸν ξέρασε στὴν στεργιά, οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸν ἀφήνουν. Ἄσπρα μαλλιά καὶ γεράματα δὲν κινοῦν πιά τὸν σεβασμό. Ποῦ νὰ τράβαγε; Παράπονο τραγουδιστὸ ἀνάδεψε τὰ ζάρωμένα χεῖλια. Σβύστηκε ὅμως σιγὰ ἀπὸ τὰ δάκρυα, ποῦ κατρακυλοῦσαν ἀνάμικτα μὲ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς.

Μπροστὰ ὁ ναύτης καὶ πίσω ὁ κάπελας. Κατέβηκε προσεκτικά τὴν ἀπότομη πλαγιά, δύσκολα πνίγοντας τὰ δάκρυα. Οὔτε πατέρας του νὰ ἦτανε. Τοὺς ἀντιλήφτηκε. Σηκώθηκε σκύβοντας τὸ κεφάλι καὶ σφογγίζοντας μὲ τὴν παλάμη τὰ μάτια. Δὲν ἔβγαλε οὔτε λέξη, παρὰ κίνησε

πίσω τους και άμα φτάσανε στην ταβέρνα, μπήκε πρώτος αυτός. Μιλιά από κανένα. Τόν άφήσανε και τράβηξε στην γωνιά, όπου συνήθιζε. Κάθισε διστάζοντας. Με τó κεφάλι μέσα στα χέρια δέν είδε τούς μεζέδες και τó κρασί, πού τού φέρανε οί δυό πρωτογνώριμοι πελάτες.

“Αν και όλοι προσπαθούσαν νά μñν ταραξουν τόν πόνο του, έν τούτοις φαινόντανε όλοκάθαρη ή άλλαγή. ‘Ο ταβερνιάρης, ρίχνοντας κάθε στιγμή στοργικά βλέμματα πρós τñν θέση του, ζέσταινε στην σκάρα τούς μεζέδες τών παιδιών. Πολλή ή θράκα άναλύγωσε τά λίπη και γαργαλιστική ή κνίσσα θάμπωσε τó κατάλυμα τñς εύθυμίας..” Έξαφνα άπορήσανε όλοι. ‘Ο γέρος είχε σηκωθñ. “Έρριξε ήρεμα βλέμματα γύρω του και πρόσεξε τόν πονετικό κάπελα, πού λιάνιζε στο τραπέζι τών νέων τó έκλεκτό έδεσμα. Χαμόγελο άόριστο, γλίστρησε στο πρόσωπό του.” Εσίμωσε άργά άργά τó τραπέζι εκείνο, ένw κουιόντανε νευρικά τά ρουθούνια του. Προσφέρνανε άμέσως κάθισμα τά παιδιά. Παρέμεινε άκόμα όρθιος.

— Σείς τόν φέρατε, καλόπαιδα, τόν μεζέ; Με τó συμπάθειο, έχω μιá ζωή νά δώ τέτοιο μπερικέτι...

Και όταν τού άπάντησαν πρόθυμα, δέχτηκε νά καθίση.

Πέφτοντας πλάγια τó φώς έκανε πιό κτυπητά τά χάρακια τού μετώπου του.

Σήκωσε ένα κομμάτι χέλι, όπως παίρνουμε τόν άρτο στην έκκλησία. Κατέβασε κι’ ένα ποτήρι. Μισοαναστένανε και τó βλέμμα του έγινε θολό, όπως πρώτα. ‘Η κλωσύνη και τó ένδιαφέρον τóσου κόσμου εκεί τόν σκλάβωνε. Δέχτηκε κι’ άλλο μεζέ κι’ άλλο ποτήρι. Μιά στιγμή ή μορφή του ξανάλαμψε.

— Αυτός ό μεζές, λεβέντες μου, μοιάζει νάναι άπό μακριά. Ναι, άπό ένα εύλογημένο τόπο, πού χρόνια και χρόνια έχει τó πόδι μου νά πατήση... Κάνω λάθος; Δέν είναι χέλια Μεσολογγίτικα; Χέλια ίβαριού τñς λιμνοθάλασσας; Τó κατάλαβα...

“Έπαψε. Χοντρά μαργαριτάρια γεμίσανε τά γέρικα μάτια. Στενοχώρια έσφισε τών άλλων τά στήθια. Περιέφερε τó βλέμμα του παντού. Κύτταξε και τά παιδιά, πού είχανε σταματήσει τó φαγι, στήριξε τó μέτωπο στη δεξιά παλάμη κι’ άρχισε:

“Ένα Σαββάτο άποβραδίς, άνήμερα Λαζάρου Πέρασ’ άπ’ τó Αίτωλικό κι’ άπό τó Μεσολόγγι.

”Ακουσ’ ἀνδρῖκια κλάματα γυναίκεια μυριολόγια...

”Επαλλε τόσο ώραῖα τὴν διαυγέστατη φωνή του. Τό-
νιζε τόσο παθητικὰ τὰ τραγικὰ σημεῖα τοῦ τραγουδιοῦ,
ὥστε τὸ καταντοῦσε θρῆνο· θρῆνο συγκλονιστικό, πού ξε-
πετοῦσε καυτὸ τὸν ἀνθρώπινο καὶ τὸν ἔθνικὸ πόνο, κρα-
τῶντας τὸ ἀκροατήριον σὲ βαθειὰ κατάνυξη.

*
* *

”Ἐτσι τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς τοῦ ταπεινοῦ ἀνθρώπου
ἐκφραζόντανε σὲ φανταστικώτερον κύκλον, γεμάτον μυστι-
κισμόν σεβαστὸν καὶ ἀπαραβίαστο. Ἀσήμαντη ἴσως ἢ
ὑπαρξὴ του γιὰ πολλοὺς, ἀποκτοῦσε πλατὺ σκοπὸ ἀνι-
στορῶντας μὲ πηγαῖον λυρισμὸν κάθε παλιὸ πόνον, κάθε πί-
κρα τοῦ ἔθνικοῦ συνόλου ἢ τῶν ἀτόμων, ἀτόμων ὁμῶς
ἀπλοϊκῶν κι’ εἰλικρινῶν ὅπως αὐτός.

Γυρισμός

Χοντρά και βαριά τὰ ποδήματα τοῦ ὄδοιπόρου, κτυπήσανε τὸ λιθόστρωτο τοῦ πηγαδιοῦ, ὅπου τὸ ἀνάλαφρο ἄεράκι ἔστρωνε τὰ κίτρινα φύλλα τῆς μεγάλης κλημα-
ταριάς καὶ τῶν παρέκει αἰωνόβιων δέντρων.

Ὁ κουβᾶς φαινότανε καταῆς μὲ τὸ σχοινὶ ἀκόμα βρεμμένο. Λίγο πρὶν σ' αὐτὸν εἶχανε σβήσει τὴν δίψα τους ὄλα τὰ ζῶα τῶν ξυλοκόπων, κατηφορίζοντας φορτωμένα χοντρά δοκάρια ἀπὸ τὶς πλαγιῆς τοῦ Ζυγοῦ.

Κάθησε στὸ πέτρινο χεῖλι, σφόγγισε ἰδρώτα καὶ περιεργος πρόσεξε τὰ λευκά κουνέλια, ποὺ ἄφοβος πλησιάζανε στὶς γοῦρνες καὶ πίνανε νερό.

Γαλήνη χεινοπωριάτικη ἀγκάλιαζε ὅλη τὴ φύση. Ξεμακρισμένα χοντρά κλωνάρια κάνανε θόλο ἐπάνω ἀπὸ τὴν αὐλὴ καὶ τὸ ὠραῖο ἀγροτικὸ σπίτι.

Ἐξαφνα ἀντηχεῖ ἓνα τίναγμα ἀλυσίδας καὶ ἀμέσως οὐρλιασμα. Ὁ ξένος πλησιάζει τὴν πόρτα τῆς αὐλῆς καὶ φωνάζει. Ξανακούονται τὰ οὐρλιάσματα, χωρὶς νὰ φανῆ κανεὶς ἀπὸ μέσα. Ἄνυπόμονος κτυπᾷ δυνατώτερα καὶ περιμένει. Λίγες στιγμὲς καὶ μετὰ προβάλλει ἀπὸ τὸ βάθος μιὰ γριά. Ἄφογκράζεται καὶ τὴν ἀκούει νὰ ἐπιτιμιζῆ τὸν σκύλο:

«—Κακοχρονάχης, λύκο. Τὸ κεφάλι σου νὰ φᾶς. Τὶ γουρλιέσαι ἔτσι;

—Δὲ μ' ἄκουσες, ΘειαΦάντω; Λέγει τότε.
—Ποιὸς εἶναι; Σκασμός, παλιόσκυλο, μᾶς ξεκούφανεσ. Ποιὸς εἶναι, μάτια
—'Εγὼ ΘειαΦάντω· ἔλα νὰ μ' ἀνοίξης.
—'Εσὺ 'Αποστόλη;
—Ναί, ΘειαΦάντω. Γειά σου.
—Γειά σου καὶ χαρὰ σου. Καλῶς ἐκόπιασες. Παιδί μ' δὲ καλουβλέπω ἢ κακομοῖρα. Γεράματα καὶ χίλια βάσανα...

—Τί νὰ γίνῃ, Θειά. Αὐτὰ ἔχει ὁ κόσμος.
—Πέρα μέσα, καλὸ μ', γιατί ἄργησες; 'Ο καυμένος ὁ ἀνηψός μου περιμένει ἀπάνου.. Καὶ τί νὰ περιμένῃ πιά...
—Μὴ λές καὶ σὺ τὰ ἴδια... 'Αργοπόρησα λίγο ἐπειδὴ καθυστέρησε ξανά τὸ ταχυδρομεῖο. Καὶ ποῦ νὰ μπῆ χειμῶνας. 'Ηρθα ἴσα ἀπὸ δῶ πρῶτα καὶ δὲν πῆρα, ὅπως πάντα, τὸν κύκλο, ἀκριβῶς γιατί ἤξερα τὴν ἀγωνία τοῦ ΜπαρπαΜήλιου...

—Καλὰ καμες, λεβέντη μ'. 'Αλλὰ δὲ μ' λές, νὰ σὲ χαρῶ, καὶ σιγὰ μὴ μᾶς ἀκούσνε, φέρνεις κανένα καλὸ χαμπέρι; "Αχ, καὶ τί καλὸ περιμένουμε μεῖς τώρα. Ξακληρήσαμε κι' ἀπομείναμε δυὸ κοῦκοι.. Ἰὰ κι' αὐτὸ τ' ὄργισμένο, ποῦ δὲ λαρώνει σήμερα...

—Κουράγιο, ΘειαΦάντω, κουράγιο. Φέρνω κάποιον χοντρὸ φάκελλο γιὰ τὸν ἀνηψό σου τὸ ΜπαρπαΜήλιο.

—Μακάρι νᾶναι τίποτε. Χτὲς ξανάστειλε στὸ Μεσολόγγι τὸ παιδί τῆς Λένης τῆς ἀδερφῆς του, μπά καὶ μάθη κανένα νέο... "Αντε, παιδί μ' ἀνέβα. Σὲ κρατᾶω μὲ τὴν κουβέντα μ'.

—Εἶναι καλὰ ὁ Μπάρπας; Ρῶτησε πατώντας τὰ πρῶτα σκαλοπάτια τῆς ἐξωτερικῆς λίθινης σκάλας.

—Καλὰ, ἀλλὰ δὲ βγῆκε γιὰ τὸν καιρὸ. Χτὲς πέρασε κι' ὁ Πρόεδρος, ὁ δόλιος ὁ κουμπάρος...

*
* *

Βαθειὰ τὰ χαράκια στὸ μέτωπο τοῦ πικραμένου πατέρα. Τὸ κατάλευκο λαγωνικὸ ὁ Λέων, πηδάει ὀλόχαρτα στὸ φίλο τοῦ σπιτιοῦ, ἐνῶ ἡ γριά γεμίζει τὰ ποτηράκια σπιτίσο τσίπρο καὶ κατεβάζει λίγα ἀφράτα μῆλα.

—Μὲ θέλεις ἄλλο, παιδί μ'; Λέγει τέλος ἡ καλὴ γυναῖκα. Θὰ πάω νὰ ἰδῶ τ' ἀρνίθια...

—"Οχι, Θειά. "Αντε. Θέλω νὰ μιλήσω μὲ τὸν 'Απο-

στόλη. Κύττα μόνον μήπως καταφέρης και λουφάξη ο λύκος.

‘Η κυραΦάντω έκλεισε πίσω της την πόρτα.

—Λοιπόν, ‘Αποστόλη, κάνει ο μεσόκοπος άντρας, γυρίζοντας καλά προς τον άγροτικό ταχυδρόμο. Που έχεις το έγγραφο;

—‘Εδω, Μπάρπα. ‘Αλλά μη στενοχωριέσαι. Παρστοκάνεις. ‘‘Άσε να τ’ άνοιξω γώ. ‘‘Ο,τι είναι έδω θα το λήη. Και τον Πίπη, που έστειλες στη χώρα, άδικα τον έστειλες. Μην πās για τὰ γυαλιά σου. Το διαβάζω έγώ, άκου:

«...ή υπόθεσις ούτω θέλει περαιωθῆ, κηρυσσομένης έπισήμως τῆς έξαφανίσεως τοῦ έν λόγῳ Δεκανέως.

Το ιστορικόν τῆς έξαφανίσεως τοῦ δεκανέως Γεωργίου Κ. ύπηρετοῦντος τότε εις τὸ Β’. Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικοῦ έχει ως εξής:

‘Ετραυματίσθη έξ έκρήξεως βλήματος τὴν 18ην Αύγούστου κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μουράτ Τσάι. Λόγῳ διάρύσεως τοῦ σχηματισμοῦ του, δέν κατέστη δυνατὴ ἡ διακομιδὴ του. ‘‘Εκτοτε δέν έδωκε σημεῖα ύπάρξεως. Αί γενόμεναι έρευναι ύπὸ τῆς ‘Ερυθρᾶς ‘Ημισελήνου, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ ‘Ελληνικοῦ ‘Ερυθροῦ Σταυροῦ, απέβησαν άκαρποι. ‘Ανακοινωθέν τοῦ 8ου Τουρκικοῦ Σώματος Στρατοῦ αναφέρει ὅτι, τὴν χαρραυγὴν τῆς 19ης Αύγούστου, ὅτε τὰ συντάγματά του εἶχον γίνει κύρια τῶν διαβάσεων τοῦ Μουράτ πρὸς ‘Εύσσοῦ, οὔδεις τραυματίας εὔρέθη ζῶν, ὅλοι δέ εἶχον, κατὰ τὴν μεσολαβήσαν νύκτα, κατασπαραχθῆ ύπὸ τῶν άγρίων λυκοσκύλων τῶν δασῶν...»

*
* *

‘‘Οσο μπορούσε, δοκίμαζε ο νέος να συγκρατήσει τον δυστυχημένο πατέρα, καταλάβαινε όμως κι’ ο ίδιος τὸ μάταιο τῆς προσπάθειας.

—‘Αποστόλη, τί να προσμένω πιά; Τὴν γράφει καθαρά τὴ συφορά μου!...

—Τί γράφει τὸ παλιόχαρτο, μπαρπαΜήλιο; Τὰ ίδια και τὰ ίδια. Λησμονᾶς ὅμως....

—Τί πράγμα; ‘Ο πνιγμένος από τὰ μαλλιά του πιάνεται!...

—Γιρόσεξε, Μπάρπα. ‘Εδω τὶς προάλλες τὸ παιδί,

που πέρασε, μᾶς πληροφορήσε πῶς τὸν εἶδε τὸ λεβέντη ἑλαφρὰ τραυματισμένο...

—“Ἔ, καὶ ὕστερα; Δὲν κυτῶς τί ἀναφέρνει τὸ τελειωτικὸ ἔγγραφο...”

—Καὶ ὕστερο; Νά... Ἄφοῦ ἦτανε ἑλαφρὰ θὰ τράβηξε παρατέρα... Δὲ θὰ κάθισε νὰ τὸν φᾶνε οἱ λυκόσκυλοι. Θὰ τὸν αἰχμαλωτίσανε παραπίσω καὶ ἐκεῖ που ζήτησαν τόσες φορές, φυσικὰ δὲν τὸν βρίσκουν...

—Παρηγοριές, παρηγοριές...

—Πίστεψέ με, Μπάρπα. Μὴν κάνεις ἔτσι. Εἶσαι μυαλωμένος ἄνθρωπος. Τόση ἀπελπισία δὲ στέκει. Δὲ θυμάσαι τί ἔπαθε ὁ Νίκας; Τοῦ κηρύξανε σ’ ἀφάνεια τὸ γυιὸ του καὶ τὸν ξεγράψανε. Καὶ ὁμως ἐπέστρεψε...

—“Ἐνα στὰ τόσα νὰ συμβῆ τέτοιο...”

—“Ἄκου, μπαρπαΜήλιο... Ἄν δὲ δῆς νὰ γυρίση καὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς αἰχμάλωτους, δὲν πρέπει ν’ ἀποφασιστῆς. Εἶναι κρῖμα νὰ κλαῖς ζωντανὸ τὸ παιδί σου. Ἄφησε τὴν φωτογραφία τοῦ λεβέντη. Μὴ κλαῖς, ἔχω μιὰ προαίσθηση ὅτι πολὺ γλήγορα θὰ τὸν δεχτοῦμε... Μὴν κλαῖς...”

—Κλαίω... Κλαίω γιατί τὰ καλὰ λόγια δὲ θεραπεύουν τὸ κακό... Μοῦ τᾶφησε ὄρφανὸ ἢ μαννοῦλα του, τ’ ἀνάθρεψε μὲ τὴν ΘειαΦάντω. Ἔγινε ἕνας ὠραῖος ἀντρούκλα... Καὶ τώρα...

—Τὸ τώρα δὲν τὸ καλοξέρομε. Μὴν κλαῖς. Κᾶτι μιλάει μέσα μου... Ὁ Γιώργος ζῆ στὰ βάσανα, ναί, ἀλλὰ ζῆ...

—Ὁ Θεὸς κι’ ὁ λόγος σου, παιδί μου. Φεύγεις; Στὸ καλό. Στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

* * *

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα, κατὰ τὸ βραδάκι, καβαλλῶντας τὸ ὑπερήφανο ἄλογό του ὁ κυρ Μήλιος, τράβηγε κατὰ τὸ χωριό. Ὁ πρόεδρος εἶχε στείλει μήνυμα πῶς θὰ περνοῦσαν καμπόσοι αἰχμάλωτοι, ποὺ φτάνανε ἀπὸ τὸ τούρκικο, καὶ ἔπρεπε νὰ πάη, μπὰ καὶ τοῦ δώσουν καμμιά πληροφόρια. Ἐκεῖνος ὁμως ὁ τεμπέλης ὁ Λιάκας ἄφησε καὶ νύχτωσε καὶ τότε τὸ ἔφερε.

Σκοτάδι σκέπαζε πυκνότερα τὴν πλάση. Βραχνὰ βατράχια στὰ φυλλώματα ζητούσανε βροχή. Στὸ πηχτὸ θάμπωμα τοῦ Πλατανιά τὸ ζῶο κοντοστάθηκε ἀπὸ τὸ σάλεμα κάποιος σκιᾶς.

— Σὺ σαι, Παναγῆ; Πετάχτηκε ὁ καβαλλάρης.

— Έγώ, μπαρμπα Μήλιο, καλησπέρα...
— Καλησπέρα. Άπό τό χωριό έρχεσαι, μήπως έμα-
θες άν ηρθαν τίποτε αίχμάλωτοι;
— Ναι, άπό κεϊ. Δέ φανήκανε όμως παιδιά αίχμάλω-
τοι. Πέρα πηγαίνεις;
— Πέρα, Παναγή μου, καληνύχτα...
— Καληνύχτα, Μπαρμπα Μήλιο. Στο καλό και καλά
χαμπέρια.

* *
*

Κτύποι άδιάκοποι. Σκληρά πέταλα κροτώντας σέ πέ-
τρες και μονοπάτια καλιγωμένα. Σ' άμμουδερά χωράφια
και θεοσκοτεινες έρημιές, συντροφιασμένες με τό βουϊτό
του άνέμου και τό άπόφωνο λάλημα του νυχτοκόρακα.

Στῆς νύχτας τὰ πλάτεια διάβαινε ή ώρα. Τό έδαφος
σιγά άλλαζε. "Ογκοι δέντρων συμμαζεμένων Έγγρασία
αίσθητή και μόλις τό ζωο σίμωσε τήν ξερή ρεματιά δρο-
σερός θόρυβος νεροϋ.

Έη πηγή ήτανε του ίδιου νυκοκύρη, που είχε τό πλα-
γινό κτήμα με τό σπίτι και όπου αυτή τήν στιγμή ένα φως
διακρινόντανε.

Κάποιος, φαίνεται, κατάλαβε τήν προσέγγιση του
μεσόκοπου. Άντηχούσαν πάντα τὰ κουδουνάκια του τε-
τράποδου. Κι' όταν αυτό τό τελευταίο σήκωσε τό κε-
φάλι του κι' ευχαριστημένο ξεφυσούσε άπό τόν κορεσμό
της δίψας, ανάλαφρα σαν φάντασμα πλησίασε εκείνος.

Ταράχθηκε τό ζωο όρθώνοντας ζωηρά τ' αυτιά, τὰ
χέρια όμως του αναβάτου τό συγκρατήσανε.

— Ποιός είναι; ειπε σιγά. Ποιός είναι; λέω. "Ησυχια
Ψαρή. Τι; Έσύ σαι, παιδι μου Βαγγελουλα; Έσύ τέτοια
ώρα;

Λυγμός πνιγμένος άκούγεται.

— Γιατί, κοπέλλα μου, βγαίνεις έτσι; Ξαναγύρισε να
σ' έχω καλή, στο «Κτήμα». Θ' άνησυχήσουν. Πήγαινε
και άσε μένα να κλαίω τήν τύχη μου...

— Είδα όνειρο, Μπαρμπα Μήλιο... Θα έρθη... θα
έρθη... Δέ θέλω γώ να πάρω αυτόν, που μου δίνουν...

— "Ωχ, παιδάκι μου... Έλα δω σιμά. Μη λές τέτοια
λόγια και δέ στέκει. Σκέψου ότι είσαι άρραβωνιασμένη.
Ξέχασέ τον τόν Γιώργο... Πάει πιά αυτός... Μη κλαίς.
Πρόσεξε μην πικραίνης τούς γονείς σου. Σε λίγον καιρό
παντρεύεσαι. Καλό παλληκάρι είναι ό Νίκος. Δόξα νάχη

ὁ Θεός, τὸ γλύτωσε τὸ καυμένο ἀπὸ τοῦ Χάρου τὸ στόμα
γιὰ τὴν ἔρημη μάννα του.

«Τράβα, κόρη μου, στὸ καλὸ. Ἄντε γιατί ἡ νύχτα
ἔχ' αὐτιά...»

Ἡ νέα δὲ μίλησε. Συγκλονοῦσαν ἀναφυλλητὰ τὸ
στήθος της. Βρῆκε μονάχα τὸ χέρι τοῦ πατέρα τοῦ ἀγα-
πημένου της καὶ τὸ φίλησε πολλές φορές, λούζοντας αὐτὸ
μὲ δάκρυα.

* * *

Στὸ καφενεῖο τοῦ μπαρμπα Πέτρου τοῦ Προέδρου, ὁ
κυρ Μήλιος καρτέρησε πολὺ, πότε συζητώντας καὶ πότε
πέφτοντας στὴν αἰώνια συλλογὴ καὶ βουβαμάρα του.

Ἐκεῖ περίμενε καὶ κάποια προεστὴ μαυροφορεμένη.
Ἦρα πολλή, ὁ ἄτυχος πατέρας, περιέφερνε τὰ μά-
τια παντοῦ. Σ' ἓνα μέρος τοῦ τοίχου, ὅπου κολλοῦσαν
τὰ χαρτιά τῆς Νομαρχίας, ξεχωρίζανε πολλοὶ δακτυλο-
δραφημένοι κατάλογοι. Ὅποιος περίμενε δικὸν ἀπὸ τὸν
τόπον τῆς καταστροφῆς, εὐτυχισμένος θὰ ἦτανε, ἂν εὔ-
ρισκε σ' αὐτοὺς τὸνομά του. Αὐτὸ θὰ ἔλεγε πῶς εἶναι
σκραβωμένος βέβαια, ἀλλὰ ζωντανός. Πόσες φορές τὰ
εἶχε ψάξει!

Τὶς μελαγχολικὲς σκέψεις του διέκοψε τὸ βίαιο ἄνοιγμα
τῆς πόρτας. Ὁ καταστηματάρχης πετάχτηκε.

— Ἔ, Λευτέρη· πῶς ἔτσι; Τὸ ταχυδρομεῖο;

— Πούφ... Πέθανε ὅσου νάρθου. Τὸ Ταχυδρομεῖο;
Πρωί. Κλεισοῦρα τὸ λένε ἀπόψε.

Ὁ Πρόεδρος κύτταξε τὸν κουμπάρο του.

«Πᾶμε ἀπάνω, εἶπε, νὰ ἡσυχάσης. Αὐριο σηκώνεσαι
νωρίς.

* * *

Προτοῦ φωτίση καλὰ καλὰ ὁ ἥλιος τὰ φαράγγια τοῦ
Ζυγοῦ, οἱ τροχοὶ τῆς ταχυδρομικῆς ἄμαξας, ζεμένης σὲ
δύο γέρικα ἄλογα, κροτήσανε στὴν ξεφτισμένη δημοσά.
Ἄνοιχτήκανε ἀμέσως οἱ πόρτες καὶ ὅλοι πρῶινοι πρῶινοὶ
χυθῆκανε ἔξω καὶ κυκλώσανε ἐκείνους, πού κατεβῆκανε
ἀπὸ τὸ ὄχημα.

Ὁ καταστηματάρχης φώναζε:

«Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, θὰ σκάστε τοὺς ἀνθρώπους.
Ντροπὴ λιγάκι.

Καὶ κυττάζοντας ἔπειτα τοὺς ξένους :

«Καλῶς ἦρθατε καημένα μου παιδιά· καλῶς τα. Περάστε μέσα, περάστε...»

Μπήκανε τὴν ὥρα πού ξεπρόβαλε ὁ μπάρμπα Μήλιος. Ἄφρονος, μὲ μορφή πεθαμένου, κινήθηκε πρὸς τοὺς ὡς τὰ χθῆς αἰχμάλωτους. Κύτταζε... Κύτταζε ἀνθρώπους σκελετωμένους καὶ μαυρισμένους. Κουρέλια χακί. Μάτια σβησμένα, ὑπάρξεις ἀφανισμένες. Γιά πρώτη φορά τρέμανε τὰ πόδια του. Τὸν παραλόγιζε ἡ μορφή τοῦ κακοῦ. Ἀπὸ σεβασμὸ καὶ συμπάθεια παραμερίσανε. Ἦθελε νὰ ρωτήση, ἀλλὰ τρόμαζε τὸ φαρμάκι πού θὰ ἔσταζε ἀπὸ τὰ μαραμμένα χεῖλια τῶν παιδιῶν. Λίγα βήματα ἀκόμα καὶ οἱ δυνάμεις του τὸν ἀφήσανε. Θὰ ἔπεφτε, ἐάν δὲν ἀπλωνόντανε πολλὰ χερια νὰ τὸν συγκρατήσουν.

*
* *

Ἦρεμη ἀκόμη ἡ χειμωνιά. Οἱ χωριᾶτες καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐξοχῆς εἶχανε πλέον γεμίσει ἀποθήκες καὶ στάβλους ξύλα γιὰ τοὺς «κακοὺς» μῆνες καὶ χόρτο τῶν ζῶων.

Κεῖνο τὸ βράδου ἔτυχε μόνος στὸ σπίτι ὁ Μήλιος μὲ συντροφιά τὸ λαγωνικό του. Ἡ Φάντω ἀπουσίαζε στὴν ἀδελφή του, ἐπειδὴ βρισκόντανε κάπως ἀδιάθετη καὶ ἔλειπε κι' ὁ γυιὸς τῆς στὸ Μεσολόγγι. Αὐτὸς τὸν εἶχε ξεκινήσει πρὸς τὰ ἐκεῖ γιὰ κανένα νέο. Γυρίζανε πιά ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι...

Γυρμένος στὴ φωτιά συλλογιζόντανε χρόνια περασμένα. Κάποτε σφόγγιζε καὶ κανένα δάκρυ, προσέχοντας καὶ κάτω τὸν λυκόσκυλο. Τὸ παλιόπραμμα ἀπόψε δὲν ἠσύχαζε. Οὖρλιαζε ἀλλόκοτα, λυσομανοῦσε. Πετιόντανε ψηλά, δάγκωνε τὴν ἀλυσίδα.

«Τί νῶχη, ὁ λύκος» ἀναρωτιόντανε, ἐνῶ ἔφτανε τὸ βερὺ σάλεμα τῶν δέντρων. Ξανάγερνε. Ὁ Λέων τὸν πρόσεχε στὰ μάτια σὰν ἄνθρωπος, κι' αὐτὸς ἀπλωνε τὸ χέρι καὶ τὸν χαίδευε στοργικά. Ἀλλὰ τὰ γαυγίσματα γινότανε ἀγριώτερα καὶ ἀνυπόφορα, τὸν νευριάζανε ἐξαιρετικά. Σηκώθηκε κι' ἀνοιξε τὸ παράθυρο. Ἔσκυψε καὶ τοῦ φώναξε, χωρὶς νὰ τὸ ξεχωρίζη μέσα στὸ σκότος. Αὐτὸ σῶπασε ἀπότομα. Ἀμέσως μετὰ ὅμως ξανάρχισε μὲ ζωηρότητα μεγαλύτερη. Δὲν τοῦ ξαναφώναξε, παρὰ ἔδωσε προσοχὴ μακριά, ὅπου κάτι ὑπωπτεύοντανε: Ἐνα γλέντι, μιὰ ξένη χαρά... Ἡ Βαγγελούλα στεφανωνόντανε... Πῶς ἔρχονται σ' αὐτὸ τὸν κόσμο ἀνάποδα τὰ πράγματα. Ἐ-

κλεισε και ξανακάθισε. Ἡ μοναξιά ὠρθώθηκε μπροστά του. ὄγκος. Ποτέ ἄλλοτε. Καὶ ὁ σκύλος; Αὐτὸς τὸν ἀπόκανε. Ἄγανάκτησε. Ἐξαφνα ὅμως θυμήθηκε τὸ γράμμα, χρόνος τώρα καὶ πλέον, τοῦ παιδιοῦ, καληώρα του:

«Πατέρα σου στέλνω τὸν Κεμάλ. Μ' ἔσωσε ἀπὸ μεγάλο κίνδυνο μιὰ φορά καὶ τὸν ἀγαπάω πολὺ. Θὰ τὸν κρατοῦσα στὴ Πυροβολαρχία, ἀλλὰ ἡ ὑπηρεσία μ' ἀναγκάζει νὰ τὸν διώξω».

Ἡ ὄργη του σχεδὸν ἐξατμίστηκε. Μὰ γιατί ἄρα γε ἔκανε ἔτσι; Νᾶπεσε πάλι κανένα ἀγρίμι στὰ χαμηλά; Ἄμμηχανία στενόχωρη, ποὺ στὸ τέλος τὸν σήκωσε πάλι. Ἐπάνω καὶ τὸ ἔξυπνο τετράποδο. Τὰ μάτια του δὲν ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τὸν ἀφεντικό, σὰν νὰ τοῦ ἔλεγε: «Μοῦ φαίνεται πὼς βρῖσκεσαι γιὰ κάτω, δὲ λαθεύω, καὶ θὰ σ' ἀκολουθήσω...»

Δὲν εἶναι καὶ παράξενο νὰ σκεφτόντανε αὐτὰ τὸ λαγωνικό, ἂν σκέπτονται καὶ τὰ ζῶα ὅπως ἡμεῖς. Στὴ σκοτεινιά τῆς νύχτας ὁ κύριός του τελευταῖα εὑρίσκει ἀνακούφιση ἀπὸ τὸ βάσανο τῶν σκέψεών του.

Κατέβηκε. Πῆδησε ἔξω ὁ σκύλος καὶ ὕστερα κλείδωσε. Ἄμα τοὺς ἀντιλήφθηκε ὁ Κεμάλ ἐδημιούργησε ἀφάνταστη ἀναστάτωση. Γονάτισε ὁ θλιμμένος γονιὸς καὶ ἔλυσε τὸ περιλαίμιο. Τὸ ζῶο τινάχτηκε πρῶτα, ὕστερα ὤρμησε, ἀδρασκέλισε τὸν φράχτη καὶ ἀφήνοντας πίσω τὴν βαρεία του ἀνάσα καὶ τὸν κτύπο ἀπὸ τὰ πέλματά του, χάθηκε στὴν πίσσα τοῦ δρόμου πρὸς τὸ δάσος.

Βγήκε κι' ὁ ΜπαρπαΜήλιος καὶ πῆρε τὸ κατόπι του.

* *

Στὴν ἄκρη τοῦ λόγγου-ώρα περασμένη πλέον-καθὼς περνοῦσε ὁ Παναγῆς μεταφέροντας τὴν τελευταία καρριά τὸ δοκάρι τῶν λοτόμων, ποὺ θαμπὰ θὰ φορτώνανε, τοῦ φάνηκε ὅτι τὸν προσπέρασε ἀλλόκοτος ἴσκιος ἀνθρώπου. Τὸ ζῶο του ἀναταράχθηκε καὶ πιὸ πολὺ αὐτός. Κτύπησε τότε κι' ἀπαμακρύνθηκε, μὴ ἀκούοντας κάποια φωνή, ποὺ τὸν καλοῦσε. Ἄκριβῶς στὸ μέρος ἐκεῖνο οἱ παλαιοὶ μολογοῦσαν πὼς ὁ Χασάν Ἄγᾶς εἶχε κρεμάσει τὰ τρία ἀδέρφια καὶ πὼς, κάθε τόσο κοντὰ στὰ μεσάνυχτα, φανερωνόντανε ἕνα φάντασμα...

* *

Στὸ μεγάλο δρόμο, ἀνάμεσα στὰ δέντρα ὁ λυκόσκυ-

λος πετούσε, δὲν ἔτρεχε, τaráζοντας τὴν βουβαμάρα τῆς ἔρημιᾶς.

Γεννημένο στις μικρασιατικές στέπες, ἐλεύθερο νὰ τρέχη πίσω ἀπὸ καλπάζοντα ἀγριάλογα, πρώτη φορά, ἔπειτα ἀπὸ τὸσον καιρὸ, καταλάβαινε τὸν ἑαυτὸ του ἐλευθερωμένο. Ἐτρεχε, ἔτρεχε χειρότερα ἀπὸ ἀγρίμι καὶ ὅποιος τὸ συναντοῦσε θὰ τρόμαζε.

Στὸ δάσος μέσα πλανιόντανε πένθιμη ἐγκατάλειψη. Στοιχεῖα θεριεμένα στὴν φαντασία τῶν ἀγροτῶν, σφυρίζανε σαλεύοντας γυμνωμένα κλωνάρια.

Λαχανιασμένο, ἀκούραστο ὅμως, ἔτρεχε ἀκόμα ἀφήνοντας πίσω του τὴν ποδοβολῆ τῶν γερῶν ποδιῶν του. Πέρασε τὸ μεγάλο γεφύρι τοῦ βάλτου, πήρε τὸν μικρὸ κατήφορο, ἔστριψε μὲ τὴν ἴδια γρηγοράδα γαυγίζοντας κάπου κάπου παράξενα.

Ἄπὸ πίσω του καὶ σὲ μεγάλη ἀπόσταση μόλις ἔφτανε τὸ γαύγισμα τοῦ μικροῦ συντετραπόδου του, τὸ ὁποῖο ἀκολουθοῦσε πολυσυλλογισμένως ἀφέντης.

Τὸ μικρὸ λαγωνικὸ προχωροῦσε λίγο πηδῶντας, ἔπειτα ξαναγύριζε γαυγίζοντας. Ἐδειχνε ὅτι ἤθελε νὰ βαδίσει ταχύτερα ὁ ἀφέντης του. Ὁ τελευταῖος τώρα μετανουοῦσε γιὰ τὸν περίπατο αὐτό, ἀλλὰ τὰ γαυγίσματα τοῦ Κεμάλ καὶ ἡ τρεχάλα τὸν ἀνησυχοῦσαν. Νὰ ἔπεσε κανένα χοντρὸ ἀγρίμι; Δὲν τὸ καλοπίστευε. Γιόρωνα ἀκόμα. Τί νὰ συνέβαινε τότε; Ἐνοιωθε τὴν κούραση νὰ τοῦ δένη τὸ σῶμα, ἐπὶ πλέον δὲ κάποιο προαίσθημα γιὰ βαρεῖα δοκιμασία. Λαχάνιαζε εὐκόλα, αὐτός, πού δὲν ἀπόστανε ποτὲ περιπατῶντας σὲ κάμπους καὶ βουνά.

Στὴ γέφυρα σταμάτησε. Ὑποχωροῦσε ἢ θέλησή του. Δὲ μποροῦσε νὰ πάη ἄλλο. Κάθισε λίγο στὸ πλάγι. Τὸ μέτωπό του ἔσταζε.

«Τί ἔχω ἀπόψε; ψιθύρισε καὶ ἔδωσε προσοχὴ στὰ σκυλιὰ παραπέρα.

Κάνανε σὰ λυσσασμένα.

Ξαναβρῆκε δυνάμεις καὶ κίνησε. Ζύγωνε τὸ σπανὸ μέρος. Ὁ Λέων τὸν κατάλαβε, ρίχτηκε ἐπάνω του μὲ ἀσυνήθιστη ἐκδήλωσι χαρᾶς καὶ στὴ στιγμὴ γύρισε ἐκεῖ ὅπου ἦτανε ὁ μεγάλος σκύλος.

Λίγο ψηλά στὸν ὀρίζοντα τὸ φεγγαράκι σκόρπιζε ὠχρὲς ἀσημένιες ἀκτῖνες.

Μὲ κόπο ἔδωξε τὰ σκυλιὰ καὶ ἔσκυψε ταραγμένος στὸ ξαπλωμένο σῶμα. Ἄκουσε ἀδύνατο στεναγμὸ.

—«Ποιὸς εἶσαι, ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ; Ἔξω λύκο, μακρία. Τί ἔχεις, εἶσαι ἄρρωστος;

Κᾶτι σιγολέγει ὁ ἀνήμπορος. Τινάζεται ὁ μπαρπαΜήλιος. Τρέμοντας σηκώνει καὶ μεταφέρει τὸν ἀσθενῆ σὲ μέρος ποῦ φώτιζε. Μαυρισμένα καὶ κοιλωμένα μάγουλα παλληκαριοῦ. Χεῖλια καταφλογισμένα. Γέρνει, γέρνει καλά. Ἐξετάζει καὶ μονομιᾶς βρίσκεται ὀρθὸς χειρονομῶντας τρελλά. Θέλει νὰ φωνάξη, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα μπερδεύεται, τραυλίζει. Ξαναγονατίζει κλαίγοντας.

—«Παιδάκι μου... Γιῶργο... Ἐσὺ;

—Πατέρα!

—Ἐδῶ χάμου, ἄρρωστο... Πῶ, πῶ πνίγομαι. Ποιὸν νὰ φωνάξω... ποιόν;

*
**

Ὁ Παναγιῆς ὁ καρραγωγέας δὲν ἦτανε καὶ πολὺ μακρία ὅταν ἐξέσπασε ἡ ταραχὴ τῶν σκυλιῶν στὸ μέρος, ὅπου κοιτόντανε ὁ ἄρρωστος. Καὶ ὁ θόρυβος, ἐνῶ τοῦ ἐσκόρπισε κάθε φόβο γιὰ κᾶτι τὸ ὑπερφυσικό, τοῦ κέντησε τὴνπεριέργεια καὶ γι' αὐτὸ γύρισε τὸν καρᾶ, ποῦ κατσούλωνε τ' αὐτιά του καὶ διαρκῶς βράδυνε. Δὲν κράτησε παρὰ ἅμα ξεχώρισε μιὰ μάζα ἀπροσδιόριστη καὶ ἄκουσε βόγγους καὶ κλάματα.

Προτοῦ πατήση τὸ πόδι κάτω, τὸν ἔφτασε μιὰ φωνή.

«Ἐσὺ θᾶσαι, Παναγιῆ· ὁ Θεὸς σὲ στέλνει. Ἔλα βοήθα με. Τὸ παιδί μου ἄρρωστημένο μέσ' τὴν ἔρημιά. Ὠχ!

Ὁ ἄλλος, μὴν ξεχωρίζοντας καλὸ, φαντάσθηκε πῶς ὁ μεγάλος πόνος εἶχε σαλέψει καὶ τὰ λογικὰ τοῦ κακόμοιρου πατέρα. Πλησίασε ἄφοβα. Κατάπληκτος ὁμως ἔσκυψε καὶ ξεχώρισε τὸν νέο μὲ τὸ κοντανάσασμα στ' ἀνοιχτὸ στόμα.

«Καλῶς ἦρθες. Γιωργάκη μου, εἶπε μὲ λαχτάρα. Κουράγιο, λεβέντη μου, γιὰ τὸν πατέρα σου. Μὴ φοβᾶσαι, τώρα ἐδῶ στὸ σπίτι σου θὰ γιάνης. Μπαρπα-Μήλιο, τί κάθεις;

—Τί νὰ κάμω, Παναγιῆ μου; τᾶχασα...

—Λύσε τὸν σανὸ καὶ ἄπλωσε τον στὰ ξύλα ν' ἀκουμπήσω τὸ παιδί... Ἔξω λυκόσκυλο... Νὰ ὁ ἀφέντης ἦλθε...

Τὸ φορτωμένο κάρρο ἔτριξε. Μὴ παύοντας τὰ δάκρυα ὁ πατέρας προσέχει νὰ τοποθετηθῆ καλὰ τὸ παιδί.

Τους ὤμους του ὄμως βαραίνει συμφορά, πού δὲν ἔχει ὄλη ξεσπάσει ἀκόμη. Ἔκρινε μάταιο πιά νὰ παλαίση. Ὑπέκυπτε, ἀπότομα γερασμένος. Κλαίει, κλαίει σιγανά. Τὰ δάκρυα ἀνακουφίζουν τὴν ψυχὴ.

Ἔξαφνα οἱ σκύλοι φεύγουν γαυγίζοντας. Κουδουνάκια ἀντηχοῦσαν καὶ ρόδες νὰ κυλοῦν. Μιά σοῦστα σταμάτησε μὲ δυό. Ἄντρα καὶ γυναῖκα. Ἐμπρὸς κρέμεται φανάρι καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου φαντάζει ὄλοστόλιστο μὲ λουλούδια. Ἐρχόντανε λοιπὸν ἀπὸ γάμο. Κάτω στὸ «Κτῆμα» ἡ διασκέδαση εἶχε τελειώσει καὶ ὁ Νῆκος εὐτυχισμένος κουβαλοῦσε τὴν γυναῖκα του στὸ πατρικό.

»Τὰ σκυλιά τοῦ Κύρ Μήλιου εἶναι, Νῆκο. Τί νὰ συμβαίνει; ρώτησε μιὰ δροσερὴ φωνή.

Ἄντρας πηδᾶ ἐλαφρὰ καὶ φτάνει στὸ κάρρο. Χωρὶς ὄμως νὰ σταθῆ, γυρίζει, ἀνεβαίνει καὶ κτυπᾶ κἀνοντας πὼς δὲν ἄκουσε τίς φωνές τοῦ Παναγιῆ :

—Βρὲ Νῆκο, ἔλα δώ. Ὁ Γιωργάκης τοῦ Μπάρπα-Μήλιου. Ἔλα δώσε χέρι...

*
* *

Ξημέρωσε. Ὁ ἀέρας ἔχει ρουφηχτῆ ἀπὸ τὸν ὀλόλαμπρο ἥλιο. Δροσοστάλακτες πορτοκαλιές χαμηλώνουν κατακίτρινους καρπούς. Γεμᾶτο κόσμος τὸ σπίτι. Τὸ παιδί βαρειά. Ὁ Κεμάλ στὴν αὐτὴ οὐρλιάζει πένθιμα. Κουλουριασμένος ὁ Λέων κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι κυττᾶ ὄλους νὰ μπαينوβαίνουν. Ὁ γιατρὸς κάνει τὴν ἐξέταση προσεκτικὰ καὶ συνιστᾶ ἡσυχία. Μετὰ περνᾶ στὸ ἄλλο δωμάτιο, πού περιμένει ὁ Μήλιος.

«—Γιατρέ μου, τὸ γλύτωσα ἀπὸ τὰ ξένα βάσανα νὰ μὴν τὸ χάσῳ στὸ σπίτι μου μέσα...».

Σοβαρὸς ὁ ἀσκληπιάδης, κουνᾶ τὸ κεφάλι ἐνθαρρυντικὰ :

«—Ἐκαμα ὅ,τι πρέπει. Ἄς βοηθήση καὶ ὁ Θεός!»
Καὶ ἀνεχώρησε γιὰ νὰ ἔλθῃ πίσω του ὁ Χάρος.

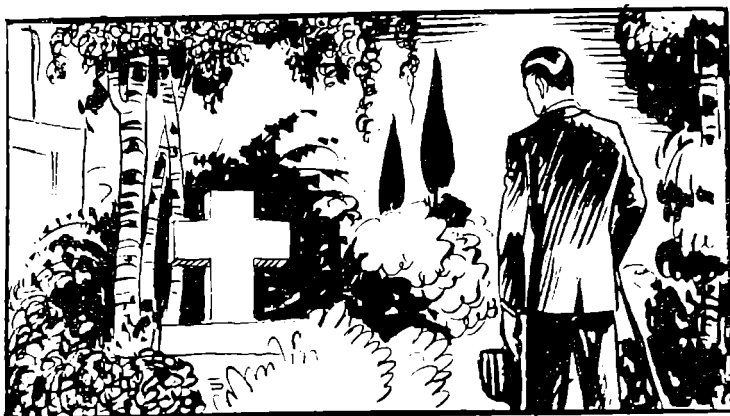
*
* *

Κατὰ τὸ γεῦμα ἔφτασε ἀπὸ τὴν χώρα ὁ Πίπης βιαστικὸς κι' ἐξήγησε τὸ πρᾶγμα.

Ἀποβραδὶς, ἐπληροφόρηθηκε στὰ γραφεῖα τοῦ Συντάγματος ὅτι ἐπιστρέψανε μερικοὶ ἀσθενεῖς αἰχμάλωτοι, πού τοὺς βρῆκε ἔπειτα ἀπὸ ἔρευνες, εἰδικὴ ἐπιτροπὴ.

Ἔψαξε στὸν κατάλογο καὶ εἶδε τὸ ὄνομα τοῦ ξαδέλφου του. Ἔτρεξε νὰ δῆ ποῦ ἔμεινε, ἀλλὰ τοῦ κάκου. Ὁ μακαρίτης εἶχε ξεκινήσει, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε, περασμένη ὥρα πιά, κανένα μέσο, πεζὰ γιὰ τὸ χωριό.

Ὁ δρόμος καὶ ἡ ψύχρα, ἀφοῦ ἡ φθίση εἶχε σαρκώσει τὸ κορμί, τὸν συντρίψανε.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ τραίνου

- Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε...
- Παρακαλῶ, ἐλεύθερα...
- Σᾶς πρόσεξα ἰδιαιτέρως, ἐπειδὴ μοῦ φάνηκε πὼς κατάγεσθε ἀπὸ ἐκεῖνα κεῖ τὰ μέρη ἀπέναντι τῆς Στερεᾶς...
- Ἄπο τὴν προφορά μου μήπως;
- Ναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάτι τὸ ἀνοιχτόκαρδο καὶ τὸ ελικρινές, ποῦ ἔχει ὁ κόσμος τοῦ τόπου σας.
- Τὸ φιλοφρόνημα ἔστενοχώρησε. Ρώτησα :
- Ἐκάματε ποτὲ στὸ Μ..., κύριε;
- Ἄπο τὸ Μ... εἶστε; Πετάχτηκε μὲ μιὰ ξαφνικὴ ταραχὴ, ποῦ ἐσκοτείνιασε τὴν πολὺ κουρασμένη ὄψη του.
- Μάλιστα, καὶ ἐκεῖ πηγαίνω τώρα, μὲσω Πατρῶν.
- ὦ, τὸ Μ... Τόπος ὡμορφος καὶ κοινωνία ἐξαιρετική, ποῦ συμπαθεῖ πολὺ τοὺς ξένους...
- Μά, κύριε... Σᾶς συμβαίνει τίποτε;
- Συγνώμην, σᾶς ἐνοχλῶ. Κάποια θλιβερὴ ἀνάμνηση. Σ' ἄλλον μπρὸς θὰ ἤμouνα ἐπιφυλακτικὸς καὶ δὲ θὰ ἐξωτερίκευα τὸν πόνο μου. Κάθε πατριώτη σας ὁμως τὸν ἐκτιμῶ... Μὲ βλέπετε; Σχεδὸν γέρασα. Μὲ βαρύνουν περισσότερο τὰ βᾶσανα ἀπὸ τὰ χρόνια. Εἶχα δημιουργήσει μεγάλη περιουσία καὶ σκόπευα νὰ κατέβω στὴν πατρίδα σας καὶ νὰ στεριώσω ἓνα φιλανθρωπικὸ ἴδρυμα στὴν ὄχθη τῆς λιμνοθάλασσας γιὰ νὰ θεραπεύεται ἡ δυ-

στυχία και να μνημονεύεται τ' όνομά της. Δυστυχώς κατά τόν πόλεμο καταστράφηκα και οικονομικώς..

«Φυσικά, άπορείτε... "Αν δέ σάς στενοχωρώ, έπιτρέψατέ μου να έξηγηθώ... Θέλει άρκετή ώρα τό τραίνο να φτάση στό Π. Σάς εύχαριστώ.

* * *

"Ημουνά νέος τότε, γεμάτος αγάπη πρós τή ζωή. Υπήρξε τό πρώτο μου αίσθημα. Τό πρώτο μου και τό τελευταίο. Άγκάλιασε τήν ύπαρξή μου όλη δίνοντας σ' αύτή νέα κατεύθυνση πρós όνειρεμένους άγνωστους δρόμους και νέα όρμη για δράση. Δέν άκουσα, κύριε, κανένα από τούς δικούς μου και τήν μικρή, φτωχή όμως φίλη μου τήν έκαμα έπίσημα σύντροφο τής ζωής μου... "Άλλος κόσμος δυστυχώς κείνον τόν καιρό και άλλες αντίληψεις. Κοινωνικώς δέν ταιριάζαμε. Τό χάσμα, πού τώρα θεωρείται κάπως γελοίο, τότε έστεκε ως τρομερό έμπόδιο και όποιος τολμούσε να τό άγνοήση τιμωρούντανε.

Ευθώς όμέσως οί συγγενείς μου με άποκλείσανε. "Εκείνη μ' αγαπούσε τρελλά και λυπούντανε κρυφά και φανερά έπειδή είχε γίνει αίτία να έλθω σε διάσταση μ' αυτούς.

Κατείχα άνωτάτη θέση στό Δημόσιο. Ζήτησα λοιπόν και έφυγα μακριά από τόν τόπο μου. Σκέφτηκα ότι ή άπουσία μου και ό χρόνος θα μπορούσαν σιγά σιγά άμβλύνοντας τις όξύτητες να δημιουργήσουν, άν όχι άποδοχή, τουλάχιστον άνοχή του δεσμού μου. Τοποθετήθηκα στην ώραία σας πατρίδα.

Σάν νεοπαντρεμένοι κι έρωτευμένοι, ώνειρευόμαστε για φωλιά της αγάπης μας, μιá μαγική πολιτεία, άπόμερη και χωμένη στη γαλήνη της μακαριότητας. Και τί γλυκειά έκπληξη. Φτάσαμε σε μιá μικρή Βενετία, άπλωμένη ξέγνοιαστα στο φως, τις ώμορφίες και τούς άτέλειωτους καθρέφτες τών νερών της. Τί καλύτερο συμπλήρωμα για τήν εύτυχία μας!

Γυρίζαμε άκούραστα στις πρασινάδες και στις άκροθαλασσές. "Όλη τήν ήρεμία της λίμνης τήν έννοιωθο στην καρδιά της αγαπημένης μου και όλη τήν μαγεία τών ηλιοβασιλεμμάτων στην ίκανοποιημένη μου ψυχή. Τις ήσυχες φεγγαρόλουστες βραδιές, μένοντας τελευταίοι οί δυό μας στην έρημική τρουλίδα, ρεμβάζαμε σφιχτοπιασμένοι.

Καμμιά φορά εκείνη, εύθυμη και χαριτωμένη πάντα, άφηνε την άπαλη φωνή της στο άλμυρόπινο νυχτερινό άεράκι. Σώπαινε έπειτα και άκουμπουσε έπάνω μου. Άκούγαμε τά βήματά μας και κάποτε και κανένα τραγούδι ψαρά από καμμιά πελάδα.

* *

Άλλοίμονο ό χρόνος και ό χωρισμός δειχθήκανε άνίσχυροι. Άπλώθηκε και στο μέρος σας ό κατατρεγμός τών δικών μου. Με έπέμβαση και στη δημόσια και στην κοινωνική θέση μου. Ός προς την πρώτη με φέρανε σε δυσχερή κατάσταση. Άναγκάστηκα γι' αυτό νά παραιτηθώ, άφοϋ οικονομικώς άντεΐχα. Ός προς την δεύτερη δέν καταφέρανε τίποτε και αυτό έμπνέει σε μένα τόν βαθϋ σεβασμό προς τόν κόσμον της πόλεως σας. Γερή και μορφωμένη κοινωνία δέν έδωκε σημασία στις διαδόσεις γιά τήν άσημη καταγωγή της γυναίκας μου. Πρόσεξε και μόνη της έξετίμησε τήν λεπτή μόρφωση και εύφυΐα της άγαπημένης μου. Τήν εύγενικότητα και όλες τις άλλες καλωσύνες της, πού στις συγκεντρώσεις τήν κάνανε νά ξεχωρίζη, νά λάμπη και στις συζητήσεις νά έπιπλήη. Και όχι μόνον αυτό, αλλά μόλις άνεκοίνωσα τήν άπόφασή μου νά μείνω διά παντός στους κόλπους της, δέ βρήκε λόγους νά έκφράση τήν εύχαρίστηση και τόν ένθουσιασμό της.

Άρχισα ένα νέο βίο πιό ήσυχο. Τήν έποχή εκείνη ζούσαν άρκετές παλιές οικογένειες και ύπήρχε κίνηση, έκλεκτή. Τό Μ. ήτανε μεγάλο διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο στη Δυτική Ελλάδα. Δέ λείπανε λοιπόν οί χοροί, οί κοσμικές συντροφίες, τά θέατρα. Άκόμη βρήκα πρόσφορο έδαφος γιά τήν έπιστήμη μου και άνοιξα γραφείο.

Όλα πηγαίνανε ώρατα και άρχισαμε νά σκεπτόμαστε και γιά κάτι άλλο... Γιά ένα μικρό πλάσματάκι, πού θά συμπλήρωνε τήν χαρά μας. Τι εΐρωνεία!.. "Όταν βάζαμε αυτά στο νοϋ μας, ή χαρά αυτή εΐχε άρχίσει νά γέρνη στη δύση της.

* *

Λεπτή, αισθαντική ύπαρξη ή συντροφία μου, μυστικά:

δοκίμαζε βαθειά στενοχώρια από όσα μου κάνανε οι συγγενείς έξ αιτίας της. Τά ένόησα όλα άργά δυστυχώς. Αυτό ή μοιαζε άνθάκι άβρό κι' εϋθραστο. Τό άγγιξε τό σαράκι και λίγο μετά ή φρικτή άρρώστεια έκδηλώθηκε...

Μόλις κατάλαβα πώς ή εϋτυχία μου βασιλευε και κατά τρόπο τραγικό, με βία γλύτωσα από παραφροσύνη. "Ω, θά πάθαινα, κύριε, θά πάθαινα, αλλά οι καλοί συμπολίτες σας τρέξανε όλοι, έχοντας κάθε παρηγορητικό λόγο στά χείλη. 'Η πονετική καρδιά τους μ' έχει σκλαβώσει για πάντα.

'Αμείλικτη και γοργή ή ασθένεια ξαπλώθηκε στον άγγελο της ζωής μου βάφοντας όλοπόρφυρα τά μηλα ανάμεσα σε κάτωχρα μάγουλα. "Εξω από σπαραγμένη καρδιά διατηρούσα ψυχραιμία και γέλιο. Στις άτελείωτες ώρες της κούρας της, όταν ξαπλωμένη στην πολυθρόνα, κάτω στον κήπο ήσύχαζε, δέν ξεκολλούσα από τό πλάγι της διαβάζοντας κανένα βιβλίο ή μολογώντας κάποια ιστορία. 'Ολόδροσο τό άεράκι της θάλασσας, άνατοράζοντας τά πλούσια φυλλώματα, κινούσε στο μέτωπό της μπουκλες άχροες, σαν μαλλιά νεκρής.

Τ' άπογεύματα πάλι μέσα σι' άμάξι, πού άργοσάλευε στις δροσερές έξοχές ή στην Περιμετρική, άκουμπούσα πλάγι της προσπαθώντας νά βρίσκω λόγια έκλεκτά και ίκανά νά της διώχνουν τις μαύρες σκέψεις. 'Αλλοίμονο, τό βλέμμα της, άδιάφορο και μισοθλιμμένο, πλανιόντανε στον όρίζοντα. 'Η σιγή, σιγή τραγική με ξεσχιζε. "Ακουγα τά πέταλα στο στρωμένο δρόμο άργά άργά και μου φαινόντανε νά κτυπούν την καρδιά μου σαν σφυριά.

Μας χαιρετούσαν από παντού πρόθυμα και φιλικά. Χαμογελούσε, αλλά τό χαμόγελο του καταδικασμένου. Και έγώ, μαντεύοντας κάτω από τις εϋγενικές έκδηλώσεις τον εϋγενικώτερο οϊκτο και την συμπάθεια για την τραγωδία μου, πνιγόμενα.

* *

Κι' εκείνο, πού μοιραία θά γινόντανε, συνέβηκε ένα ήσυχο φθινοπωρινό δειλινό, άμα τό πρώτο βορειοαδάκι άρχισε νά μαδα τίς άκακίες τών δρόμων και τά πέταλα τών τελευταίων ρόδων στους κήπους.

'Η ανάμνηση της στιγμής με συντρίβει... "Εκλεισε τά μάτια της στην άγκαλιά μου, ζητώντας και την τελευταία στιγμή συγνώμη από μένα. Τό ύστερνό μείδειάμα της

τὸ αἰσθάνομαι κόμπο ἀποπνικτικὸ στὸ λαιμὸ. "Ἐκλαψα...
"Ἐκλαψα... φίλοι ἀξέχαστοι μὲ βγάλανε ἀπὸ τὸν νεκρικὸ
θάλαμο. Κόσμος γέμισε τὸ σπίτι. Οἱ γυναῖκες τῆς γειτο-
νιάς λούσανε τὴν τὴν καλὴ μου γυναικοῦλα, τῆς φορέ-
σανε τὰ νυφικὰ τῆς καὶ γύρω τῆς σωριάσανε λουλούδια,
πολλὰ λουλούδια. "Ὀλη τὴν νύχτα — ποιά νύχτα! — θρη-
νούσανε ἐπάνω τῆς γριές μοιρολογῆτρες. Θρηνούσανε
σπαρακτικὰ τὸν θάνατο νέας κι' ὠραίας γυναίκας, πού
ἐγκαταλείπει ἔρημο τὸ ταίρι τῆς.

Εἶπα τότε πὼς δὲ θὰ ξημέρωνα. Χαμένος ἄνθρωπος,
σχεδὸν ἀναίσθητος, ἀκολούθησα στὴ μέση πυκνοῦ φιλι-
κοῦ κόσμου τὴν πομπή, πού κήδευε τὴν ἴδια μου τὴν
ζωή... Συγνεφιασμένος ὁ οὐρανὸς ἀπόλυσε λίγες χονδρὲς
σταγόνες ἐπάνω μας δάκρυα συμπόνιας κι' ὕστερα, κα-
θὼς διαβαίναμε τὴν Πύλη, ξεκκουθάρισε, ἡ δὲ σκλωσύνη
ἐλαμψε στὴν ἐξοχή.

"Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, κατακλύσανε τὸ νεκροτα-
φεῖο. Τὰ πένθιμα καμπανίσματα ἀπὸ τὴν μικρὴ ἐκκλησία
μὲ συγκλονίσανε. Τοῦ διαδρόμου τ' ἀκίνητα κυπαρίσσα
πήρανε θέση στὴ δακρυστάλακτη - ψυχὴ μου ὡς ἀνεξά-
λειπτη ἐντύπωση ἀπὸ πένθος.

"Ὅπως τὸ αὐτόματο πλησίασα στὸ τέρμα. Στὴ ρίζα
γερασμένου εὐκάλυπτου, ὅπου εἶχανε σκάψει τὸν τάφο,
ἀκουμπήσανε τὸ λευκὸ φέρετρο.

"Ἔσκυψα μὲ παραφορὰ κι' ἀσπάσθηκα τὸ ψυχρὸ μέ-
τωπο ἐκείνης, πού δὲ θὰ ξανάβλεπα ποτέ πιά, ποτέ...
Μὲ συγκρατήσανε καὶ μ' ἀπομακρύνανε ἐνῶ σὲ κάθε
βῆμα, ἀφήνοντας ἐκείνη, νόμιζα ὅτι ἔχανα χρόνια καὶ
χρόνια ἀπὸ τὴ ζωὴ μου. "Ἄλαλος καὶ χωρὶς συναίσθηση
ἄκουσα τὸ χῶμα ξηρὰ νὰ ρίχεται καὶ τὶς γυναῖκες κλαί-
οντας νὰ ἐπαναλαβαίνουν:

«Κακομοῖρα...Ποῦ κρύβεις τὰ νεῖατα σου· πού ἀφή-
νεις τὸν ἀντρούλη σου».

*
* *

'Ἐπέστρεψα σπίτι γιὰ νὰ πέσω ἄρρωστος. Ἐχαρο-
πάλεψα, ἀλλὰ ὁ γερὸς ὀργανισμὸς μου καὶ οἱ ἀδιάκοπες
καὶ θερμὲς περιποιήσεις τῶν φίλων νικήσανε.

Φυλάγω, κύριε, κιτρινισμένα πιά τὰ φύλλα τῶν το-
πικῶν ἐφημερίδων. Τὸ δυστύχημά μου ὑπῆρξε θλιβερὸ
συμβάν γιὰ τὴν συμπαθητικὴ πόλη σας. Σκύβοντας πάνω

σ' αὐτὰ καμμιά φορά, ξαναδοκιμάζω ὅλη τὴν ἀγωνία καὶ ξαναζῶ τὶς φρικώδεις ἐκεῖνες στιγμές.

Μετὰ τὴν ἀνάρρωσή μου ὁ γιατρός ἐπέτρεψε τὴν ἐπιθυμία μου καὶ ὅταν ἔκανε καλὸς καιρὸς, ξεκίναγα μόνος μου σιγά, ἀγόραζα στὴν Πύλη δροσερὰ ἄνθη καὶ ἔφτανα ὡς τὰ ψηλὰ δέντρα τοῦ κοιμητηρίου.

Στὸ μνημα τῆς μπροστὰ καθόμουνα ὥρα πολλὴ καὶ ἔκλαιγα. Σφογγίζοντας ὕστερα τὰ μάτια μου ἄρχιζα καὶ μιλοῦσα μόνος μου, γελῶντας τρυφερὰ κάπου κάπου. Βρισκόμουνα σὲ παραίσθηση. Μοῦ φαινότανε πῶς τὴν εἶχα πλάγι μου, ὅπως τὸν περασμένο καιρὸ, μόλις φτασμένη ἀπὸ μακρυνὸ ταξίδι. Καὶ τῆς ἔλεγα χίλια πράγματα...

Τὸ σβύσιμο τοῦ ἡλίου καὶ τὸ ξεψύχισμα τῆς αὔρας στὶς κορυφές τῶν κυπαρισσῶν μὲ ξαναφέρνανε στὴν πραγματικότητα. Σηκωνόμουνα τότε κι' ἔφευγα.

Αὐτὴ ἡ τακτικὴ στὴν ἀρχὴ μ' ὠφέλησε, φέρνοντας κάποια ἰσορροπία στὸν ἀσίγαστο πόνο μου, στὸ τέλος ὅμως μὲ βάρυνε ἄσχημα. Φοβήθηκα καιγῶ γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Ἐν τῷ μεταξύ συγκινηθῆκανε καὶ οἱ δικοί μου καὶ καταφθάσανε. Μὲ βίασαν νὰ πεισθῶ γιὰ νὰ ἐγκαταλείψω τὸν καλὸ τόπο. Πόσο πονῶ ἅμα θυμᾶμαι τὰ δάκρυα ποὺ ἔχυσα ξεχωρίζοντας γιὰ τελευταῖα φορά μέσα ἀπὸ τὸ βγαγόνι, τὸ μοιραῖο νεκροταφεῖο.

Ἐν τούτοις ἔφευγα μὲ μιὰ ἐλπίδα. Ναι, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ξαναγυρίσω ἀργότερα νὰ περάσω τὴν ἐπίλοιπη ζωὴ μου καὶ νὰ ἡσυχάσω, κλείνοντας τὰ μάτια σιμὰ τῆς.

* *

Μιὰ ὀλόκληρη γενεὰ διάβηκε. Ἐκεῖ κάτω κανεῖς πλέον δὲ θὰ μ' ἐνθυμεῖται. Σκέπτομαι τὴν ἐπιστροφή ἀλλὰ τὴν τρομάζω, χωρὶς νὰ καταλαβαίνω τὸ γιατί.

Μιὰ φορά κατέβηκα μὲ τὸ ἴδιο αὐτὸ τραῖνο ὡς τὴν Πάτρα. Ἐκινδύνεψα νὰ τρελλαθῶ... Παραιτήθηκα ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ γυρισμοῦ...

Καὶ τώρα, κύριε, ἔρημος διευθύνω τὰ βήματά μου στὸ θλιμμένο μονοπάτι τῆς ζωῆς μου ἔχοντας στὸ νοῦ ἀδιάκοπα τὸ πράσινο κοιμητήρι, ὅπου ἔθαψα τὴν χαρὰ, τὴν μοναδικὴ χαρὰ, ποὺ χαμογέλασε στὴ ζωὴ μου.

* *

Ἡ διήγηση τοῦ ἀγνώστου μοῦ εἶχε προξενήσει βα-

σανιστική έντύπωση. Οι παράξενες εκφράσεις του, κάτι απότομες εναλλαγές του βλέμματός του μέ βεβαιώσανε πώς ή μεγάλη ψυχική δοκιμασία του είχε αφήσει ίχνη.

Εύτυχως ό συρμός μπήκε στο σταθμό του Π. Μοσ έσφιξε τó χέρι ζωηρά, σκούπισε ακόμη ύγρα σημεία στά μάτια και κατέβηκε.

Μιά παλιά ιστορία

...Καί τόν χειμῶνα ὁ πατέρας ἀναγκαζόντανε νὰ μένη πολλές ἡμέρες στήν ἐξοχή γιά τὸ μάζεμα τοῦ ἐλαιοκάρπου καί τὸ σπάρσιμο τῶν χωραφιών.

Ἐπάνω στοῦ γερασμένο ἀγροτικό σπίτι, χωμένο στά μεγάλα δέντρα, τὸν συντροφεύανε συχνά καλοὶ φίλοι τοῦ κάμπου. Τακτικὴ παρέα του ὅμως ἦτανε ὁ μπαρπα-Λάμπρος, ὁ ἀγροφύλακας τῆς περιφέρειας.

Μικρὸς ἐγὼ τότε, δὲν ἄφηνα εὐκαιρία νὰ μὴ πεταχτῶ στά «κτῆματα» ὅπου κάποτε καθόμουνα βδομάδα ὀλόκληρη. Ἡ ἡσυχία, ποῦ ἀγκάλιαζε τὴν ἕκταση ὅλη. Τὰ γυμνωμένα δέντρα ἀπ' ὅπου ὁ μανιασμένος ἀέρας ξεκολλοῦσε τὰ κίτρινα φύλλα. Ὁ ἀγῶνας τοῦ γεωργοῦ μὲ τὰ καματερά στά χωράφια. Ἡ νεοσκαμμένη γῆ καί τὰ κοράκια, ποῦ ἄφοβα πετοῦσαν στοῦ ὄργωμα ζητώντας σκουλήκια, συγκροτοῦσαν περιβάλλον γεμᾶτο μελαγχολικὴ ὠραιότητα, ἐντυπωσιακὴ στήν παιδικὴ ψυχὴ.

Ἐπειτα, τὰ παραμῦθια ὅσα μοῦ διηγούντανε τὶς νύχτες ὁ πατέρας γιά τοὺς περασμένους καιροὺς, ἀσκοῦσαν ἐξαιρετικὴ γοητεία, ἐξαιρετικώτερη μάλιστα ἅμα τύχαινε ἡ βροχὴ νὰ χτυπᾶ τὰ τζάμια καί ἡ φουρτοῦνα νὰ δέρνη καί ν' ἀναταράζη τὰ κλαργιά.

Τὴν χρονιά ἐκείνη ὁ φόβος τῆς γρίπης εἶχε νεκρώσει κάθε κίνηση στὴ χώρα. Ἐκλείσαν λοιπὸν καί τὰ σχολεῖα γι' ἀρκετὸ καιρὸ. Τὸν καιρὸ αὐτὸ τὸν πέρασα στὸν κάμπο ἐλεύθερος καί ξέγνοιαστος.

Ἡ ἡμέρα ποῦ ἀρχίζει ἡ ἱστορία, ἦτανε ἡ προτελευταία τῆς διακοπῆς. Τὴν ἄλλη τὸ ἀπόγευμα, καβάλλα στὸν ὑπερήφανο ψαρῆ, θά κίναγα πρὸς τὰ «Μέσα». (1)

Τὸ πρωτὶ ἓνας ἥλιος «χαρᾶς Θεοῦ», ἔκανε τὰ σπουργίτια πιὸ φλύαρα καί πιὸ εὐθυμα τ' ἀρνάκια. Κατάλευκα αὐτὰ τὰ τελευταῖα χοροπηδοῦσαν στά γρασίδια τῆς πρώιμης βρώμης παίζοντας μεταξύ τους.

(1) Μέσα=ἡ πόλη.

Τὸ ἀπόγευμα ξανάρχισε ἡ βροχὴ καὶ ἡ νύχτα ἔφτασε κρυερὴ καὶ μαύρη σὰν πίσσα.

Στὴ γωνιά τριζοβολῶντας κούτσουρα ξηρὰ ἔλιθα, πετοῦσαν σπιθες. Εὐχάριστη ἀπόλαψη ζεστασᾶς πλημμύριζε τὸ καπνισμένο δωμάτιο.

Μὲ τὴ μύτη κολλημένη στὸ τζάμι πολεμοῦσα νὰ ξεχωρίσω ἀνάμεσα στὰ δέντρα, ὅπου ὁ ἀέρας βογγοῦσε σέρνοντας σὰν μακρυνὸ ἀντίλαλο ἀδιάκοπα γαυγίσματα.

Ἀπὸ τὴν θέση μου μὲ τράβηξε θόρυβος στὴν ἐσωτερικὴ σκάλα. Μόλις γύρισα, ὁ Νταβέλης, ὁ ἀγριόσκυλος τοῦ ντραγάτη, ρίχτηκε στὰ πόδια μου. Ἀμέσως ὕστερα κατάλαβα τὸ βαρὺ πάτημα τοῦ πατέρα καὶ πίσω, τὸ ἀργό, σχεδὸν τεμπέλικο, τοῦ μπαρμπα Λάμπρου.

Πέταξ' ἡ καρδιά μου. Διωχνόντανε ἡ μοναξιά.

—Αἴ, νοικοκύρη, εἶπε γελῶντας ὁ γεννήτορας καθὼς πέρασε τὸ τελευταῖο σκαλόνι, ὄργησαμε λιγάκι...

—Δὲν πειράζει πατέρα...

—Τὰ χεῖλια σου τὸ λένε... Πὲς τὴν ἀλήθεια, σκιάχτηκες καθόλου ;

—Μπᾶ ! Μιλᾶω σωστά· ἐδῶ μέσα νὰ φοβηθῶ ; Ἔξω, Νταβέλη, πιάσ' τον μπαρμπα Λάμπρο γιατί πᾶνε τὰ παπιά !

—Βρὲ δὲ τὰ εἶδαμε. Κύττα πρᾶμμα, Λάμπρο. Ποιὸς τᾶστειλε νοικοκύρη ;

—Δὲν εἶναι πολὺ ὥρα ποὺ διάβηκε ὁ ἀνηψὸς τοῦ μπαρμπα Νίκου... Τὰ βάρωσε στὸν «Ποταμό».

—Καλὰ τὸ μάντεψα ἐγώ. Θυμᾶσαι τί εἶπα, Λάμπρο ;

—Τί νὰ θυμθοῦ, μπαρμπα Κώστα ; Τοῦ ζήτημα εἶναι οὐὸτ θὰ φᾶμι μιζὲ ἀπόψι. Κι βλέπς οὐ λιβέντς τὰ μάδησι κιόλας, κι τὰ τοίμασε.

—Κι' ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάμη. Ἐδῶ ποὺ κάθεται πρέπει κι' αὐτὸς νὰ βοηθᾷ. Ἐμπρὸς τώρα. Νὰ δυναμώσωμε τὴ φωτιά. Πέταξε κούτσουρα κι' ἄλλα. Τὸ ἀλάτι ἐσὺ κύριε.

—Θὰ τ' ἀλατίσου ἰγώ. Ὁξου ἡρμάδ... Ἀκοῦς ἰκει νὰ κτᾷη νὰ μ' ἀρπάξ τὸ πλι ἀπ' τοῦ χέρ...

—Τί νὰ κάμη κι' αὐτὸ τὸ φουκαριάρικο. Μὲ μυῖγες χορταίνουν σκύλοι ;

—Οὐλοῦ μὴ πειράζς, μπαρμπα Κώστα· ἄμ' βγάνου τ' μπουκιά ἀπ' τοῦ στόμα μ' γιὰ δαύτου...

—Ἔτσι τὸ λέω, καημένε. Φούσκωσε ἀμέσως. Κανόνισέ τα αὐτοῦ ὅπως ξέρεις νὰ τὰ ψήσωμε γλήγορα γρήγορα. Ἐχομε βόλτες μετὰ πάλι. Τι κυττάζεις ἐσύ, φοβᾶ-

σαι ; "Όχι ; Μή τόν πειράζεις αυτόν. Δέν άργεϊ νά σέ δαγκώση. Έμπρός· σιγά σιγά έτοιμάσε τραπέζι. Κατέβασε καί κανένα κυδώνι νά σέ περιποιηθούμε, άφου αύριο μās φεύγεις.. Βλέπω τó ταβάνι άδειάσε... Τά μι- χειρίστηκες γιά καλά.

* *

Τό δειπνο μάζεψε καί τούς τρεῖς γύρα του. Ή φωτιά είχε ξεροψήσει καί ροδοκοκκινήσει τά πουλιά καί έξ αίτίας αύτῶν τώρα φάνταζε σάν παπαρούνα ή μυτάρα του γεροαγροφύλακα. Ξέρρεε άφθονο τó άθωο περιε- χόμενο τής στρογγυλής κοιλιάς τής τσίτσας.

—Σάν καλό δέν είναι τó βαρέλι τούτο, Λάμπρο; Ρώ- τησε λίγο ειρωνικά ó πατέρας, σηκώνοντας τó ποτήρι με τó διαυέστατο ποτό.

—Καλό, λέει ; Πρώτης τάξιους... "Ελα, γύρνα λιγ' ά- κόμα.

—Μά... πολú δέ πάει ;

—Τί πουλύ.; "Αγνό πραμματάκ' σάν τ' ν άφράτ κι λαχταριστή παρθένα... ά... ά...

—Πάψε Λάμπρο· τó παιδι μπροστά. Σ' έπτε τó έρμο ! Καλοκαιρινή ώραία εύωδιά αναδόθηκε όταν τó μαχαίρι χώρισε τήν κίτρινη ζαρωμένη σάρκα τῶν κυδωνιῶν. Λίγα καρύδια άφράτα συμπληρώσανε τά έπιδόρπια. Άνάψανε μετά τά τσιγάρα κι' άπλώσανε κουρασμένα καί μισο- βρεγμένα πόδια.

* *

Πρώτος σηκώθηκε ó μπαρμπαΛάμπρος. Κατέβηκε κάτω στην άποθήκη, έλυσε καί πήρε τόν σκύλο καί τόν άκουσα νά κλη πίσω του τήν χοντρή δένδρινη πόρτα. Πήγαινε νά έπιβλέψη άόρατα στά λιοστάσα, μήπως κανένα κακό χέρι άφαιρόυσε τόν καρπό τῶν νοικοκυραιῶν.

Ό πατέρας καθόντανε στην θέση του κοντά στό τζάκι. Οί αναλαμπές τής φωτιᾶς φτάνανε τó χαρακια- σμένο μέτωπό του. "Όσες φορές τόν έβλεπα σιωπηλό, μέσα στους καπνούς του τσιγάρου νά βρίσκεται βυθι- σμένος σέ μακρυνή συλλογή, δέν του μιλούσα.

Κάποτε σάγανε τά ξύλα. Άπό τó φῶς του κρεμα- σμένου λύχνου, χορεύανε ψηλά στην όροφή σκιές άλλό- κότες.

Μιά στιγμή κινήθηκε καί βρέθηκε όρθός. "Επιασε τόν

χοντρό μαντύα. "Απλωσε και ξεκρέμασε από τον τοίχο το όπλο και το σακκίδιο.

Γύρισε και με πρόσεξε γελαστά.

—"Εσύ, παιδί μου, τώρα θα κοιμηθής ήσυχα. Να κλείσης την πόρτα κάτω, όταν φύγω. Γυρίζοντας θα σε ξυπνήσω και' ανάγκη. Δεν πιστεύω να φοβηθής μονάχος σου. Δεν είναι η πρώτη φορά.

—"Όχι, όχι' και ποῦ θά πᾶς, πατέρα, τέτοια ὥρα ;

—Πέρα στά Ριζώματα. 'Αφήσαμε τον καρπό σωριασμένο έξω. "Αν ἔρθη κανένας, πού δὲ πιστεύω, ἀπὸ τὴν στάνη, νὰ περιμείνη. Δὲ θ' ἀργήσω...

—Μά... ἔρχεται μπόρα... Κύττα, κύττα ἄστραμμα... πῶ, πῶ!

—Δὲν εἶναι τίποτα. 'Η μπόρα πέρασε πολὺ χαμηλά, στὸ πέλαγο.

—Καὶ γιατί δὲν πηγες μαζί με τὸν μπαρπαλάμπρο;

—'Ο ἀγροφύλακας ἔχει τὴν δουλειά του καιγῶ τὴν δική μου.

—Καὶ οἱ λύκοι, πατέρα;

—Αἶ, τί κάμανε οἱ λύκοι; Σοῦ εἶπε τὸ πρωὶ τίποτε κουταμάρες ὁ Λάμπρος; 'Αστεῖα πράγματα' χειμῶνας εἶναι ἄλλωστε.

*
* *

'Απέξω ἔσβησε ὁ θόρυβος τῶν βημάτων του. "Ερριξα μιὰ ματιὰ τότε γύρω μου, σ'ἄν πρώτη φορά νὰ βρισκόμουνα μόνος ἐκεῖ μέσα. 'Απότομα ὁ φόβος ὤρμησε στὴ ψυχὴ καὶ δὲν τόλμησα νὰ κατεβῶ γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς πόρτας. Συμμαζεύτηκα περισσότερο στὴν ζεστὴ γωνιά, ὅπου με βρῆκε καὶ με νάρκωσε ὁ ἑλαφρὸς παιδικὸς ὕπνος.

'Απὸ βαρὺ τρίξιμο, πού ἄφησε τὸ πάτωμα, ἄνοιξα τὰ μάτια. Κόπηκε ἡ ἀναπνοή μου. "Ερριξα βλέμματα τρομάρας δεξιὰ ἀριστερά, χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ φωνάξω.

"Ένας πανύψηλος ἀγριάνθρωπος με μαῦρα γένεια πυκνά καὶ παλιόρουχα στὸ κορμί του γύρα, στεκόντανε μπρὸς στὴ φωτιὰ καί, ἀπλώνοντας ἀπὸ τὸ ὕψος του πρὸς αὐτὴ τίς παλάμες, με παρατηροῦσε.

—Ποιὸς εἶσαι; Τί θέλεις τέτοια ὥρα; Κατάφερα τέλος νὰ ψιθυρίσω κομπιαστά.

'Εξακολούθησε νὰ με βλέπη κρατώντας κατάκλειστα τὰ χεῖλη του καὶ μὴ δείχνοντας τίποτε στὴν ἔκφρασή του.

‘Ο τρόμος μου αύξησε. “Έγινε πανικός. Μιά ματιά και γρήγορη ή άπόφαση. Ξυπόλυτος, όπως ήμουνα, ριχτηκα στη σκάλα και την άδρασκελήσα με μία άνάσα. Πήδησα ύστερα την κάτω πόρτα και χύθηκα στην ύγρασία και την παγωμάρα του ύπαίθρου, τρέχοντας άσυγκράτητα άνάμεσα στο ψηλαφητό σκοτάδι ξεφυλλισμένου σύνδεντρου τόπου όπου πένθιμο βασίλευε του άνέμου το μοιριολόγι.

Νόμιζα πως πίσω με κυνηγούσε ο άγνωστος και για τουτο σταμάτησα μονάχα άμα βρέθηκα, κατá τους ύπολογισμούς μου, άρκετά μακριά άπό το κονάκι και άμα πίσó τá γυμνά ποδάρια μου δέν άντειχανε άλλο το πλήγιασμα άπό τ’ άγκάθια.

Γουρλωμένα μάτια μάταια προσπαθούσαν νά ξεσχίσουν το σκοτάδι. Κρότος ύποπτος μ’ άνάγκασε ν’ άπολυθώ μπρός, páλι. “Έτρεξα, έτρεξα. ‘Ο κάματος με τσάκισε. Στάθηκα άπελπισμένος κι’ άκούμπησα στον κορμό χοντρής έλιás σφογγίζοντας ιδρώτα και δάκρυα. ‘Αλλά κάτι το νέο και ξαφνικό με ξεπέταξε κι’ άπό κει.

Βρύς πυροβολισμός έτράνταξε την σιγαλιά του ψυχρού κάμπου και συνέχεια αύτου ποδοβολή μεγάλου ζώου με χοντρά πέλματα, που πέρασε κοντά μου.

—Θεούλη μου, ψιθύρισα σβησμένα· ο λύκος! Και στάθηκα χωρίς θέληση, σχεδόν μισοαναίσθητος.

Τήν ίδια στιγμή φωνή μακρυνή ξεχώρισε· και δεύτερη άμέσως:

»Άπό πίσω Λάμπρο· άπό πίσωωω. Πήρε τον κατήφορο το παλιαγρίμι!

Οί παρακλητικές κραυγές μου πινηήκανε σ’ άγρια γαυγίσματα. Ξεθάρρησα λίγο όμως κι’ έκραξα:

«Νταβέλη, Νταβέλη...»

Τό ζώο μ’ έφθασε λαχανιασμένο. Αισθάνθηκα μιá γλώσσα θερμή νά σέρνεται στα χέρια μου.

«Νταβέλη, Νταβέλη· ξανάκραξα τρομαγμένος. Νταβέλη που πάς· νά έδω...»

‘Αλλά κεντημένο στο ένστικτό του το ζώο χάθηκε ούρλιάζοντας προς την διεύθυνση του ποδοβολητού.

‘Ενώ ξανάρχισα τá κλάματα πρόσεξα κάτι μέσα άπό τá δέντρα. Κράτησα την άπνοή μου.

»Ποιός είνε κει είπα, δέν άτίκούς; Θά ρίξου!

Πήγα νά λιγοθυμήσω άπό χαρά.

»'Εγώ με, μπαρπαΛάμπρο, έγώ, έγώ! φώναξα βρα-
χνά.

Ντάπ, ντούπ, με τίς παπουτσες του έφτασε. Στά χέ-
ρια του ήμουνα πάγος.

»'Ισού εΐσι καλό μ; Κστος κι Πανατα!

Πώς νά πείσω αυτόν τώρα και τον πατέρα, που σε
λίγο μάς βρήκε, για ό,τι μου είχε συμβή;

--Εΐδες όνειρο, παιδί μου... Τ' εΐν' αυτά. Καλά λέω
γώ πώς δέν πρέπει νά κάθεται τίς νύχτες στην έξοχή. 'Α-
κους μισόγυμνο και χωρίς παπούτσα μέσα στ' άγρίμια
και σε κινδύνους νά σκοτωθῆ... "Εφυγες κι' άφησες και
τό κονάκι άνοιχτό κι' έρμο!

'Από συνήθεια συνήγορός μου ό τρίτος επενέβηκε.

--Μήν τά παίρνς έτς'τά πράμματα, μπαρπαΚώστα...
Κάτ' μ'λέει ούτό...

--"Όχ καημένε, Λάμπρο. Πώς σκέπτεσαι καμμιά
φορά σάν αυτό. 'Εμπρός· άσ'τα όλα, πάρε τό παιδί και
τράβα ίσα. 'Εγώ θά κόψω από τά καπετανείκα και θά
βγώ μπροστά.

* * *

Φτάνοντας στο σπίτι ή πόρτα ήτανε άνοιχτή άκόμα.
Προχώρησε πρώτος ό άγροφύλακας κι' άνέβηκε τῆ μισή
σκάλα. Τόν άκολουθήσα, άμα όμως σήκωσα τό κεφάλι
μου από τόν καταράχτη, άνοιξα διάπλατα τά μάτια. 'Ο
άνθρωπος με τά γένεια βρισκόντανε στην ίδια θέση όρ-
θός άπέναντι στον πατέρα, γίγαντας θερίος, όπως τό
παιδάκι, που άκούει μαλώματα.

'Ο συνοδός μου γύρισε άμέσως πίσω κατεβάζοντας
και μένα διά τῆς βίας. Γύρεψε τότε νά βρῆ σπύρτα ν' ά-
νάψη τό λυχνάρι. 'Εγώ άπορροφήθηκα από τῆν περιέρ-
γεια. Τό κάτω δέν είχε ταβάνι και άκουγα καλά. "Α-
κουγα τόν πατέρα νά έπιτιμίζη τόν «ξένο» με φράσεις
αύστηρές, που δημιουργούσαν μέσα μου συμπάθεια για
τόν άγνωστο άν και μ'είχε πριν τρομάξει. "Υστερα μα-
λάκωνε και τόν συμβούλευε πατρικά. "Όλη τῆν ώρα
δέν πήρε τ' αὐτί μου ούτε λέξη από τόν άλλο. Κάποτε
έγινε σιγή επάνω. Πλησίασα τότε τόν άγροφύλακα και
ρώτησα.

»Σοῦτ», μου έκαμε· μή ρουτᾶς γιατί εΐσι μικρός. Οὔτι
νά ρουτῆς του μπατέρα σ' όντας φύγ' αυτός...

--"Όστε θά φύγη:

—Ναί κι δὲ θὰ ξαναφανῆ πθινά !

* * *

Τὸ ἄλλο πρωτὶ γυρίζοντας στό κονάκι ἀπὸ τὰ πέρας λειβάδια ὅπου στοὺς ὄχθους των εἶχα μαζέψει ἀγκαλιὰς ὀλόδροσες ἀνεμῶνες, εἶδα μ' ἀπορία καθισμένους στὰ πεζούλια τοῦ σπιτιοῦ, σιμὰ στοὺς εὐκάλυπτους, χωροφυλάκους πολλοὺς εὐχαριστημένους ἀπὸ τὴν χλιαρὴ λιακάδα. Σταμάτησα. Ὁ νοῦς μου μονομιᾶς πέταξε στὸν ἄγνωστο τῆς νύχτας.

«Αὐτὸν νὰ ζητᾶνε;» συλλογίστηκα. Δὲν ἦτανε λοιπὸν καλὸς ἄνθρωπος;

Κάποιος νωματάρχης μουστακαλῆς ἦρθε πλησίον μου καὶ μοῦ ἔπιασε τὸ χέρι χαμογελῶντας.

—Νὰ ὁ μικρὸς, παιδιά. Εἶπε κυττάζοντας τοὺς ἄλλους. «Αὐτὸς ξέρει καὶ θὰ μᾶς πῆ γιὰ νὰ δώσουμε ἐκεῖνο....»

—Βέβαια, βέβαια, ἐπιδοκιμάσανε οἱ ἄλλοι.

Καὶ παρευθὺς σηκωθῆκανε, μὲ περιτριγυρίσανε, ὁ δὲ ἀνώτερός των, μοῦ ἄρχισε τὶς ἐρωτήσεις, μὲ τὸ καλὸ στὴν ἀρχή, φοβερίζοντας ἔπειτα, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἄνοιγα τὸ στόμα μου ν' ἀπαντήσω ἂν εἶδα κανένα «παράξενο» ἄνθρωπο. Τὰ δάκρυα γεμίσανε τὰ μάτια.

Ἐπάνω στὴν στιγμὴ φάνηκε ὁ ἀγροφύλακας κατακόκκινος ἀπὸ θυμὸ καὶ πίσω του ὁ σκύλος δείχνοντας γρυλιστὰ τὰ μυτερὰ δόντια του.

—«Γιὰ νὰ σᾶς πῶ ἴσᾶς· λιγάκ' ντρουπὴ ἀπάν' σας. Τὶ βασανίζει τοῦ μαξοῦμ;»

Ὁ βαθμοφόρος κατσούλωσε τὰ φρύδια.

—Πάβε ντραγάτη καὶ μέσε τὸν κοπρίτη σου, μὴ πάθης ἐκεῖνο ποῦ δὲ φαντάζεσαι.

Τὰ μάτια τοῦ Λάμπρου λάμψανε. Μεσόκοπος ἀλλὰ ἠ καρδιά του τὸλεγε.

—Δὲ θὰ μὲ ξέρς καλὰ μ' φαίνιτι κι' μ' κρένς' ἔτσ' Ἔλα δῶ πιδὶ μ'. Ἀφίστι λέου τοῦ μκρὸ γιατί δὲν ξέρου τί θὰ γίν' ἰδῶ. Πάμε μέσα γιούλι μ' μὴ κλαῖς. Λούφαξι σὺ ἔρμαδικό.

Χωθῆκαμε στὸ ἰσόγειο τοῦ κονακιοῦ. Στὸ ἄνω ἀκούγοντανε φωνὰς ἀνθρώπου θυμωμένου.

«Σοῦ ξαναλέγω ὅτι ἔρχεται ἐδῶ τακτικὰ αὐτὸς ὁ φυγόδικος. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐσὺ τὸν ὑποθάλπεις καὶ περ-

νάς στὸν κόσμον ὡς καλὸς νοικοκύρης. Στοιχηματίζω τὰ γαλόνια μου.

— Ἐχεις ἀποδείξεις γιὰ ὅσα λές, καπετάνιε;

— Ἄν εἶχα ἀποδείξεις θὰ σὲ κανόνιζα ἀλλοιῶς.

— Ἄλλὰ τότε ποῦ στηρίζεσαι καὶ μὲ προσβάλλεις ἔτσι λέγοντας πὼς ὑποθάλλω ἀνθρώπους ἐκτὸς νόμου, ἂν καὶ ὁ καημένος ἐκεῖνος εἶναι ἀθῶος καὶ πρὸ παντὸς τίμιος ἄντρας...

— Ἀθῶος αἶ, καὶ τίμιος; Τὸν ὑπερασπίζεσαι κι' ἄς ξέκαμε τὸν ἄλλο.

— Δὲν τὸν ὑπερασπίζομαι, ἀλλὰ στή συνείδησή μου ἔτσι τὸν θεωρῶ. Ξέκαμε τὸν ἄλλον; Ἄλλὰ κάποιος ἔπρεπε νὰ βρεθῆ νὰ ξεκάμη ἓνα λυσσασμένο σκύλο, ποῦ γύριζε στὴν κοινωνία ἀτιμάζοντας καὶ καταστρέφοντας σπίτια, παιῶντας σὲ πτώματα. Ὁ προκομμένος ὁ νόμος πῶς δὲν κινήθηκε τότε, ὅταν χανόντανε ἡ ἀδελφοῦλα τοῦ παλληκαριοῦ ἀπὺ ἐκεῖνον; Τώρα σιέλνει ἀποσπάσματα καὶ κόντρα ἀποσπάσματα...

— Τὰ κρατῶ ὑπὸ σημείωση αὐτά.

— Δικὴ σου δουλειά.

— Θὰ λογαριαστοῦμε.

— Τὸ μέτωπό μου εἶναι καθαρό... Φεύγεις, καπετάνιε; Ἄντε στὸ καλὸ. Ἄλλὰ ὁ κόσμος δὲ φέρνεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Δὲ μὲ γνώρισες σήμερα. Οὔτε μιᾶν ἔτσι σ' ἀνθρώπους, ἀπ' ὅπου δεχτήκανε νὰ φιλοξενηθοῦν πολλές φορές...

* *

Μ' ἐκυρίεψε ἓνας τέτοιος θυμὸς γιὰ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ποῦ φοροῦσε τὴν τίμια στολὴ τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ δὲ σεβόντανε τὸν πατέρα καθόλου, παρὰ φοβέριζε.

Ἄνεβήκαμε. Σοβαρὸς κι' ἀμίλητος ὁ πατέρας μόλις συγκρατοῦσε τὴν νευρικότητά του. Ἔσκυβε πότε πότε στὸ παράθυρο κι' ἀγνάντευε τ' ἀπόσπασμα ν' ἀπομακρύνεται πρὸς τὸ μεγάλο μονοπάτι τῶν ἀμυγδαλιῶν.

Κάποια φορὰ κάρφωσε τὸ βλέμμα του σὲ μέ.

— Ἐσύ, κύριε. νὰ ἐτοιμασθῆς γιὰ «Μέσα». Μετὰ τὸ φαῖ θὰ φέρῃ ὁ Βαγγέλης τὸν ψαρή νὰ σὲ πάη.

— Θάρθῃς καὶ σὺ πατέρα στὴ Χώρα;

— Θὰ σκεφθῶ.

* *

Τ' ἀπόγευμα ὁ καιρὸς ἄλλαξε. Κατῶρθωσα νὰ φτάσω

καί νά μὴ βραχῶ. Ἄμα νύχτωνε φάνηκε κι' ὁ πατέρας λίγο βρεμμένος. Ἦτανε ἀκόμα σοβαρὸς γι' αὐτὸ στὸ τραπέζι σωπούσαμε ὄλοι καὶ ὁ μικρὸς ἀδελφός μου, τοῦ δὲν ἔπαυε εὐκολα.

Ἔτοιμαζόμαστε ἡμεῖς τὰ μικρὰ γιὰ ὕπνο ὅταν κάποιος κτύπησε ἀνάλαφρα τὴν πόρτα. Κατέβηκε ν' ἀνοίξη ὁ πατέρας. Ἐπειδὴ ἄργησε κατέβηκε καὶ ἡ μητέρα. Πέρασε ὥρα. Δὲ γύριζε κανεὶς ἀπὸ τοὺς δυό. Κεντήθηκε ἡ περιέργειά μου, πὶο πολὺ μάλιστα, ἅμα ἄκουσα κλάματα μικροῦ παιδιοῦ.

»Ποιὸς νᾶναι; Ρώτησε ὁ ἀδελφός μου.

Χωρὶς ν' ἀπαντήσω πάτησα πρὸς τὰ κάτω λίγα σκαλόνια καὶ κῦτταξα στὸ φεγγίτη τοῦ ἰσογείου.

Μιά νέα λεβεντογυναῖκα ἔχοντας μαύρη σκέπη καὶ κρατῶντας στὴν ἀγκαλιά της ὠραῖο μωρό, μιλοῦσε σκουπίζοντας δάκρυα. Τὸ μικρὸ τέντωνε τὰ παχουλά χεράκια του.

»Μὴ στενοχωριέσαι, Ἀποστόλαινα, ἄκουσα τὸν γεννήτορα νά λέγη. Ὅπως τὸν συμβούλεψα θὰ κάμῃ. Δὲν μπορῶ διαφορετικὰ νά σᾶς βοηθήσω. Τρέχω κίνδυνο καιγῶ. Σᾶς λυπᾶμαι...

»—Τὸ ξέρω, παρμπακῶστα κι' ὁ Θεὸς νά δῶσ' στὰ παιδιὰ σ' τὸ καλὸ, ὅσο μᾶς ἔκαμες καὶ μᾶς κάνεις.

»—Μὴ λές ἔτσι... Ὅχι. Δὲν κάνει νά κλαῖς; πικραίνεις κι' αὐτὸ τὸ πλάσμα. Νά τοῦ παραγγείλης, γιατί δὲν παρουσιάζεται; Τί θέλει καὶ γυρίζει;

Νόμισα ὅτι θᾶφευγε καὶ ἀποτραβήχτηκα.

* *

Βδομάδες πολλὲς εἶχανε διαβῆ. Κάναμε διάλειμμα κάποιου πρωὶ στὴν πλατεῖα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα. Ἀντιλήφθηκα ποδοβολή καὶ εἶδα παιδιὰ νά μαζεύωνται. Παράτησα τὸ παιγνίδι κι' ἔτρεξα πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους νά δῶ. Χωροφυλάκοι πολλοὶ μὲ περασμένους τοὺς γκράδες στὸν ὦμο συνοδεύανε φυλακισμένους, σιδηροδεμένους. Πάτησα στίς μύτες νά δῶ καλὰ, ἀλλὰ τότε μ' ἔπιασε καρδιοχτύπι. Δοκίμασα ἄλλο πρᾶμμα. Στὴ μέση τῆς συνοδείας προχωροῦσε ψύχραιμα καὶ σὰν ὑπερήφανα ὁ «ἄγνωστος». Στάθηκα ἀμήχανα, μετὰ ὠρμησα καὶ τοὺς ξανάφτασα. Παραπέρα ἀποχωρήσανε τὰ πολλὰ

παιδιά και τότε τόν ξεχώρισα καλά. Ναί, αὐτός ἦτανε ! Μ' ἐπρόσεξε καί στά μάτια του νόμισα πώς διέκρινα λύπη και χαρά μαζί. Πόσο ἤθελα νά κλάψω. Τό κουδοῦν κτυποῦσε καί τὰ ἄλλα παιδιά τρέχανε πίσω, ἐγώ ὁμως δέ τό λογάριζα.

Ἡ συνοδεία ἔφθασε και μπήκε στό μεγάλο κτίριο τῆς χωροφυλακῆς. Ἔμεινα ἔξω θλιμμένος. Σκέφτηκα νά τρέξω στό σπίτι και ἄν βρισκότανε ἐκεῖ ὁ πατέρας νά τοῦ τό πῶ. Μοῦ ἦρθε στό νοῦ ἡ γυναῖκα μέ τό μικρό κατὰ τῆ βροχερή νύχτα.

Περίμενα λίγο ἀκόμη, ἔπειτα κίνησα ἀποφασιστικά πρὸς τό σπίτι. Στρίβοντας ὅμως τήν πρώτη γωνία ἀντίκρυσσα στό βάθος τοῦ δρόμου τόν πατέρα και τόν νουνό τοῦ ἀδελφοῦ μου νά ἔρχονται. Ὁ κουμπάρος μας πολιτευότανε τότε και εἶχε δύναμη. Κρύφτηκα και τοὺς εἶδα νά μπαίνουν κατ'εὐθείαν στά γραφεῖα τῆς διευθύνσεως. Πόση χαρά αἰσθάνθηκα. Φανταζόμουνα τόν νουνό τοῦ Μάκη πανίσχυρο.

* *

Μετὰ τό περιστατικό αὐτό δέ ξανάμαθα τίποτε γιά τόν «παράξενο» ἄνθρωπο. Κάποτε, ὅταν θέλησα νά ρωτήσω, ὁ πατέρας ἀπέφυγε ν' ἀπαντήση.

Δυὸ χρόνια κυλίσανε. Ἦμωνα πιά μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου. Ἐποχὴ καλοκαιριοῦ και ἐγώ στόν ἀγαπημένο Μεσόκαμπο βοηθώντας στις δουλειές κατὰ δύναμη. Εὐθυμοι θεριστάδες ἀναδεύανε γυαλιστερά δρεπάνια θερίζοντας μεστωμένα στάχυα και σφίγγοντας βαριά δεμάτια. Ἡ ζέστα ἀναλύγωνε μέτωπα και κορμιά. Τζιτζικια ξέγνοιαστα θορυβοῦσαν σέ πράσινα φυλλώματα και ἡ ἔξοχὴ ἀνέδιδε τήν δροσερὴ μοσχοβολιά τοῦ νεοκομμένου χορταριοῦ. Ὅλος ὁ κάμπος πανηγύρι χαράς.

* *

Ἐνῶ ὠδηγοῦσα μέ προσοχὴ στό στενό δρομάκι τῶν ἀμπελιῶν τό βαρυφορτωμένο κάρρο, ἄκουσα τόν πατέρα νά μέ φωνάζη. Σταμάτησα τόν ψαρή και προχώρησα μόνος κάτω ἀπὸ τίς ἀμυγδαλιές, μέρος ὅπου ξεκουράζονται οἱ ἐργάτες και οἱ διαβάτες.

Εἶδα τόν πατέρα νά κάθεται στόν ὄχθο φκιάνοντας τσίγάρο και παρέκει κάποιά γυναῖκα νά προσπαθῆ νά

τιάση ἓνα ζωηρὸ μικρὸ παιδάκι, κατακόκκινο σὰν τὰ κεράσα.

Σταμάτησα μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα:

— Αἶ, γραμματιζούμενε, εἶπεν ὁ πατέρας γελῶντας, κόπιασ' ἐδῶ... Ἀποστόλαινα, νὰ ὀ νοικοκύρης. Μεγάλωσε.

Ἡ καλὴ γυναῖκα πλησίασε καὶ μὲ χαιρέτησε. Συγκινημένος ἐγὼ ἄρπαξα τὸν μικρὸ καὶ τὸν φίλησα.

»Λοιπὸν, κύριε, κράτα τὸ γράμμα καὶ διάβασέ το μας γιατί δὲν ἔχω τὰ γυαλιὰ ἐπάνω μου.

Ἔρριξα τὰ μάτια μου στὸν ἄσχημο γραφικὸ χαρακτῆρα. Κάποιος ἔγραφε ἀπὸ τὴν σκλαβωμένη Μακεδονία, ὅπως μοῦ ἐξηγήσανε ὕστερα, ποὺ πολεμοῦσε στ' ἀνταρτικά, μαζί μὲ τὸ καλὸ παλληκάρι τὸν Μελεᾶ. Καὶ τελείωνε :

«...» Ἄλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ γράψω, Βασίλω. Δὲ θ' ἀργήσω νὰ γυρίσω τιμημένος. Στὸ Μπαρλιακώστα, τὸ δεύτερο πατέρα μου, νὰ πῆς πολλὰ χαιρετίσματα καὶ γλήγορα θὰ φᾶμε στὸ Μεσόκαμπο τὸ ψημάρι κάτου ἀπὸ τὰ πλατάνια κι' ὁ μπαρμπα Λάμπρος θὰ τὸ λαλάη...»

Ἔσκυβα νὰ μὴ φαίνωνται τὰ δάκρυα. Ἡ γυναῖκα ἔκλαιγε σιγὰ καὶ τοῦ πατέρα ἡ ὄψη σκιάστηκε.

Τὸ παιδάκι, ἅμα εἶδε ὄλους γύρω του ἀλλαγμένους, ἔγινε ἀπότομα σοβαρό, ὕστερα ὅμως ξανάρχισε τὰ γέλια.

Χρονιάρες μέρες...

—Νίκο, Νίκο... ξύπνησες παιδάκι μου; Σήκω νά σε χαρώ. Έμπρός παλληκαράκι μου νά σε ντύσω νά πᾶς νά τᾶ πῆς καί σύ. "Άκου ἀπ' ἔξω: τᾶλλα τὰ παιδάκια τὰ λένε καί ἔχουν ὦρα. "Όπου νᾶναι θά χαράξη. Μπράβο ματάκια μου, μπράβο. Νά, ἐδῶ ναι τὰ ροῦχα σου. Σᾶν νά σώπασε λίγο ὁ παλιοβοριάς, πού πέθανε τῆ φτωχο-λογιά... "Έτσι. Ντύσου καλά. "Άντε νά μάσης καμμιά δραχμοῦλα... Θέλεις ὁ καημένος μας ὁ Μάκης νά μείνη χρονιάρες μέρες ξυπόλυτο;

—Μά κάνει, μητέρα, ἀφοῦ ἔχομε πένθος;

—Μά δὲ θά πᾶς σέ καμμιά διασκέδαση, παιδάκι μου. «"Άχ! "Άν ζοῦσε ὁ μακαρίτης θά φρόντιζε γιά ὄλα..»

—Κι νά πάω καί στή θειά τῆ Πουληξένη;

—"Όχι Νίκο μου· κρένει ἀκόμα τῆς ἔρμης τὸ παιδί. «Σ' αὐτῆ μοναχά νά μὴν πᾶς. Κούμπωσε ἔτσι τὸ πανω-φοράκι σου. Καλά. Νά μὴν ντρέπεσαι. "Έχεις ὠραία φωνή.

*
*

Ἡ πόρτα ἔκλεισε πίσω καί ὁ μικρὸς βρέθηκε στ' ἀδι-ἀπέραστα παγερά σκοτάδια. Φωνές δρυσσερές, πού φτάνανε ἀπὸ μακριά, τοῦ σκορπίσανε τοὺς φόβους. Προχώρησε σιγά. Δίπλα του περάσανε δυὸ μικροὶ χωρὶς νά τὸν δοῦν. Συζητοῦσαν γιά τὰ σπῖτια, πού θά πηγαίνανε. Ζέ-στανε στό στόμα τὰ χεράκια του καί ἔκαμε ἀριστερά, ὅ-που βρισκότανε βουβο καί σκοτεινὸ τὸ πρῶτο «γνωστὸ» σπῖτι. Ὁ πατέρας του γνώριζε πολὺ τοὺς νοικοκυραίους, γιὰτὶ εἶχε δουλειές ἐξοχικὲς μ' αὐτούς. "Έφτασε. Κατα-λάβαινε τὴν καρδια του νά κτυπᾶ δυνατά. Πάτησε στὶς μύτες γιά νά σώση τὸ σίδερο τῆς πόρτας. Ὁ κτύπος σκορπίστηκε βαρὺς κι' ἀμέσως ξανάπεσε σιγῆ. Κτύπησε πάλι. Διαλύθηκε πένθιμα ὁ ἀντίλαλος. Τίποτα. Ὁ βοριάς σφύριζε φέρνοντας μακρυνά λαλήματα πετεινῶν. Θλιμμέ-

νο κατέβηκε τὰ δυὸ σκαλοπάτια. Κάποιο παράπονο φύσκωνε μέσα του ἀργά, ἀκούγοντας στις γειτονιές νὰ τὰ λένε ἄλλα παιδιά. Περπατώντας, σχεδὸν ἄσκοπα, βρέθηκε στὸ μεγάλο δρόμο τῆς Πύλης. Ἐνα κατάψυχρο φύσημα μαστίγωσε τὸ προσωπάκι του. Στάθηκε ὄμως, παρὰ τὸ κρῦο κι' ἀκροάστηκε. Γαυγίσματα ἀδιάκοπα πέρα ἀπὸ τὴν Πύλη. Τὰ μάτια του γεμίσανε δάκρυα.

«Δὲ θὰ κρυνῶνῃ τώρα κεῖ πέρα στὸν Ἀϊλᾶζαρο, σιμά στα δεντρολίβανα, ὁ πατέρας ἔρημος μέσα στὸ βαθύ του μνημα...;»

Κάποιος ἐρχόντανε. Κτυποῦσαν ρυθμικὰ βαριὰ ποδήματα. Κίνησε γοργὰ καὶ ἔστριψε τὴ γωνία. Ὁ βοριᾶς ξαναδυνάμωνε. Δυὸ βήματα ἤθελε νὰ φθάσῃ τὴν μεγάλη πόρτα τοῦ κυρΠαναγιῆ. Τὸ σταμάτησε ὄμως μιά φωνὴ ἀπ' τὸ σκοτάδι: «Μᾶς τὰ εἶπανε δικά μας παιδιά!»

Ἔφυγε μόλις συκρατώντας τὰ κλάματα. Τοῦ ἦρθε νὰ γυρίσῃ πίσω σπῖτι καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸ παράπονό του νὰ ξεσπάσῃ. «Γιατί τάχα; Δὲν τραγουδοῦσε ὠραῖα; Στὴ σχολικὴ ἑορτὴ αὐτὸς δὲν εἶχε πάρει τὸ πρῶτο βραβεῖο γιὰ τὴ φωνή του; Ἴσως γιατί ἦτανε μοναχός; Μὰ τι ἔφταιγε αὐτός, ἂν τὸν γελάσανε τὴν τελευταία στιγμή ὁ Πίπη; κι' ὁ Ἀσημάκης καὶ κλείσανε μ' ἄλλους παρέα.»

Νίκησε καὶ τὴ φορὰ αὐτὴ τὸν ἑαυτοῦ καὶ τράβηξε ἴσα τὸ στενό. Τὸ σκότος σιγὰ σιγὰ ξέβαφε. Τώρα ξεχώριζε ὄσους περνοῦσαν. Τὴ στιγμή ἐκείνη μὲ τὰ σφυρίγματα τοῦ ἀνέμου σκορπίστηκε ἀπ' τὶς ἡσυχασμένες στρατώνες τὸ «ἐγερτήριο». Ἄλλοτε, χωμένος στὰ ζεστά σκεπάσματα του, τὸ ἀφογκραζόντανε ὠραῖο καὶ ζωηρὸ καὶ ἡ φαντασία του πετοῦσε στὴν ἐποχὴ, ὅταν θὰ πήγαινε στρατιώτης, μέγας πιά. Πρὶν κτυπήσῃ τὴν τρίτη πόρτα, προηγήθηκε ἡ καλωσύνη καὶ τὴν ἄνοιξε. Ἡ ψυχὴ του ἀνακουφίστηκε καὶ ἄφησε τὴν ὀλόδροση γλυκεῖα φωνοῦλα του νὰ γεμίσῃ τὸ κοιμισμένο φιλικὸ σπῖτι μὲ γιορτινὸ συναγερμό. Ἐπειτὰ ἔσφιξε τὰ δυὸ δίδραχμα, πού τοῦ ἔβαλε στὴν παλάμη ὁ νοικοκύρης χαϊδεύοντας τὸ μάγουλό του.

Βρέθηκε στὸ δρόμο γεμάτος χαρὰ καὶ ζωηρότητα. Πῆγε σὲ τέταρτο σπῖτι, σὲ πέμπτο, ἕκτο... Ἐφτασε στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τὴν ὥρα πού, σὰν πρωινὴ εὐλογία, ἀπλωνόντανε παντοῦ ἀπ' τὰ κωδωνοστάσια, οἱ χαρμόσูนιοι ἀτσάλινοι ἦχοι. Κόλλησε τὴ μυτοῦλα του στὰ πολύχρωμα τζάμια τῆς μεγάλης πλαγινῆς πόρτας καὶ πρόσεξε μέσα. Οἱ κολόνες συκρατοῦσαν γαλάζιους θόλους μὲ χρυσοῦ

άστεράκια, όπου οι πολυέλαιοι άντανακλούσαν τὰ πολύ-
φωτὰ των. Ψαλμωδίες εὐφραίνανε τὴν ψυχὴ. Ζαρωμένα
χεράκια γριῶν στεριόνανε, μπρὸς στὴ φωτισμένη εἰκόνα
τῆς Θεϊκῆς Μητέρας, κεράκια. Τὸ βλέμμα τῆς οὐράνιας
καλωσύνης τὶς γοήτευε καὶ τὶς ἔκαμπε τὰ γόνατα σὲ
θερμὸ προσκύνημα...

*
* *

Εἶχε πιά ξημερώσει. Φωνές γυρολόγων, δλόχαρα ξε-
φωνητὰ παιδιῶν στὶς γειτονίες, θόρυβοι ἀπὸ τὰ σιγρι-
σματα τῶν σπιτιῶν, τὰ κάλανδα, πού δὲ παύανε, ὅλα
χαιρετοῦσαν τὴν παραμονὴ τῆς μεγάλης γιορτῆς.

Ὁ Νίκος, μὲ τὴν τσέπη σχεδὸν γεμάτη, εὐχαριστημέ-
νος γύριζε. Δὲν ἤθελε νὰ τὰ πῆ ἄλλου πιά. Ἐξαφνα ὁμως
τοῦ φάνηκε ὅτι τὸν φωνάζανε. Στάθηκε περιεργός. Μέσα
ἀπὸ μιὰ μεγάλη αὐλὴ μὲ γυμνωμένα ψηλά δέντρα ἐρχόν-
τανε μιὰ φωνή:

«Ἐλα παιδάκι μου νὰ μᾶς τὰ πῆς... Ἐλα!

Πλησίασε δειλὰ δειλὰ. Στὸ κεφαλόσκαλο στεκότανε
κᾶποια μαυροφορεμένη κυρία μὲ κατάλευκο πρόσωπο,
ἀλλὰ γεμάτο ζάρες. Ὁ μικρὸς τότε θυμήθηκε ὅτι ἐκεῖ μέσα
ἔμενε καὶ ἓνας γέρος αὐστηρὸς, πού τὸν φοβέριζε μὲ μιὰ
μαγκούρα, ὅταν καμμιά φορὰ πετοῦσε πέτρες ἐπάνω στὰ
χορταριασμένα κεραμίδια, ὅπου τεμπελιάζανε στὸν ἥλιο
οἱ γάτοι.

«Ἐλα, μὴ φοβᾶσαι», ἐπανέλαβε ἡ φωνὴ παρακλητικά.

Ὁ Νίκος θάρρεψε καὶ προχώρησε στὴ εἴσοδο. Ἄπέ-
ναντι στοῦ βάθους, μιὰ κρεμαστὴ καντήλα φώτιζε μεγάλα
μαυρισμένα κονίσματα. Ρούφηξε μὲ ἡδονὴ μοσχοβολιὰ
ἐκλεκτοῦ λιβανιοῦ. Ὅλο τὸ σπίτι μύριζε σᾶν ἐρημοκκλησι,
ὅπως ἐρημοκκλησι στοργῆς καὶ πόνου ἦτανε ἡ καρδιά τῆς
γερογτοκόρης καὶ τοῦ ἀνύπανδρου γέρου ἀδελφοῦ. Ἡ
πρόσχαρη φωνοῖλα τοῦ παιδιοῦ σκόρπισε, γιὰ λίγες στιγ-
μές, ζωντάνια στὴν ἀόριστη νέκρα, πού βάρυνε ὅλο τὸ πε-
ριβάλλον ἐκεῖνο. Ἐνας στεναγμὸς ξέφυγε. Τὸ προσωπάκι
τοῦ μικροῦ ὄρφανοῦ αἰσθάνθηκε τὴν στοργικὴ ἐπαφὴ δυὸ
χεριῶν, πού τρέμανε. Ἐσφίξε στὴ παλάμη του δυὸ τά-
ληρα. Χωρὶς νὰ πολυλογαριάσῃ τὸ τελευταῖο, ἔτρεξε νὰ
φύγῃ. Κάτι σᾶν στενοχώρια τοῦ φοῦσκωνε τὸ στηῆθος καὶ
τοῦ δυσκόλευε τὴν ἀναπνοή. Ἡ καρδιά του εἶχε γευτῆ
τὸν πόνου καὶ ἤξερε.

Ὁ μικρὸς Μάκης ἄφηνε χαρούμενες φωνές, ἐνῶ ἡ μητέρα του μετροῦσε τὰ λεπτά.

— Ἀκοῦς ἐκεῖ μητέρα, καλὴ γυναῖκα· μοναχὴ τῆς μέφωναξε, σὰν νὰ μὴ θέλανε τᾶλλα τὰ παιδιὰ νὰ πᾶνε... Ἄλλὰ...

— Τὶ Νῆκο μου, σοῦ εἶπε τίποτε;

— Ὅχι μητέρα... Νά... ἐκλαιγε.

— Ἐκλαιγε;

— Ναί· πῶς μοῦ ἦρθει

— Ἄχ, ποιὸς ξέρει τί θυμῆθηκε, χρονιάρης μέρες, ἡ καημένη. Τὰ βάσανα μπαίνουν παντοῦ.

ΔΡ. 30